

JØRGEN KREINER-MØLLER

Fra kunstnerens værksted til det offentlige rum

*En praktisk håndbog i planlægning
og udførelse af udsmykninger*

Forlaget Vandkunsten

Udgivet med støtte fra Statens Kunstfond

JØRGEN KREINER-MØLLER

Fra kunstnerens værksted til det offentlige rum

*En praktisk håndbog i planlægning
og udførelse af udsmykninger*

Forlaget Vandkunsten

Indhold

Forord 7

En brugsbog 9

Brønden & Ædeltårnet – skulpturer til Kirketorvet og Anlægstorvet i Aars, billedkunstner Kirsten Ortved, 1996 13

Kapitel 1 **Fra kunstnerens værksted til det offentlige rum** 17

Juggernaut – en skulptur ved Danmarks Pædagogiske Universitet, billedkunstner Ingvar Cronhammar, 1991 25

2 **Proces og beslutning** 29

Torvenes brøndsløjfe – en skulptur til Store Torv i Århus, billedkunstner Elisabeth Toubro, 2003 36

3 **Det bygningsintegrerede kunstværk** 40

Therma – en billedkunstnerisk bearbejdning af Bellahøj Svømmestadion, billedkunstner Helle Frøsig, 2009 52

4 **Konkurrencer** 56

Et kunstværk ved Ballerup Super Arena, billedkunstner Ellen Hyllemose, 2006 64

5 **Kontraktforhold** 68

Aabenraa Sygehus, billedkunstner Ane Mette Ruge, 2013 75

6 **Honorar** 79

En kunstopgave til VUC Sønderjylland, billedkunstner Torben Ribe, 2011 84

7 **Byggeteknik i forhold til bygbarhed** 88

Angels and Ghosts – Langkær Gymnasium, billedkunstner Erik A. Frandsen og arkitekt Jens Bertelsen, 2006 95

8 Byggeteknik i forhold til holdbarhed og levetid 99

We are free – electricity – Frederikssund Gymnasium,
billedkunstner Martin Erik Andersen, 2000 105

9 Tilladelser 109

Et kunstværk i Trekantområdet, billedkunstner
Nils Erik Gjerdevik, 2014 116

10 Økonomi og budget 120

Ekko – et kunstværk til Hjallerup i forbindelse med DR's
Vores kunst, billedkunstner Thilo Frank, 2012 128

11 Udbud, prisindhentning og kontrahering 132

Receiver – en skulptur ved DR i København,
billedkunstgruppen Inges Idee, 2006 141

12 Risikovurdering, ansvar og forsikring 145

Dag & nat – et kunstværk i Skovlunde Bypark,
billedkunstner Anja Franke, 2014 149

13 Aflevering 153

Skulpturer til Lille Torv i Struer, billedkunstnerne
Thomas Bang og Ole Broager, 2000 158

14 Drift og vedligeholdelse 162

Nordstjernen – en billedkunstnerisk bearbejdning af indfartsvej
til Aabybro, billedkunstner Kurt Tegtmeier, 2004 165

15 Ophavsret 169

En teknologisk hinde – day, night, hot, cold – kunstnerisk
bearbejdning af gavl på Aarhus Universitets Conferencecenter
udført af arkitekten Jane Havshøj og billedkunstneren
Kirsten Justesen i 2006 174

Ordforklaringer 179

Litteratur 180

Bilag 183

Forord

Siden etableringen af Statens Kunstfond for halvtreds år siden er kunsten i det offentlige rum blevet en stadig vigtigere del af fondens arbejde.

Det er kompliceret at arbejde med kunst i det offentlige rum, for det involverer hele spektret af samfundsmæssigheder. Opsætningen af et permanent offentligt kunstværk er nok den mest radikale samfundsindgribende handling, en kunstner kan foretage sig. Lokalpolitik, demokrati, økonomi, folkeafstemninger, brandvedtægter, handicapregler og alt muligt andet har indflydelse på værkets placering, størrelse og ikke mindst på dets modtagelse i offentligheden.

Kunstværket i det offentlige rum er mere ubeskyttet mod udefra kommende påvirkninger end den kunst, der vises i hvidvæggede galleri- og museumsrum. Kunsten i det hvide rum henvender sig til mennesker, der på forhånd har besluttet sig for at indgå i dialog med kunsten. I modsætning hertil presser det offentligt placerede kunstværk sig på, også over for mennesker, der ikke har bedt om det, og som måske ikke engang kan lide det. Derved bliver værket indimellem en repræsentant for folks utilfredshed med deres folkevalgte politikere, eller det eksponerer skjulte magtforhold og modsætninger. Det har somme tider hærværk til følge. Derfor kræver det særlig viden og særlige evner, hvis en kunstner skal komme godt i land med et projekt.

I mange år var det almindelig praksis, at kunstværket bestiltes hos kunstneren, som efter en passende arbejdstid opstillede sit værk på dets tildelte sted i byrummet – indimellem til forundring og forargelse for den almindelige offentlighed. Sådan foregår det ikke længere. Praksis for arbejdet med kunsten i det offentlige rum undergår grundlæggende forandringer i disse år. Det sker i takt med det almindelige krav om gennemsigtighed

og medbestemmelse i mange instanser i det offentlige liv. Nu er det en forudsætning for en vellykket placering af et værk, at der forudgående er en nær dialog mellem Kunstfonden, kunstneren og bestilleren. Man kunne kalde det en produktiv uenighed, hvor både dialogen med modtagerne og fastholdelsen af kunstens særlige faglighed er i centrum. Dialogen indledes ikke, for at alle skal bøje sig mod hinanden, men fordi en medleven i processerne kan give kunstneren bedre arbejdsbetingelser og modtagerne af værket en oplevelse af at være inddraget. Det er til gavn for kunstnerne, for modtagerne og ikke mindst for kunstværket, hvis eneste beskyttelse derude er omgivelsernes accept af det.

Igennem de seneste halvtreds år er der i Statens Kunstfond oparbejdet en omfattende viden om, hvordan man bedst gennemfører et projekt. Nærværende bog er en indsamling og tilgængeliggørelse af disse erfaringer. Den er skrevet af Jørgen Kreiner-Møller, der de seneste 25 år har været kunstnerne en dynamisk, indlevet og kompetent konsulent på utallige, meget forskellige projekter.

Marts 2015

Morten Stræde

Billedhugger, professor

Formand for Legatudvalget for Billedkunst

En brugsbog

Denne bog er skrevet som praktisk vejledning for billedkunstnere, der ønsker at realisere et kunstværk i det offentlige rum. Billedkunstnerne udgør bogens primære målgruppe. Kunst i det offentlige rum og bygningsintegreret kunst frembyder nemlig helt andre udfordringer for kunstnerne end dem, de møder, når de arbejder hjemme på værkstedet eller i atelieret; udfordringer, der både er af procesmæssig, byggeteknisk, juridisk og økonomisk karakter.

Leila Krogh

I Statens Kunstfonds årsberetning fra 1991 skrev udvalgsformanden, kunsthistorikeren Leila Krogh:

Det nystartede forsøg med inddragelse af erfarne arkitekter som rådgivere for kunstnere ved omfattende udsmykninger har vist sig særdeles nyttigt. Billedkunstneren bliver aflastet for en del af »entreprenørvirksomheden« og kan koncentrere sig helt om det skabende arbejde. En stædig fastholden af ordentlige honorarer til udsmykningskunstnere har også ligget udvalget stærkt på sinde. Alt for ofte er en kunstner kommet ud af en udsmykningsopgave med et direkte tab. En sådan praksis kendes da heller ikke andre steder i samfundet.

Jeg blev fra denne ordnings ikrafttræden tilknyttet Kunstfonden, og jeg har lige siden som ekstern konsulent hjulpet kunstnere med at realisere deres kunstværker i det offentlige rum. Efter mere end et par årtier har jeg i alt hjulpet med at få mere end 100 kunstprojekter realiseret.

Igennem det netværk af kunstnere, jeg har fået gennem mit arbejde, har jeg oplevet det pres, de ofte bliver udsat for, når de skal realisere kunst i det offentlige rum. Formålet med mit arbejde har været at hjælpe dem i processen, og jeg har erfaret, at der

er behov for en brugsbog, som belyser de mange forskellige praktiske aspekter, der er forbundet med at skabe kunst i det offentlige rum.

Bogens sekundære målgruppe er regioner, kommuner, institutioner og bygherrer, der ønsker en billedkunstnerisk bearbejdning af deres fysiske anlæg og omgivelser. Hvilke problemer har kunstnerne i den forbindelse, og hvilke faktorer skal tages i betragtning, når en billedkunstner inviteres til at udføre et kunstværk?

Arkitekter og kuratorer, der arbejder med bygningsintegreret kunst, kan også i bogen få belyst de problemer, som billedkunsten møder, når den forlader værkstedet og placeres i det offentlige rum.

Hoveddisposition

Bogens kapitler beskriver nogle centrale temaer, der illustreres med eksempler på realiserede kunstværker. Temaerne belyser konkrete praktiske problemer, der er forbundet med at udføre kunst i det offentlige rum.

Eksemplerne

Eksemplerne illustrerer nogle af de udfordringer, der har været med at opnå præcis det visuelle udtryk, som kunstnerne ønskede. Værkerne er således ikke udvalgt ud fra udtryksformer eller kronologisk orden.

Eksemplerne dokumenterer også den høje kunstneriske kvalitet, mangfoldighed og billedkunstneriske bredde, som Statens Kunsthøjskole har været med til at realisere i årenes løb.

Eksemplerne er beskrevet i tekst og foto. Fotos er dels fra Kunsthøjskolens arkiver og dels nye optagelser til illustration af den virkelighed, som kunstværkerne har mødt i det offentlige rum.

Jeg har også ønsket at give en række erfarne kunstnere ordet. De har bidraget med korte tekster som kommentar til de enkelte temaer.

Billedkunsten møder byggebranchen

Kunst til det offentlige rum produceres helt anderledes i dag end tidligere, hvor kunstværkerne næsten altid blev udført enten af kunstneren eller af kunstneren i samarbejde med egne assistenter som for eksempel stenhuggere og bronzestøbere. I dag er kunstneren ofte, men ikke altid, medproducent. Ofte udføres store dele af kunstværkerne af firmaer i byggebranchen.

Kunstproduktion til det offentlige rum er derfor i dag et møde mellem forskellige deltagere med meget forskelligartet kultur og faglighed.

Læsevejledning

Bogen er disponeret så den kan læses på flere måder. Man kan enten læse den fra den ene ende til den anden, eller man kan læse kapitlerne hver for sig i vilkårlig rækkefølge, hvis der er behov for information om et særligt opstået problem, altså bruge den som et opslagsværk.

På kryds og tværs

De enkelte kapitler kan tilsvarende læses på flere måder. De kan selvfølgelig læses fra en ende af, men det er også muligt hurtigt at orientere sig i kapitlets tema og få nogle overordnede punkter eller spørgsmål til oplysning og overvejelse.

Eksemplerne kan både studeres selvstændigt og i direkte sammenhæng med kapitlernes tekst.

Tak

Jeg har som arkitekt erfaring fra flere årtiers arbejde med store offentlige byggeprojekter, og jeg ved, at det kræver mange personers indsats at realisere en byggesag. Nu er jeg blevet klar over, at det samme gør sig gældende med et bogprojekt.

Tak til

- Statens Kunstfonds udvalg og medarbejdere for gode opgaver og udfordringer
- Louise Straarup fra Kulturstyrelsen, som gav bolden op
- kunstnerne, som jeg fik lov til at hjælpe, og som lukkede mig ind i deres kunstneriske univers
- kunstnerne, der har bidraget med tekster og kritik
- forlaget samt grafiker og fotograf for indsatsen
- magisteren, min fortrolige gamle ven

Maj 2015

Jørgen Kreiner-Møller

Brønden & Ædeltårnet

Kirketorvet og Anlægstorvet, Himmerlandsgade, 9600 Aars

Billedkunstneren Kirsten Ortwed har opstillet skulpturer på to torve, der rumligt hænger sammen med byens hovedgade. Værkerne er opstillet i 1996.

Bestiller/bygherre: Vesthimmerlands Kommune og Statens Kunstfond

Stedet

Aars er en mindre by i Himmerland i Jylland. Byen har igennem en årrække være begünstiget med kunstneren Per Kirkebys skulpturelle arbejder i tegl. De første blev placeret ved gymnasiet, og senere er flere kommet til, ligesom Per Kirkeby i 1999 i samarbejde med arkitekten Jens Bertelsen har bygget en udvidelse til byens museum – Vesthimmerlands Museum.

Det var således en by med meget kunst i det offentlige rum og med bygningsintegreret kunst af høj kvalitet, som Kirsten Ortwed skulle arbejde i, da hun fik opgaven.

Byens hovedgade havde netop gennemgået en transformation med nye belægnings, nyt gadeinventar m.m., og det var ønsket, at billedkunstneriske elementer skulle give ekstra rumlige og kunstneriske dimensioner til byrummet. Der er tale om

en tidstypisk opgave, hvor kunsten skal medvirke til at højne kvaliteten i et byudviklingsprojekt.

Værkerne

Skulpturerne »Brønden« og »Ædeltårnet« repræsenterer to meget forskellige kunstneriske og skulpturelle greb.

»Brønden« er strategisk placeret på Anlægstorvet, hvor vejen svinger. »Brønden« er en tre gange fem meter stor frit formet skulptur i mørkpatineret bronze, der er opstillet på en cirkulær granitflade over et lille bassin. Skulpturen opfanger og formidler vejens krumning.

»Ædeltårnet« er placeret på Kirketorvet længere oppe ad Himmerlandsgade. Skulpturen er en lav cylinder med en diameter på tre meter.

Cylinderen er opført af standardbetonrør og udvendig beklædt med striber af halvædelsten: brasiliansk rosenkvarts, burmesisk og indisk tigerøje, grøn og rød-grøn onyx fra Nordafrika, rød travertin fra Iran, brasiliansk og indisk aventurin, indisk jasper, italiensk Cararra-marmor og sort afrikansk granit fra Zimbabwe.

Problemer

Under realiseringen af projektet blev værkerens sikkerhed drøftet. Var der risiko for, at man kunne drukne i »Brøndens« lave bassin? Løsningen blev et sortmalet gitter under vandspejlet.

Igennem årene har der været problemer med halvædelstenene. De er klæbet fast med den til formålet rigtige lim, men alligevel er der i perioder faldet sten ned. Der er også blevet skaffet ekstra sten, så man har nogle i reserve. I 2012 er der gennemført en nødvendig og meget bekostelig renovering, og problemerne med sten, der falder af, er søgt løst ved at lægge varme ind i tårnet!

En rejse værd

Stop al snak om »udkantsdanmark« – ja, vi er i periferien, vi er ude i provinsen i en mindre by.

Men vi er ikke i et kulturelt vakuum, vi er i en sammenhæng, hvor der igennem flere år har været fokus på kvalitet i valget af kunst til byens offentlige rum. En lille by med stor kunst.

1 Fra kunstnerens værksted til det offentlige rum

De kunstværker, der i det følgende gennemgås, viser mangfoldigheden af og spændvidden i kunstopgaver i det offentlige rum nu om dage. Kunsten er ikke som tidligere relateret til samfundets magtstrukturer, hvor kunstværkerne typisk blev opstillet i monumentale rum eller på torve og pladser og skulle henvise til samfundets værdigrundlag, hylde magteliten eller markere særlige historiske begivenheder. Kunsten breder sig i dag også til mere ydmyge og hverdagsagtige rum.

Det private og det offentlige rum

Men hvordan skelner man mellem det private og offentlige rum?

Det private rum har i juridisk forstand en privat ejer, det være sig enkeltpersoner, firmaer, erhvervsdrivende selskaber o.l.

Det offentlige rum er vores fælles rum, der ikke er i privat eje. Det kan være alt fra naturområder, landskabsrum, anlægsarbejder såsom broer, jernbaner og veje, byrum, torve, pladser, statslige og kommunale bygninger og institutioner. Endelig er det offentlige rum også de mange store almene boligområder. Et eksempel på et alment byggeri er »Prangerhuset« på Halmtorvet i København, som denne bogs forfatter og hans tegnestue var arkitekt for i 1999. Her etablerede billedkunstneren Viera Collaro en særlig lyssætning af trapperumme og satte spejle på de elevatorer, der er eksponeret i facaden.

Kunstværker i det offentlige rum stiller generelt helt andre krav til materialer, byggemetoder og udførelseskvalitet end værker i det private rum. Og kunstværker, der er placeret udendørs i det offentlige rum, øger de byggetekniske krav yderligere.

Lyssætningen og elevatorernes hurtige bevægelser med flimrende spejlinger er en integreret en del af det urbane rum.

Det offentlige rum er ikke nødvendigvis et lettilgængeligt sted. Det kan også være et højsikret fængsel, lukkede institutioner og sikrede kontorer, som for offentligheden er utilgængelige. I cirkulæret om kunstnerisk udsmykning af statsligt byggeri beskrives det offentlige rum som »byggeri og bygninger, hvortil offentligheden har adgang eller bygninger, som anvendes af et betydeligt antal ansatte«. Det offentlige rum defineres altså her som et rum, der benyttes af mange personer.

Mange af de værker, som Statens Kunstfond har forestået, er for offentligheden utilgængelige værker. De kan dog ses på den digitale app »Kunst på stedet«. Her kan man blandt andet se to værker placeret i det nye Horsens Statsfængsel fra 2007: Øivind Nygårds bearbejdning af fængselskirken og Christian Lemmerz' androgyne »Jailbird« opstillet foran det særligt sikrede afsnit i fængslet.

Ligesom der kan skelnes mellem kunst i det private og kunst i det offentlige rum, kan det være nyttigt at opdele kunst i værker, der er anbragt indendørs, og værker, der er opstillet udenørs.

Kunstværker i det offentlige rum stiller generelt helt andre krav til materialer, byggemetoder og udførelseskvalitet end værker i det private rum. Og kunstværker, der er placeret udendørs i det offentlige rum, øger de byggetekniske krav yderligere.

Der henvises her til kapitlerne om byggeteknik og bygbarhed.

Samtidskunst i det offentlige rum er underlagt en række vilkår, hvoraf de vigtigste er:

- de mange agendaer
- det kritiske rum
- problemer med drift og vedligehold
- risiko for hærværk og tyveri

De mange agendaer

Selvom det ikke længere forventes, at kunsten i det offentlige rum skal understøtte samfundets magtelite eller værdigrundlag, så er det ikke ensbetydende med, at der ikke er forventninger til værket. Ofte er der både mange formulerede og mange uudtalte forventninger til værkets udtryk, og det kan i sig selv være svært at håndtere for kunstneren.

De forskellige dagsordener kan stå i kø:

I forbindelse med et kommunalt anlægsarbejde kan politikerne for eksempel have deres præferencer og ønsker, kommunaldirektøren kan have sine ønsker, beboere i lokalområdet kan have deres særlige krav, det lokale kunstmuseum øjner straks formidlings- og udstillingsmuligheder, de kommunale arkitekter kommer med deres formmæssige ideer, og kommunens anlægsafdeling har sine agendaer. Endelig ønsker kommunens driftsafdeling sig sikkert i al beskedenhed det vedligeholdelsesfrie kunstværk, og det er jo ikke muligt.

Kampen om det offentlige rum

Det kan udvikle sig til en mere eller mindre civiliseret »kamp« om det offentlige rum og om, hvem der skal bestemme. Som eksempel kan nævnes placeringen af Elmgreen & Dragsteds mandlige modstykke til Den Lille Havfrue i Helsingørs nyrenoverede havneområde. De lokale pensionerede skibsværftsarbejdere var i deres homofobi imod værket, ligesom havneområdets landskabsarkitekt var i opposition. Heroverfor stod Kunstfonden og kommunen, som gik ind for værket og værkets placering centralt i havnen. Det endte godt, og man fandt i fællesskab en alternativ placering for den lille skinnende skulptur med den store virkning i havnens rum.

Det, der karakteriserer processen, er de mange udtalte og uudtalte agendaer til kunsten – agendaer, der ikke er koordinerede, og som ikke nødvendigvis er sammenfaldende. Det er ofte i dette vanskelige (sam)arbejdsklima, at kunstneren skal »finde sine egne ben« og manøvrere sit kunstneriske projekt igennem.

Det kritiske rum

Hjemme på værkstedet er kunstneren sin egen herre. Her kan kunstneren lave, hvad han eller hun har lyst til uden nogen forstyrrende indblanding, uden at nogen stiller krav til værket, økonomien og tiden. Kunstværker i og til det private rum har selvfølgelig sine kunstneriske problemer, men det er ikke temaet i denne tekst.

Kunsten i det offentlige rum har helt andre vilkår både under tilblivelsen og senere. Her er der fokus på værket fra mange sider, først og fremmest fra værkets bestiller, men også fra offentligheden i bred forstand.

Alle har en mening, og alle har lejlighed til at ytre sig. Ytringsfriheden gælder naturligvis også i forhold til de kunstværker, der placeres i de fælles offentlige rum. Kunstneren kan blive bombarderet med ytringer, krav til værket og ofte også med mishagstilkendegivelser fra alle sider – fra totalt kunsthverfremmede personer til kollegaer med indsigt i samtidskunstens problemstillinger.

Så mens kunstneren uforstyrret kan arbejde med kunst til det private rum på værkstedet, er det modsatte tilfældet med kunst til det offentlige rum, og det kan selvfølgelig påvirke den kreative udviklingsproces.

Spørgsmålene i den sammenhæng giver næsten sig selv:

Hvordan undgår man at gå på kompromis? Hvordan fastholder man den kunstneriske idé, samtidig med at samtalen med offentligheden er konstruktiv og foregår i gensidig respekt?

Det kan der naturligvis ikke gives en enkel opskrift på, men det er vigtigt at være forberedt på, at der kan komme både saglig og usaglig kritik. Det er langt fra altid, men indimellem bliver vi mindet om, at vi befinder os i lagerforvalter Rindals fædreland, og så er det ikke nemt at bidrage til det offentlige rums kvalitet. Når for eksempel arkitekten Poul Ingemann ved et borgermøde om en kunstbænk konfronteres med 300 ældre og stærkt kritiske medborgere, som ud fra et stærkt engagement i lokalsamfundet ønsker værket flyttet ud af kommunen, ja, så kræver det koldblodighed.

**Saglig og
usaglig kritik**

Det må handle om at bevare roen og overblikket, samtidig med at man har en fornuftig dialog med offentligheden og diverse interessenter, uden at der bliver indgået uacceptable kompromiser, hvad angår den kunstneriske kvalitet.

Morten Stræde

Professor og billedkunstner Morten Stræde skriver om sin første opgave i det offentlige rum:

Lige efter min afgang i januar 1985 fra Kunstakademiets Billedhuggerskole på Frederiksholms Kanal fik jeg en opgave fra Statens Kunstfond.

Det var en lille opgave i en lille by i Jylland. Det var stor opmuntring som nyuddannet at få en opgave. Samtidig var det meget stressende og urovækkende, fordi det var et helt uprøvet arbejdsområde. På det tidspunkt var der i Statens Kunstfond ingen hjælp i form af en byggefaglig konsulent eller andre personer med indsigt i, hvordan man arbejder i det offentlige rum. Introduktionen til opgaven var simpelthen et brev med opfordring til at påtage sig opgaven, de praktiske oplysninger omkring økonomi og tidsforløb og en række telefonnumre på nøglepersoner i Kunstfonden og hos opdragsgiveren. Man måtte selv finde ud af, hvilke muligheder og faldgruber der var i opgaven, både hvad angik det rent kunstneriske, det tekniske, det økonomiske, og med hensyn til hvordan man styrer en arbejdsproces. Jeg fik svar på mange af de spørgsmål, der rejste sig, ved at ringe til ældre, mere erfarne kolleger. Der var spørgsmål omkring budgettet, om transport, om fastgørelse og tusind andre ting. Det var også via mine ældre kolleger, jeg fik kontakt til ordentlige håndværkere. Resten måtte jeg prøve at styre med almindelig sund fornuft.

Måske var en teknisk og økonomisk overkommelig opgave den daværende Kunstfonds måde at starte en oplæring af unge kunstnere til at arbejde i det offentlige rum

på. Fornemmelsen var i hvert fald, at meget afhang af ens evne til at håndtere projektet, både det kunstneriske og det faglige.

En af udfordringerne med den første opgave var at få sin kunstneriske idé til at passe med økonomien. En anden udfordring var at træde ind i det særlige arbejde, som kunsten i det offentlige rum udgør. Forskellen på kunsten til galleriet og museet og kunsten til det offentlige rum er ikke kun af produktionsteknisk art. Der gælder særlige sensibiliteter og særlige kunstneriske logikker i det offentlige rum, og de skulle findes og fremkaldes i ens eget arbejde.

Jeg indså ret hurtigt sandheden i daværende professor ved Kunstakademiet Gunnar Aagaard Andersens udtalelse ved en forelæsning om kunst i det offentlige rum:

»Man skal elske sine betingelser. For der er altid nogle.«

Drift og vedligehold

Kunsten flytter som bekendt ud af kunstnerens værksted både til det private rum og til det offentlige rum.

Det kunstværk, der sælges til en privatperson eller en samler, går som oftest en tryk fremtid i møde. Der er investeret i det, og der bliver passet på det. Det opbevares som regel under sikre forhold på samme måde som de værker, der kommer på museum.

Det kunstværk, der flytter ud i det offentlige rum, møder helt andre vilkår. I kulturinstitutioner som museer og kirker skal der nok blive passet på det, men i det offentlige rum i øvrigt er det langt fra altid tilfældet.

Uanset at der er betalt for kunstværket, indgår drift og vedligehold af værket ofte som en del af den almindelige kommunale drift af bygninger og anlæg. Er der penge i driftsbudgetterne til at tænde for vandkunsten på byens torv, er der kvalificeret personale til at se efter værkerne, og er der penge i budgetterne til at vedligeholde værkerne?

Der sker selvfølgelig en prioritering i en offentlig forvaltning af, hvad der er nødvendigt her og nu, og hvad der kan vente. Og her er det, at kunstværkerne kan »komme i klemme« og blive nedprioriteret. Det er et praktisk vilkår, som skal overvejes af kunstneren og af den instans, der bestiller et værk.

Hærværk og tyveri

Det er et praktisk vilkår for den kunst, der flyttes ud i det offentlige rum, at der er et slid på den og en mulighed for hærværk, som kunstværket i private fysiske rammer ikke møder. Endvidere kan værket eller værdifulde dele af værket blive stjålet. Der er i øjeblikket med de høje priser på metaller en særlig risiko for tyveri af bronze- eller kobberremner, som da billedhuggeren J.A. Jerichaus 150 år gamle bronzeskulptur af kong David blev stjålet, da den var til reparation.

Slid er selvfølgelig helt afhængig af værkets udformning. Det kan være det slid, der eksempelvis vil være på en billedkunstnerisk bearbejdet gulv- eller vejoverflade. Det er noget, der må medtænkes i udformningen. Men der er også en risiko for decideret hærværk.

Kunsten mister hovedet

Det er således ikke kun Den Lille Havfrue, der har fået hovedet kappet af. Billedkunstneren Peter Land mistede også sit hoved for nogle år siden i forbindelse med sit kunstværk »Scenarie«. Det er et værk fra 2008, der er placeret ved Albertslund Station ude på den københavnske vestegn. Her sidder en metalafstøbning af kunstneren under en bruser i et badekar placeret sammen med en håndvask på et terrazzogulv. Det måtte der tilsyneladende gøres noget ved, så en sen nattetime ...

Graffiti er en meget almindelig form for hærværk, men det er ved forskellige former for overfladebehandling muligt at reducere skaderne og sikre, at graffitien kan afvaskes uden større problemer.

I relation til et konkret værk bør risikoen for hærværk og tyveri altid drøftes igennem og om muligt afdækkes i den indledende fase med skitseforslaget. Der kan naturligvis ikke gives

en enkelt, generel opskrift på, hvordan risikoen kan minimeres, da det vil være helt afhængigt af værket og det miljø, som værket er en del af.

I billedhugger Mogens Møllers skulpturelle værk »Skatkammeret« indgik en et kilo tung guldbarre som en del af værket. »Skatkammeret« skulle placeres i en mørk baggård bag det tidligere Skive Rådhus, og en sikringsspecialist fra museumsverdenen blev konsulteret for at sikre imod, at guldbarren skulle blive stjålet. Det er den da heller ikke blevet endnu. Det intakte kunstværk har stået der siden 1993.

Juggernaut

DPU – Institut for Uddannelse og Pædagogik, Tuborgvej 164, 2400 København NV

»Juggernaut« er en skulptur ved DPU (nu Institut for Uddannelse og Pædagogik, tidligere Danmarks Lærerhøjskole), der er udført af billedkunstneren Ingvar Cronhammar. Arbejdet med værket startede i 1990 og blev afsluttet året efter.

Prisen for skulpturen var samlet ca. 1,25 mio. kr. ekskl. moms. Skulpturen blev i 2012 gennemgribende renoveret for en samlet sum af 1,2 mio. kr. ekskl. moms.

Bestiller/bygherre: Danmarks Lærerhøjskole og Statens Kunstfond

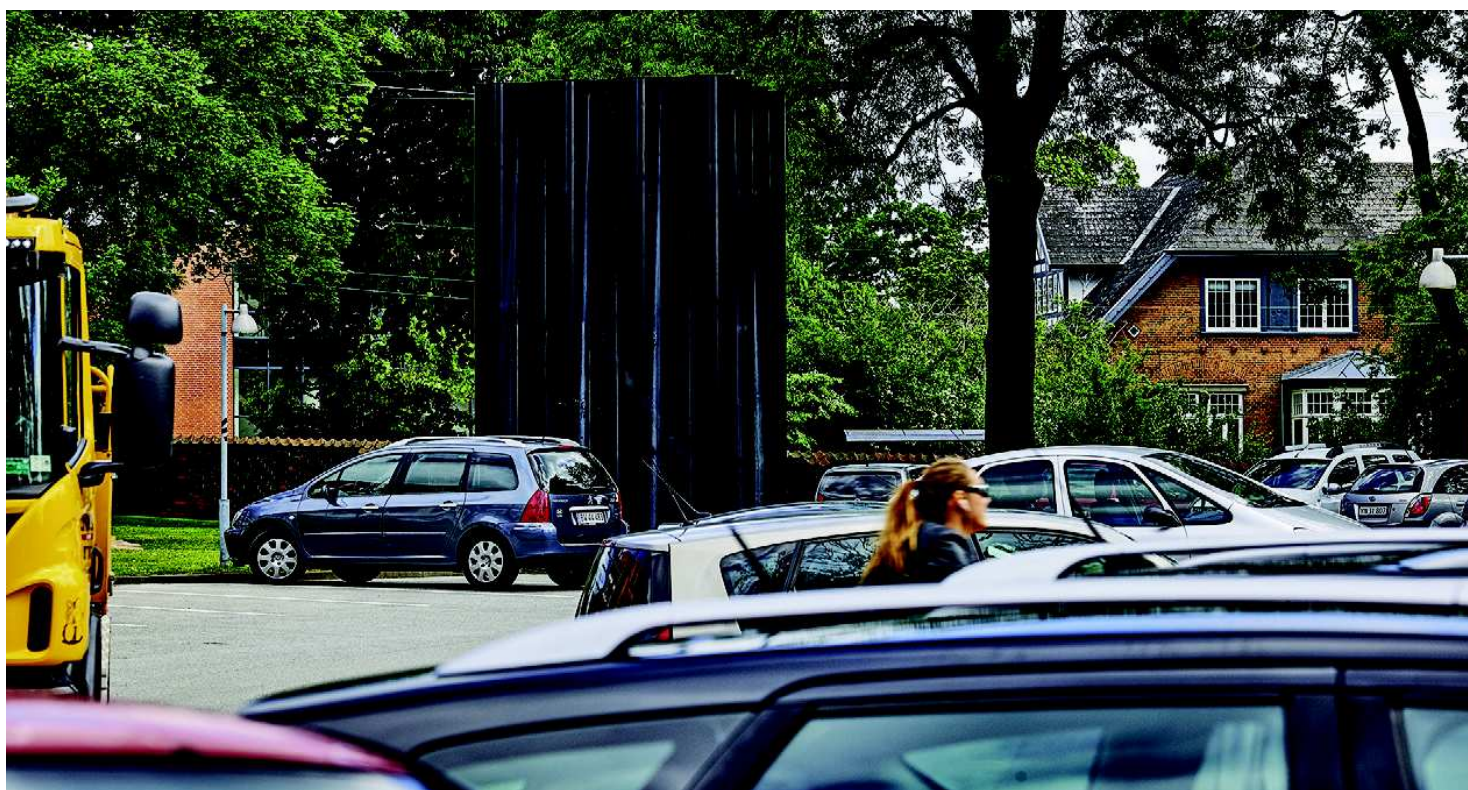
Skulpturen, der står foran hovedbygningen, er udført i sortmalet stål. Den består af et bundt syv meter høje runde stålrør, der er opstillet på et betonbassin og fundament. Betonkonstruktionerne er planforsænket i græsplænen, således at det ser ud, som om stålrørene vokser op af græsplanet. Mellem rørene er der monteret lamelriste, der overrisles med vand ovenfra. Vandet opsamles i bassinet og ledes tilbage via et vandbehandlingsanlæg placeret inde i hovedbygningen. Vandbehandlingsanlægget var nødvendigt, da almindeligt ubehandlet vandværksvand meget hurtigt vil afsætte hvide kalkaflejringer på de sorte konstrukti-

oner. Samtidig skulle vandforbruget minimeres og vandet genanvendes med henblik på en økonomisk forsvarlig drift.

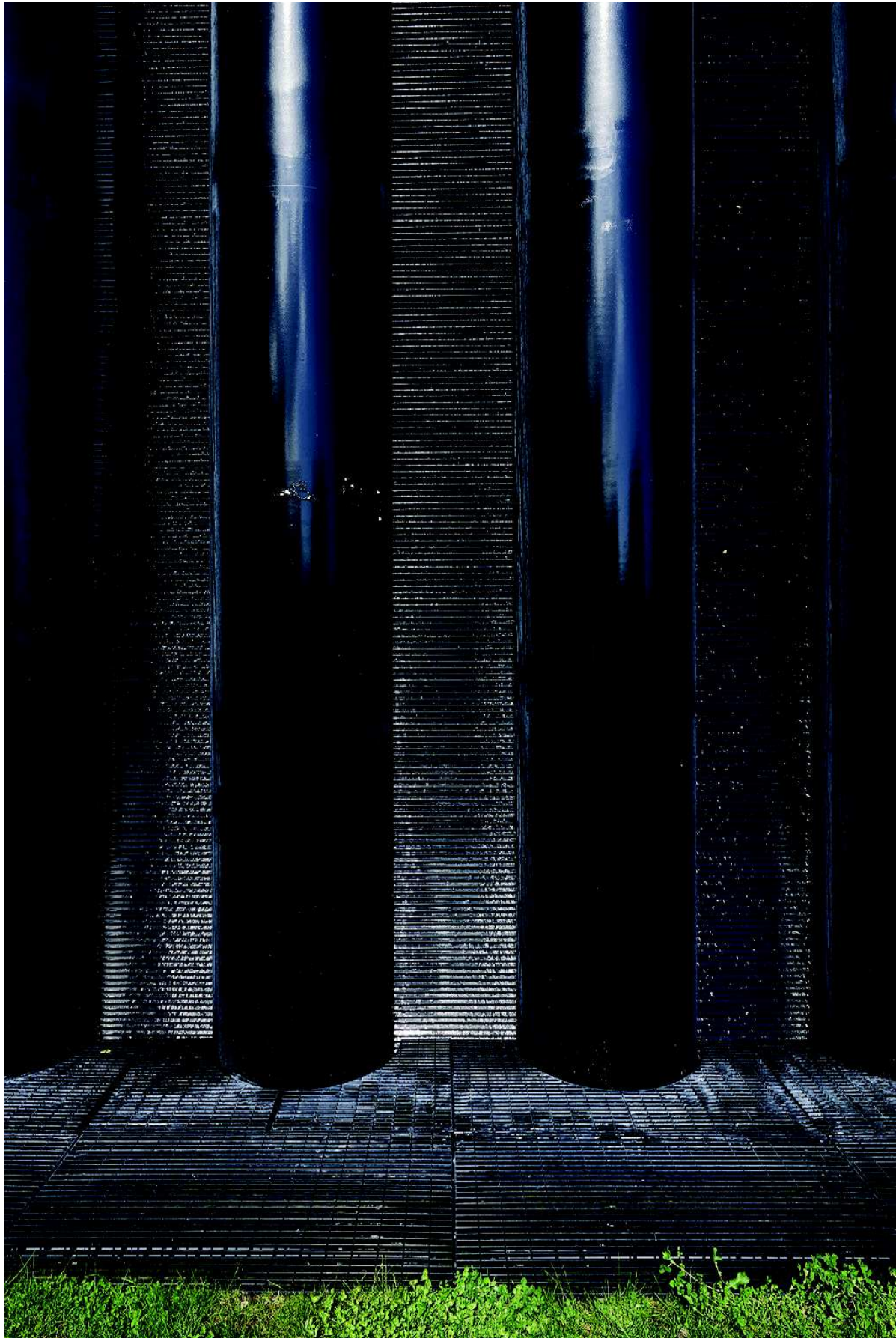
På bassingulvet inde i skulpturen blev der opstillet røde projektører, der belyser lamellerne. Når vandinstallationen og belysningen fungerer, fremstår lamelristene rødglødende og sitrende.

Byggetekniske udfordringer

Arbejdet med skulpturen illustrerer en række af de praktiske problemer, der er forbundet med kunstværker udtænkt og planlagt af en billedkunstner, og som i sin helhed er blevet udført af byggefirmaer entreret til opgaven.

Det er et eksempel på et værk, hvor kunstneren ikke har været medproducent, og hvor kunstneren først sammen med en arkitekt har projekteret skulpturen og derefter fået den udført af entreprenørfirmaer.

For at opnå det perfekte billede med de jævnt overrislede lamelriste skulle ristene monteres fuldstændig vandret. Men ganske små unøjagtigheder i produktion og montage medførte, at vandet ikke løb fuldstændig jævnt ned og i stedet blev ledt ud til siden og ned ad de runde rør. Selvom der var justeringsmuligheder i ristenes montage, kunne den perfekte funktion ikke etableres, og det endte med en konflikt med entreprenøren, som blev afgjort i Voldgiftsretten.

Vandinstallationen gav også andre problemer, da svag vind var nok til at få vandet til at lande ude på græsplænen og ikke nede

i fundamentbassinet. Græsplænen blev opblødt, og vandforbruget blev for højt, hvilket Lærerhøjskolen selvfølgelig ikke var tilfreds med.

Lærerhøjskolens meget engagerede driftspersonale gjorde igennem mange år en helhjertet indsats for at vedligeholde skulpturen og få den til at fungere optimalt. Til trods for denne indsats har værkets installationer været ude af drift i lange perioder.

Omgivelserne ændrer sig

Fortællingen om »Juggernaut« er også en fortælling om et kunstværk og dets omgivelser. Omgivelserne og konteksten har ændret sig. Det offentlige rum er et rum i forandring.

Det var fra Cronhammars side et ønske, at skulpturen skulle stå lidt afsides, stilfærdigt og skyggefuldt under nogle træer. Det store græsplan foran undervisningsinstitutionen er i dag ændret, og der er anlagt en parkeringsplads alt for tæt op ad skulpturen. Kunstværkets integritet og Ingvar Cronhammars kunstneriske idé om en skulptur placeret skævt og diskret på et græsplan er anfægtet.

Forfald og renovering

Efter mere end tyve år i fri luft kunne det i 2012 konstateres, at stålkonstruktionerne var rustet. Særlig stållamellerne havde markante rustskader og skulle udskiftes. Vandinstallationerne og projektørerne var brudt sammen, og de tekniske installationer havde ikke været i drift igennem længere tid.

Universitetet tog derfor initiativ til en gennemgribende og bekostelig renovering, og Cronhammars værk er nu igen i god stand.

2 Proces og beslutning

De store offentlige kunstopgaver følger ofte en fastlagte proces, hvor både Bygningsstyrelsen og Statens Kunstfond har en lang erfaring og gennemarbejdede procedurer for processen – lige fra ansøgning om støtte til udførelse af et værk til aflevering og drift af det færdige værk. Disse to store offentlige aktører har forskellig kultur, men fælles for dem begge er, at der er tale om afprøvede og velbeskrevne administrative bestemmelser og procedurer.

Det offentlige

Bygningsstyrelsen (tidligere Universitets- og Bygningsstyrelsen, UBST) er statens ejendomsadministration, og Bygningsstyrelsen iværksætter mange opgaver som følge af Kunstcirkulæret. Statens Kunstfond har sine årlige bevillinger og igangsætter ligeledes en del opgaver med kunst i det offentlige rum. Der kan generelt henvises til disse centrale aktører og deres informationsmateriale, som kan hentes på nettet.

Det private

Men opgaver genereres også af andre, både af andre offentlige instanser, af fonde, firmaer og af private.

I denne sammenhæng må Ny Carlsbergfondet selvfølgelig nævnes. Det har stået bag mange væsentlige kunstopgaver i det offentlige rum igennem mere end 100 år.

Både kommuner og regioner søsætter projekter med kunst i det offentlige rum, og i disse år skal det især fremhæves, at der er mange store sygehusbyggerier undervejs, hvortil regionerne bestiller kunst.

Det må anbefales altid at skaffe sig oplysninger om bestillerens organisation. Hvordan ønsker bestilleren at processen skal være? Hvilke krav er der til de administrative procedurer? Hvem kan tage beslutninger?

**Kommuner
og regioner**

Kommunale byggeopgaver og regionernes byggerier er ikke omfattet af Kunstcirkulæret, da der ikke er tale om statsligt byggeri. Men der bliver alligevel tænkt kunst ind i nye bygningsmæssige sammenhænge, og for sygehusbyggerierne er der ønske om at integrere og implementere kvalitetskunst til glæde for patienterne, de pårørende og de ansatte.

Det skal også nævnes, at nogle kommuner som for eksempel Albertslund og Ballerup har ansat udøvende billedkunstnere som kunstkonsulenter, og det betyder, at der finder en kunstfaglig rådgivning sted.

I andre sammenhænge kan der være tale om et samspil mellem en offentlig instans, fonde og private sponsorer, der er fælles om et projekt, og der kan selvfølgelig også være tale om rent private opgaver.

Når det kommunalt ejede Vestforbrænding, som er landets største affaldsforbrændingsselskab, både ønskede at stille et monumentalt kunstværk af billedkunstneren Ellen Hyllemose op foran sin hovedbygning og valgte at få bemalet et meget stort facade- og murforløb af billedkunstneren Malene Landgreen, så er det også et eksempel på kunst i det offentlige rum.

Generelt er gruppen af dem, der bestiller kunstværker i det offentlige rum, meget større og mere varieret sammensat, end man måske umiddelbart skulle tro.

Når det ikke er de betydelige professionelle aktører eller bestillere, der står bag projekterne, er det ofte vanskeligere at få overblik over de administrative processer.

Det kan give problemer, da der altid under realiseringen af kunstværker opstår et hav af forskellige spørgsmål fra kunstneren til bestilleren, og der skal træffes mange beslutninger. Det er for kunstneren vigtigt at vide, hvem der kan spørges, og hvem der kan tage definitive beslutninger.

**Manglende
oplysninger**

Det må anbefales altid at skaffe sig oplysninger om bestillerens organisation. Hvordan ønsker bestilleren at processen skal være? Hvilke krav er der til de administrative procedurer? Hvem kan tage beslutninger?

Det kan aldrig være forkert at stille ovennævnte spørgsmål. Så hvis der er uklarheder og ikke er redegjort for processen, så spørg! Og så er det vigtigt at huske, at en skriftlig redegørelse altid er at foretrække frem for en mundtlig.

Inden man som billedkunstner begynder på en opgave med kunst i det offentlige rum, anbefales det at have fokus på følgende:

- proces
- beslutninger
- kommunikation og formidling
- borgerinddragelse

Proces

Som nævnt er der de store offentlige bestillere, som har godt indarbejdede administrative procedurer. Men der er også bestillere, som ikke har det, og som måske for første gang tager initiativ til en kunstopgave.

Det er i disse tilfælde helt afgørende at få gennemdrøftet processen fra begyndelsen til afleveringen og driften af værket.

En kontaktperson

Det må i den sammenhæng kraftigt anbefales, at der til opgaven er én og kun én kontaktperson i bestillerens organisation, som tager sig af samarbejdet mellem kunstneren og organisationen. Denne kontaktperson bør være tilknyttet opgaven i hele forløbet fra start til slut, indtil opgaven med drift og vedligehold overdrages til bestillerens driftsafdeling. Derved fastholdes en kontinuitet i processen, og de relevante beslutninger og detaljer huskes i bestillerens organisation.

Billedkunstneren Ane Mette Ruge har i forbindelse med sin store kunstopgave til et stort sygehusbyggeri i Aabenraa bekræftet, hvilken hjælp det har været for hende at have en kontaktperson, som skærmede hende mod de mangfoldige informationer og problemer, der er med et stort byggeri. Det har gjort hende i stand til at koncentrere sig om det kunstneriske projekt.

Ingvar Cronhammar

Interview med billedkunstneren Ingvar Cronhammar om kunst og proces:

J K M Ingvar, der er jo gået mange år, siden du lavede skulpturen »Juggernaut«. Du har efter den opgave lavet mange store, bemærkelsesværdige skulpturopgaver i det offentlige rum. Sig mig, hvad skal kunsten i det offentlige rum?

I C For mit eget vedkommende: at forsøge at skabe et helle i en rasende, demokratisk ubetænksomhed og højhastighed. Et lille kvæk imellem badeland og Jem og Fix.

J K M I forbindelse med dine mange værker må du have oplevet mange forskellige processer – nogle gode og nogle ikke så gode. Hvordan har du generelt oplevet processen med at lave kunst i det offentlige rum?

I C Mine første værker i det offentlige rum var knyttet til en spændstig optimisme og en vis form for beruselse – desværre, for nogle værkers vedkommende, med efterfølgende tømmermænd.

Dette skyldes desværre ligegyldighed eller mangel på engagement fra nogle værkmodtagers side.

Da jeg selv sad i Udvalget for Kunst i det Offentlige Rum, iværksatte vores udvalg, at der blev udfærdiget en registrant, hvor du som rådgiver efterså de værker, der var blevet igangsat af Statens Kunstfond, med udtalelser om de enkelte værkers vedligeholdelsesstatus.

Resultatet var ikke decideret højstemt.

Mange værker fremstod uskønne og uplejede, og konklusionen var, at SK tog kontakt til de institutioner, der havde forpligtet sig til pleje og vedligehold, for at udbedre forholdene, samt at vores udvalg stærkt anbefalede kommende udvalg at videreføre processen.

Vigtigheden af en skarp og juridisk bindende aftale, med mulighed for sanktioner omkring drift og vedligehold, mellem SK, kunstner og modtager kan ikke betones kraftigt nok.

- J K M Jeg har jo været din byggefaglige konsulent på flere opgaver, og jeg har bemærket, at du under realiseringen af værket i enestående grad får skabt et samarbejde og fælles ejerskab til dine værker. Alle, der er i nærheden af processen, føler sig inddraget. Det er i sig selv et stærkt greb, er det noget du tænker over, eller bliver det bare sådan?
- I C Der bliver jeg dig svar skyldig, men jeg er da glad for, at du har oplevet det sådan.
- J K M Der er i disse år et ønske om at formidle baggrund og ideer bag den kunst, der opstilles i det offentlige rum. Hvordan opfatter du det? Er det vigtigt at få en pædagogisk forklaring af kunstværkerne?
- I C Formidling er, efter min opfattelse, noget opreklameret lort. Kunstarterne støder til, hvor sproget hører op. Den er ikke længere.
- J K M En anden aktuel tendens er ønsket om borgerinddragelse i den kunstneriske proces. Er det et udtryk for en ægte demokratisering af kunsten? Hvordan opfatter du det ønske?
- I C Meget kan man sige om kunsten, men demokratisk er den fandme ikke. Personligt er jeg i den henseende tilhænger af oplyst enevælde.

Beslutninger

Det er vigtigt at skaffe sig viden om bestillerens beslutningsproces. Hvem tager de endelige beslutninger? Ofte er der nedsat et kunstudvalg, men det er langt fra sikkert, at de har beslutningskompetencen, når det færdige skitseforslag med budget skal godkendes. Det er derfor vigtigt at tale med bestillerens kunstudvalg og kontaktperson om, hvem der tager de endelige beslutninger.

Der sker ofte ændringer i det billedkunstneriske udtryk og i værkets omfang undervejs i processen fra skitse til endeligt værk. I disse situationer er det vigtigt at få afklaret, om det er kunstudvalget, kommunalbestyrelsen eller måske andre, der skal tage stilling til ændringerne og godkende dem?

Det sker også, at de økonomiske forhold ændrer sig, og der skal måske ansøges om en merbevilling. Hvem kan beslutte en ændring af det samlede budget for opgaven?

Kommunikation og formidling

Fra politisk hold er der generelt i disse år et stort ønske om formidling og kommunikation i mange forskellige sammenhænge, og det gælder ofte også, når der er tale om et kunstprojekt. I det lokalpolitiske spil har det betydning, ja, det giver måske prestige at tage initiativ til et kunstværk, så derfor skal der presse og anden offentlig opmærksomhed omkring processen.

Det er endvidere ofte således, at der i forbindelse med et nyt kunstværk stilles specifikke krav til formidling af projektets kunstneriske ideer og overvejelser samt til deltagelse i borgermøder. Kunstneren skal redegøre for de kunstneriske overvejelser og valg. Hvorfor ser værket ud, som det gør?

Et kulturpolitisk projekt

Fra at være et rent kunstnerisk projekt bliver det pludselig også et kulturpolitisk og pædagogisk projekt, som kunstneren skal deltage i. Det kan være højst relevant, men det kan naturligvis for kunstneren fjerne fokus og være en tidsrøver.

I denne kontekst er det også således, at der ofte bliver tilknyttet kommunikationseksperter, kunsthistorikere og kuratorer til den udvidede formidlingsopgave. Det kan helt indlysende være relevant og have sine fordele, men det er vigtigt, at disse formidlingspersoners rolle i den samlede opgave og organisation præciseres og begrænses til deres faglige felt.

Det skal nævnes, at det kan betyde et merarbejde for kunstneren, hvis der skal produceres særligt materiale til formidlingsaktiviteterne.

Borgerinddragelse

En anden aktuel tendens er et ønske fra bestillernes side om borgerinddragelse. Beboergrupper og brugere skal inddrages i den kunstneriske proces og deltage aktivt på forskellig måde med for eksempel ideer og ønsker til kunstværket.

Det kan selvfølgelig give god mening, men også på det punkt skal kunstnerne være opmærksom på, at det kan tage ekstra tid og være med til at ændre det kunstneriske projekt i en anden retning end det, der er kunstnerisk belæg for, og som var den oprindelige kunstneriske intention.

Torvenes brøndsløjfe

Store Torv, 8000 Aarhus C

»Torvenes brøndsløjfe« – også kaldet »Vanddragen« – er en vandkunst, der er opstillet foran domkirken på Store Torv i Aarhus.

Værket er udført af billedkunstneren Elisabeth Toubro i 2003.

Bestiller/bygherre: Aarhus Kommune og Statens Kunstfond

Vandkunsten består af et lagdelt tårn med tre krumme vægskiver udført i syrefast rustfrit stål, en bølgende skulpturelt formet flade i sort diabas og et brønddæksel i støbejern. Fra tårnets top strømmer vand ned i en spiralformet bevægelse og overrisler tårnet. Vandet opfanges af de tre krumme vægge og ledes ud over den store stenflade for derefter at strømme ned i riste rundt om brønddækslet.

Skulpturen er placeret asymmetrisk i det store byrum med brønddækslet placeret i hovedaksen fra domkirken og hen til Lille Torv.

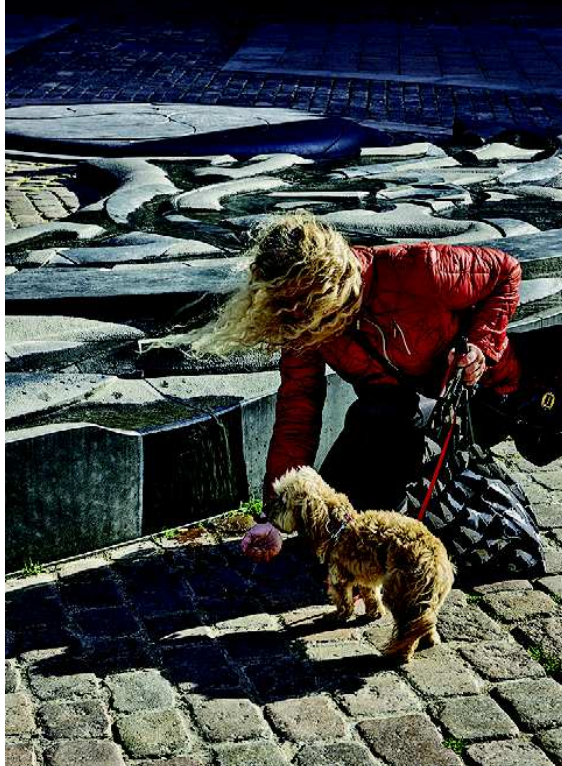
Processen

Processen tog meget lang tid fra det tidspunkt, hvor det første ønske om et kunstværk på pladsen blev formuleret af kommunen, til færdiggørelsen af projektet, der endte med at blive realiseret i 2003. Der var også hele to runder.

Først var der i 1996 et meget stormfuldt forløb i forbindelse med et skitseforslag, som billedhuggeren Hein Heinsen havde udarbejdet. Den lokale presse tog sagen op sammen med lokale kunstnere, der følte sig forbigået. Det endte med massive protester og et borgermøde, hvor Hein Heinsen tog kampen op mod 800 ophidsede deltagere. Da der så

samtidig var sket nogle procedurefejl i Statens Kunstfonds forvaltning af sagen, blev Hein Heinsens projekt skrinlagt.

Så startede processen forfra og nu med en indbudt konkurrence, som endte med, at Elisabeth Toubros konkurrenceforslag blev valgt.

De administrative regler og procedurer blev denne gang fulgt nøje af Kunstfonden og kommunen. Det skal også nævnes, at kommunale embedsmænd, som skulle hjælpe billedkunstneren med praktiske problemer i forbindelse med realiseringen, arbejdede meget omhyggeligt og engageret. Alt vedrørende vandinstallation, belægninger, drift og vedligehold blev grundigt gennemdrøftet, og problemerne løst i et forbilledligt samarbejde mellem kunstneren, de tilknyttede rådgivere og de kommunale embedsmænd.

Alligevel blev der igen røre om projektet, ja, direkte modstand mod det, da det var færdigt i 2003. Der var nu ønsker om at

flytte værket til et andet sted i byen. Denne gang valgte de lokale politikere at stå fast, og ønskerne blev afvist.

Vandet

»Torvenes Brøndsløjfe« er en vandkunst, altså en skulptur, hvor vandet er et centralt element i det samlede værk. Kunstneren var sammen med sine tekniske rådgivere og det udførende smedefirma klar over, at vandinstallationer er langt mere komplicerede, end man umiddelbart skulle tro, selvom der jo er lavet springvand i hundredvis af år.

Kunstneren havde samtidig meget præcise ønsker til vandets bevægelse ned og hen over de skulpturelle former.

For at opnå denne virkning blev der lavet flere modelforsøg i målestok 1:1 på smedeværkstedet. Derudover blev det muligt at indstille, justere og udskifte vanddyserne. Vandteknikken med pumper og vandbehandlingsanlæg blev placeret indendørs i en kælder tæt ved skulpturen med mulighed for nem adgang og servicering.

Det gode installationstekniske resultat med denne vandkunst skyldes:

- at der er arbejdet systematisk med modelforsøg under udviklingen og produktionen
- at der er maksimale justeringsmuligheder af installationens komponenter
- at installationens komponenter nemt kan udskiftes
- at styrings- og driftsmaskineriet er opstillet indendørs med nem adgang for servicering

3 Det bygningsintegrerede kunstværk

Den integrerede kunst balancerer i spændingsfeltet mellem at blive et designaspekt eller et autonomt og afsluttet objekt. Et andet interessant forhold er, at den integrerede kunst har tilført afgørende specifikke kvaliteter i de ellers nøgterne byggeprojekter. Kunstprojektet skaber samtidig lydhørhed og mulighed for at tage hånd om flere ikke funktionelt begrundede ønsker fra brugerne.

Citatet er fra rapporten »Integreret kunst – bygninger«, et pilotprojekt udført af Universitets- og Bygningsstyrelsen, UBST, i maj 2011.

Et autonomt værk

Kunst i det offentlige rum kan enten være helt autonome værker, der opstilles frit og uafhængigt af de fysiske rammer, eller den kan være bygningsintegreret, hvor værkerne er et integreret element i de arkitektoniske og landskabsarkitektoniske rammer. Et eksempel på et autonomt værk er Kirsten Lockenwitz' skulptur »Kalesa«, der blev opstillet i 1993 foran Det Danske Hedeselskab i Viborg. Og et eksempel på et bygningsintegreret værk kan være granitbelægningen på Amager Torv i København, hvor Bjørn Nørgaard gav belægningen en billedkunstnerisk bearbejdning.

Et bygningsintegreret værk

Når der i forbindelse med realisering af et byggeri ønskes udført bygningsintegreret kunst, skal kunstneren være særlig opmærksom på byggesagens proces og de projektmæssige, tidsmæssige samt økonomiske bindinger.

Det skal også nævnes, at et kunstværks grad af integration naturligvis kan variere fra det helt enkle til det mere komplicerede bygningsmæssige indgreb.

Det var således et meget enkelt indgreb, når kunstneren Erik Hagens i en uddannelsesinstitution i Esbjerg fra 2003 til 2005 udførte »Esbjerg evangeliet«, der er et 140 m² stort, monumentalt maleri på en stor krum vægflade. Her blev der malet på en eksisterende væg.

Kunstneren Ingvar Cronhammar udførte i 1999 nogle langt mere komplekse bygningsmæssige indgreb i forbindelse med opførelsen af en ny koblingsstation i Kastrup på Amager. Her blev facadens glas ændret til plane glasskiver med kantmonterede fiberlys, der blev tilsluttet bygningens el-installation. I kraft af den billedkunstneriske bearbejdning fik bygningen et særligt liv og står som et lidt mystisk lysende, cylinderformet bygningslegeme, når mørket falder på.

Det radikale bygningsmæssige greb kan selvfølgelig også bestå i, at selve rumforløbet gives en billedkunstnerisk udformning, som da kunstnergruppen AVPD i 00'erne med helt ordinære, ja, banale og billige byggematerialer indrettede et labyrintisk forløb af toiletter med forrum på en københavnsk kunstcafé.

Det autonomt placerede kunstværk lever sit eget liv, hvori mod det integrerede værk lever fysisk sammen med omgivelserne og de arkitektoniske rammer. Det »selvstændige« kunstværk kan således fjernes uden videre, selvom det måske vil være et ærgerligt tab for byrummet og måske et kunstnerisk/kunsthistorisk tab i forhold til en kunstners æuvre. Det integrerede værk kan kun fjernes ved mere eller mindre destruktive bygningsmæssige indgreb med efterfølgende reparationer.

I forhold til processen er der to former for bygningsintegreret kunst:

- integreret kunst, der udføres i forbindelse med et byggeri
- integreret kunst, der udføres, efter at byggeriet er taget i brug

Ofte bliver det bygningsintegrerede kunstværk planlagt, projekteret og udført samtidig med de fysiske rammer, det vil sige i sammenhæng med den byggesag, som kunstværket er en del af. Det bygningsintegrerede kunstværk, der udføres, efter at bygningen eller anlægget er taget i brug, vil i princippet være at betragte som en om- eller tilbygning.

Det følgende handler om integreret kunst, der udføres i forbindelse med et byggeri, da det stiller særlige krav til den udøvende kunstner om et godt kendskab til byggeprocessen.

Mange er nok af den opfattelse, at den ideelle situation er, når kunstneren bliver inddraget i processen fra begyndelsen sammen med opgavens andre formgivere (arkitekter, landskabsarkitekter, konstruktører, lysdesignere, ingeniører med flere). Det kan diskuteres, og der er både gode og dårlige erfaringer med et forløb, hvor kunstneren er med fra starten.

Det almindelige forløb

Under alle omstændigheder er det snarere undtagelsen end reglen, at kunstneren bliver inddraget i processen fra begyndelsen. Det mest almindelige forløb er, at der undervejs i processen opstår et ønske om bygningsintegreret kunst. Det kan være under projekteringen eller senere, mens byggeriet pågår.

Kunstnerne bliver ofte kontaktet, når mange af de formmæssige beslutninger allerede er taget, og det kan selvfølgelig betyde uhensigtsmæssige bindinger for kunstneren i forhold til et kunstnerisk projekt. Særlig vanskeligt er det, når der er indgået aftaler med entreprenørerne, og byggeriet er i gang.

For at der kan komme et godt resultat ud af sådan en situation, må alle byggeriets parter være fleksible, og kunstneren må mobilisere professionalisme, situationsfornemmelse og evne til forhandling.

Når der i forbindelse med realisering af et byggeri ønskes udført bygningsintegreret kunst, skal kunstneren være særlig opmærksom på byggesagens proces og de projektmæssige, tidsmæssige samt økonomiske bindinger.

Byggeri gennemføres efter sædvaner og procedurer, som billedkunstneren er nødt til at kende. De tidsmæssige og økonomiske rammer er som oftest stramme, og samarbejdsrelationerne er præget af traditioner og praksis i byggebranchen.

Det er således en højprofessionaliseret kontekst, kunstneren træder ind i, hvor byggesagens parter kender rollefordelingen og præmisserne for opgavens løsning. Der er ofte ikke ekstra tid og måske heller ikke interesse og forståelse for kunstnernes behov for tid til refleksion og rum til den kreative proces. Helt grundlæggende er det vanskeligt for en billedkunstner at manøvrere i en sammenhæng, hvor der er et utal af mere eller mindre udtalte dagsordener, og hvor det er almindelig praksis, at der fra dag til dag kæmpes om ydelser, kvalitet og ikke mindst om penge – »der gives ikke ved dørene«, og byggeri er ikke for amatører.

I den forbindelse belyses følgende punkter:

- Opgavens start
- Den traditionelle byggeorganisation med rådgiverne som bygherrens tillidsmand
- Totalentreprise
- Relationen til arkitekterne
- Byggeprocessen og tidsplanen
- Det funktionelle

Ved opgavens start

Det er nødvendigt for kunstneren straks at skaffe sig et klart overblik over byggesagen. Derfor skal kunstneren som det første stille spørgsmål til bestilleren/bygherren om byggesagens organisation: Hvad er det for en rådgivnings- og entrepriseform, der er gældende?

En organisations plan

Der skal fra bestillerens side udleveres en opdateret beskrivelse af organisationen med navneliste, telefonnumre og mail-adresser for byggeriets parter samt oplysninger om relevante nøglepersoner. Opgavens bestiller skal samtidig oplyse, hvem kunstneren skal rådføre sig med, og hvem der er projekteringsleder. Det er således ikke altid byggeriets formgiver – arkitekten – der er projekteringsleder og dermed den person, som kunstneren skal referere til.

Endelig skal der spørges til sagens stade. Hvor langt i processen er man kommet? Hvad er tidsplanen? Er der et projektma-

teriale? Hvilke bindinger er der i forhold til en kunstnerisk bearbejdning af rum og bygningsdele?

Det skal understreges, at det er vigtigt, at kunstnerens rolle i den samlede organisation for byggesagen præciseres. Det vil sikre, at alle sagens parter forstår kunstnerens opgaver og kompetencer.

Alle disse oplysninger bør samles i en opgavebeskrivelse til kunstneren.

Den traditionelle byggeorganisation med rådgiverne som bygherrens tillidsmand

Bygherren er den person, organisation eller det firma, der har behov for et byggeri, og som er initiativtager til projektet inklusiv til en eventuel opgave med bygningsintegreret kunst. Bygherren svarer her i teksten til »bestilleren«.

Bygherren kan vælge den traditionelle rådgivnings- og entrepriseform, hvor det er arkitekterne og ingeniørerne, der er bygherrens uafhængige tillidsmand og rådgiver. Der vil være en tredeling af byggesagens samlede organisation: bygherren, rådgiverne og entreprenørerne.

Bygherren

Hvad angår bygherrens interne organisation, vil den afhænge af den konkrete sag. Bygherren beslutter, hvem der er overordnet ansvarlig for projektet, og hvilke repræsentanter for medarbejdere og brugere der skal deltage i et byggeudvalg. I mange større byggesager vil der blive tilknyttet en bygherrerådgiver til at varetage bygherrens interesser både over for rådgiverne og de udførende entreprenører. Bygherrerådgiveren er normalt en erfaren arkitekt eller ingeniør.

Rådgiveren

I rådgiverorganisationen udpeges der både en projekterings- og en byggeleder fra et af de deltagende arkitekt- eller ingeniørfirmaer. Projekteringslederen styrer og koordinerer den samlede indsats fra de involverede rådgivningsfirmaer. Byggelederen koordinerer byggepladsens aktiviteter og styrer rådgiverfirmaernes arbejde i forbindelse med byggeriet.

Det skal bemærkes, at mange ingeniørfirmaer udfører flere af de ingeniørfaglige discipliner, der er forbundet med byggeri. Det

vil sige både opgaver med bærende konstruktioner (statik) og med tekniske installationer (vvs, ventilation, m.m.).

Entreprenøren

Entreprenørarbejderne kan blive udført enten i hoved- eller i fagentreprise. Det har betydning for kommunikationen på byggepladsen mellem en kunstner og de udførende firmaer, om arbejdet udføres i den ene eller anden form for entreprise. I en hovedentreprise har et entreprenørfirma kontrakten med byggherren, og denne hovedentreprenør ansætter selv sine underentreprenører. I en fagentreprise har hvert enkelt entreprenørfirma en kontrakt med byggherren.

Når der er tale om en hovedentreprise, foregår kommunikationen om arbejdets omfang og kvalitet altid gennem hovedentreprenøren. I en fagentreprise kan der være en direkte kommunikation til det firma og de håndværkere, der udfører det konkrete arbejde.

I den traditionelle byggeorganisation skal kunstneren kommunikere direkte med rådgiverne om kunstprojektets udformning.

Totalentreprisen

Ved en totalentreprise er organisationen helt anderledes. Her har byggherren indgået en kontrakt med et entreprenørfirma om at udføre alt arbejde i forbindelse med et byggeri, og det vil også sige arkitekt- og ingeniørarbejdet. Der vil her være en todeling af byggesagens samlede organisation: byggherren og totalentreprenøren.

Totoalentreprenøren

Totalentreprenøren har både ansat byggeriets arkitekter, ingeniører og eventuelt andre entreprenører. Arkitekterne og ingeniørerne er dermed placeret længere nede i hierarkiet og den samlede organisation, hvilket ofte betyder en reduceret kontakt til byggherren og tilsvarende reduceret indflydelse på projektets arkitektoniske og ingeniørmæssige kvalitet.

Det betyder, at kommunikationen fra en kunstner til arkitekter og ingeniører skal foregå via totalentreprenøren. Arkitekter og ingeniører kan således ikke uden totalentreprenørens tilladelse ændre i et projekt efter et ønske fra en kunstner.

Relationen til arkitekterne

Relationen til byggeriets formgivere og primært til arkitekterne har betydning. For alle parter er det vigtigt at gøre sig klart, at arkitekter og billedkunstnere kommer fra forskellige fagområder med forskellige traditioner. Arkitekternes formgivning er traditionelt orienteret mod funktionen og det bygningsmæssige, og billedkunstnernes har anderledes tradition for »fri« kunstnerisk formgivning.

Interessekonflikt

Når opgaven for arkitekt og billedkunstner er et integreret projekt, kan der opstå interessekonflikter og være kamp om indflydelse på det færdige bygværk, hvilket vil være naivt at negligere.

Der er selvfølgelig mange eksempler på et vellykket samarbejde og et kunstnerisk stærkt værk, men også på det modsatte.

Det værste eksempel på manglende samarbejdsvilje, som denne bogs forfatter har oplevet, var en meget kendt og respekteret arkitekt, der åbenbart kun modstræbende godkendte et skitseprojekt. Efterfølgende under realiseringen af værket brugte han al sin energi på at »dressere« kunstneren til en formmæssig eksercits, der lå i forlængelse af den arkitektoniske ramme, men meget fjernt fra det værk, som kunstneren ønskede udført – det kom der ikke noget godt ud af.

Her kunne klar tale og en rettidig udmelding fra arkitekten have skabt en mere konstruktiv situation, hvor konflikten kunne håndteres. Bestilleren havde ønsket et bygningsintegreret værk, og alle kendte på forhånd kunstnerens praksis, så »kampen« skulle være udkæmpet allerede i forbindelse med skitseforslaget og ikke senere i det skjulte under realiseringen.

Elisabeth Toubro

Billedkunstneren Elisabeth Toubro skriver om relationen til arkitekterne:

Det er min erfaring, at man som billedkunstner skal være meget opmærksom på, hvilken betydning og rolle arkitekten har i forbindelse med udførelsen af en stedsspecifik udsmykningsopgave, især hvis det er nybyggeri eller renoivering af bygninger, hvor en arkitekt er inde over.

Som billedkunstnere forstår vi ikke helt, at arkitekterne er så ømskindede omkring deres byggeri. Vi opfatter den kunstneriske udsmykning som et element, der indgår i rummene og på pladserne, som selvstændige formelementer med et selvstændigt udtryk, og mener i hvert fald ikke, at arkitekten skal have særstatus i forhold til at bestemme, hvilke elementer rummene skal indeholde, når byggeriet er færdigt.

Arkitekterne eller opfatter på den anden side mere eller mindre bygningen som et »kunstværk« i sig selv og synes, at de skal have særlig ret til at bestemme, hvordan kunstværket passes ind, på samme niveau som arkitekten bestemmer farver, vinduespartier, lamper, håndvaske og toiletstole, borde og bænke, stier og bede. Derfor er arkitekter ofte gladest for den kunst i bygningen, der kan fældes ind, som et gardin eller et ornament ville gøre, og ikke selvstændige kunstneriske, udtryk der frit forholder sig til etiske eller politiske spørgsmål i samtiden eller til specifikke billedkunsthaglige og formelle problematikker, der involverer eksperimenter med former og brugere.

Min egen måde at håndtere problematikken på er fra starten at stikke hovedet ind i løvens gab. Det vil sige, at jeg straks undersøger, hvilken holdning arkitekten har til kunsten i forhold til bygningen. Derefter forsøger jeg at gå i konstruktiv dialog og holde mig for øje, at arkitekten og jeg kan have forskellige opfattelser af, hvad kunsten skal gøre ved bygningen mm. Jeg respekterer, at vi har forskellige holdninger til opgaven, men samtidig skal arkitektens holdning ikke tillægges større betydning end for eksempel brugerens. Det at løse en bunden opgave er altid forbundet med betingelser af fysisk og samarbejds-mæssig karakter. Der er mange forhold, man skal tage højde for, når man laver et kunstværk til det offentlige rum, og man har aldrig fuldstændig kunstnerisk frihed. De krav, der stilles til opfyldelse af opgaven, kan være alle mulige, lige fra krav til materiale og til placering eller inddragelse af brugergrupper i diskussioner om indhold og form. Det er efter min over-

bevisning ikke nødvendigvis et problem, tværtimod kan det være meget inspirerende. Arkitektens holdning og følelse over for bygningen eller pladsen kan opfattes som en af de begrænsninger, man skal håndtere, eller som en inspirerende udfordring. Det betyder selvfølgelig ikke, at kunstneren skal gå på kompromis med det, hun/han synes er vigtigt at udtrykke.

Det er dog på alle måder fremmende for udførelsen af et bygningsintegreret kunstværk, hvis dialogen og forståelsen mellem arkitekt og kunstner er god. Derfor er det værdifuldt at bruge energi, eftertanke og forhandlingsevner på denne relation ved udførelsen af sådan et kunstprojekt.

Byggeprocessen og tidsplanen

De fleste større byggesager gennemføres i overensstemmelse med en fasemodel, der er vedtaget af byggeriets parter.

Fasemodellen

I fasemodellen er rækkefølgen af faserne følgende:

1. Programmering
2. Forslagsstillelse (også kaldet skitseringsfasen)
 - 2.1 Dispositionsforslag
 - 2.2 Projektforslag
3. Projektering
 - 3.1 Forprojekt (myndighedsprojekt)
 - 3.2 Hovedprojekt
4. Udbud og kontrahering
5. Udførelse
6. Aflevering og ibrugtagning
7. Drift

Ved en opgave udført i totalentreprise kan forløbet være lidt anderledes hvor fasen med udbud og kontrahering er rykket frem. Det betyder, at totalentreprenøren kommer tidligere ind i sagen, nogle gange umiddelbart efter at programmeringen er udført, og andre gange efter projektforslaget er afleveret. Men bortset fra denne fremrykning af udbud følger totalentrepriseprojekter fasemodellen.

Skitsering**Programmering**

Første fase er programmering og planlægning, hvor bygherren (bestilleren) beskriver krav og ønsker til det kommende byggeri. Ofte hjælper de tilknyttede rådgivere bygherren med at udforme byggeprogrammet, som er en detaljeret beskrivelse af byggeopgaven, der skal være byggefagligt formuleret. Alternativt er det bygherrerådgiveren, der på bygherrens vegne sammenfatter byggeprogrammet på baggrund af bygherrens informationer.

Forslagsstillelse

Derefter starter den anden fase, som er forslagsfasen. I denne fase finder en skitsering sted, der resulterer i et projektforslag. Projektforslaget er et detaljeret skitseforslag, som i tegninger og tekst redegør for, hvordan byggeopgaven kan løses. Forslaget, der også skal indeholde et samlet anlægsbudget, udarbejdes af de tekniske rådgivere. I denne fase fastlægges udformningen, og det ideelle forløb i forbindelse med bygningsintegreret kunst vil ofte være, at billedkunstneren allerede her er med i arbejdet, og at de billedkunstneriske og arkitektoniske elementer skitseres og budgetteres samtidig.

Projektering

Tredje fase er projekteringen, hvor det godkendte projektforslag gives en byggeteknisk bearbejdning og detaljering. Fasen resulterer i et hovedprojekt, der efterfølgende danner grundlag for indhentning af tilbud på arbejdets udførelse.

Udbud og kontrahering

Fjerde fase er entreprenørfirmaernes tilbudsudregning, licitation og en afsluttende kontrahering. I de tilfælde, hvor tilbuddene er større end projektforslagets styrende budget, sker der ofte en bearbejdning af projektet, således at budgettet kan overholdes, altså reelt en »sparerunde«. Når kontrakten er indgået

med entreprenørerne, er priserne lagt fast, og det vil også sige priserne på de bygningsdele, der skal have en billedkunstnerisk bearbejdning.

Udførelse

I femte fase, udførelsen, bliver der bygget. De tilknyttede rådgivere følger projektet og kontrollerer kvaliteten af det udførte byggeri. I denne fase udføres også de bygningsdele, som billedkunstneren har udformet, og billedkunstneren skal på samme måde som arkitekterne og ingeniørerne følge arbejdet på byggepladsen og kontrollere kvaliteten.

Hvis kunstneren kommer ind i arbejdet sent i den tredje fase eller måske senere, er mange beslutninger allerede truffet. Det er vanskeligt at ændre projektet, og det kan både give tidsmæssige og økonomiske problemer. I de tilfælde, hvor kunstneren kommer sent ind i projektet, er det helt afgørende, at bygherren giver rådgiverne og kunstneren klar besked om, hvad der er muligt, og hvordan kunstneren skal indgå i samarbejdet.

Aflevering og drift

Ved afleveringsforretningen overtager bygherren byggeriet og dermed ansvaret for byggeriets drift og vedligeholdelse. Det er et afgørende tidspunkt, og det formaliseres med en såkaldt afleveringsprotokol.

Det funktionelle

Arkitektur og kunst

Arkitektur er som nævnt funktionsbaseret i modsætning til den »frie« kunst. Der er nogle krav til anlæggets og bygningens funktioner, der skal opfyldes. I de fleste tilfælde er det forbundet med store udgifter at få de bygningsfysiske rammer etableret, og det har selvfølgelig stor betydning for bygherren, at bygningen kan fungere efter hensigten.

Det betyder, at den bygningsintegrerede kunst indgår i en sammenhæng, hvor det funktionelle spiller en væsentlig rolle. Det kan for eksempel være en af kunstneren udformet bænke

i det centrale fællesrum på en skole eller gulvbelægningen i et gymnasiums foyer. I begge tilfælde er der klare funktionelle krav. Bænken skal ergonomisk være i orden, og de grundlæggende mål skal være rigtige: Man skal kunne sidde godt. Gulvbelægningen skal være skridsikker, og den skal kunne klare den tilsmudsning og rengøring, som finder sted.

Det er derfor altid vigtigt for en kunstner, der arbejder med, at de funktionelle krav og ønsker meget omhyggeligt gennemdrøftes med bygherren og de tilknyttede rådgivere. Af samme grund er det også vigtigt, at de løsninger, der arbejdes med, godkendes af bygherren, inden arbejdet udføres.

Therma

Bellahøj Svømmestadion, Bellahøjvej 1, 2200 København NV

Det nye svømmestadion er en udvidelse og ombygning af et ældre bygningsanlæg, Bellahøjbadet, der er udført af arkitektfirmaet ARKITEMA i 2009 for Københavns Kommune. Det ældre byggeri blev tilbygget med et nyt stort rum, der rummer et 50 m bassin og udspringsfaciliteter. Det udvidede anlæg er blevet rammen om elitesvømningen i Danmark. Under byggeriets realisering blev billedkunstneren Helle Frøsig tilknyttet projektet og bedt om en kunstnerisk bearbejdning af en 102 meter lang vægflade i svømmehallen.

Bestiller/bygherre: Københavns Kommune og Statens Kunstfond

Billedkunstneriske elementer

Opgaven var defineret som en billedkunstnerisk udsmykning af en lang gennemgående væg inde i svømmehalsrummet, hvor der skulle være mulighed for at se værket i sin helhed udefra og indefra.

Kunstneren ændrede væggens beklædning og udformede fire keramiske håndvaske, der blev monteret på væggen.

Der var altså tale om kunstnerisk bearbejdning af bygningsdele, som skulle udføres i forbindelse med om- og tilbygningen. De pågældende bygningsdele var allerede projekteret og udbudt af byggeriets rådgivere, da billedkunstneren fik opgaven.

Processen

I en procesmæssig sammenhæng er dette kunstværk et meget typisk eksempel på et bygningsintegreret kunstværk, hvor kunstneren først kommer ind i sagen, når mange udformningsmæssige beslutninger er taget.

Som nævnt var byggeriet projekteret og udbudt. Der var indgået kontrakt med hovedentreprenøren, som var i fuld gang, da kunstneren fik tildelt opgaven.

Det betød tidsmæssigt en meget presset situation – der var kun kort tid til at udarbejde et skitseforslag – og desværre også en situation, hvor kommunens medarbejder utålmodigt i nervøsitet helt unødigt stressede processen.

Samtidig var entreprenøren til byggeriet valgt. Det var derfor ikke muligt at indhente tilbudspriser i konkurrence, da entreprenørfirmaet skulle have hele byggeopgaven og altså også de billedkunstneriske elementer.

Det var i sig selv beklageligt, da priserne dermed ikke kunne indhentes i priskonkurrence. Det medfører almindeligvis højere priser, når der ikke er priskonkurrence – og dermed mindre kunst og byggeri for pengene.

Ikke desto mindre lykkedes det for kunstneren at udforme et projekt i den nødvendige byggetekniske kvalitet og inden for den budgetmæssige ramme, således at det kunne realiseres. Det færdige kunstværk kunne afsløres i forbindelse med svømmehallens store indvielsesfest.

Funktionelle og byggetekniske krav

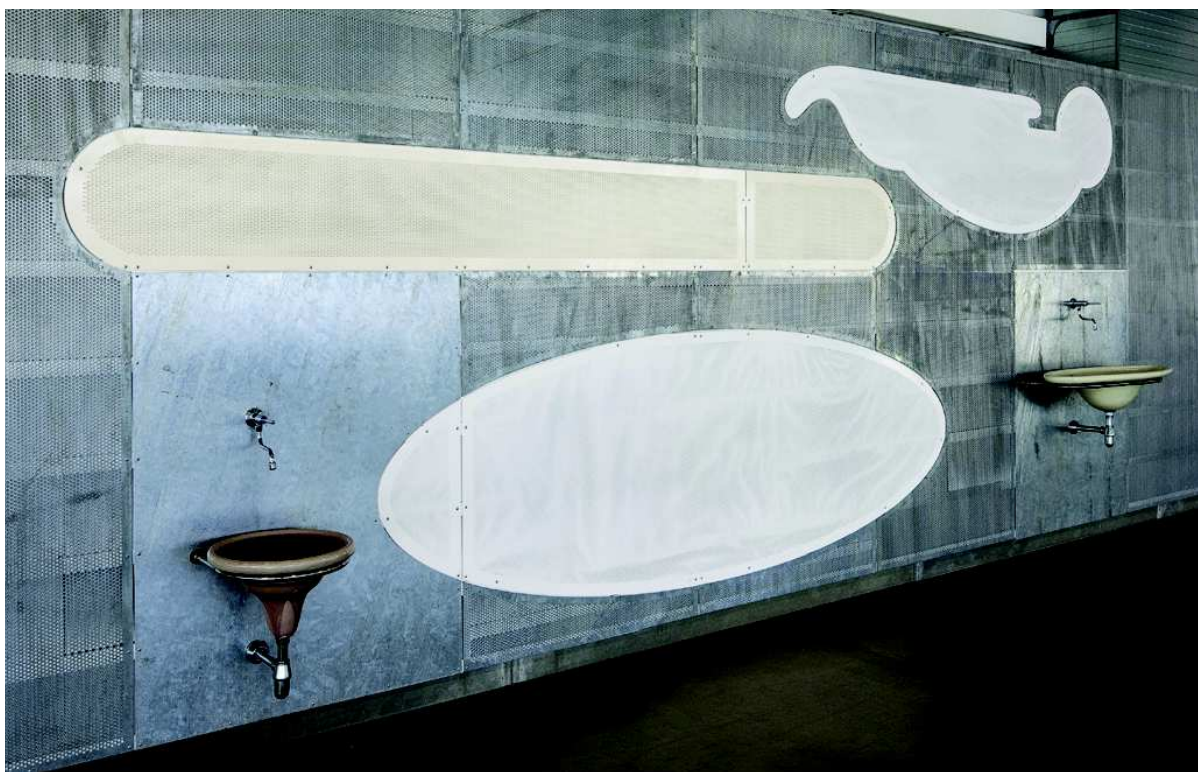
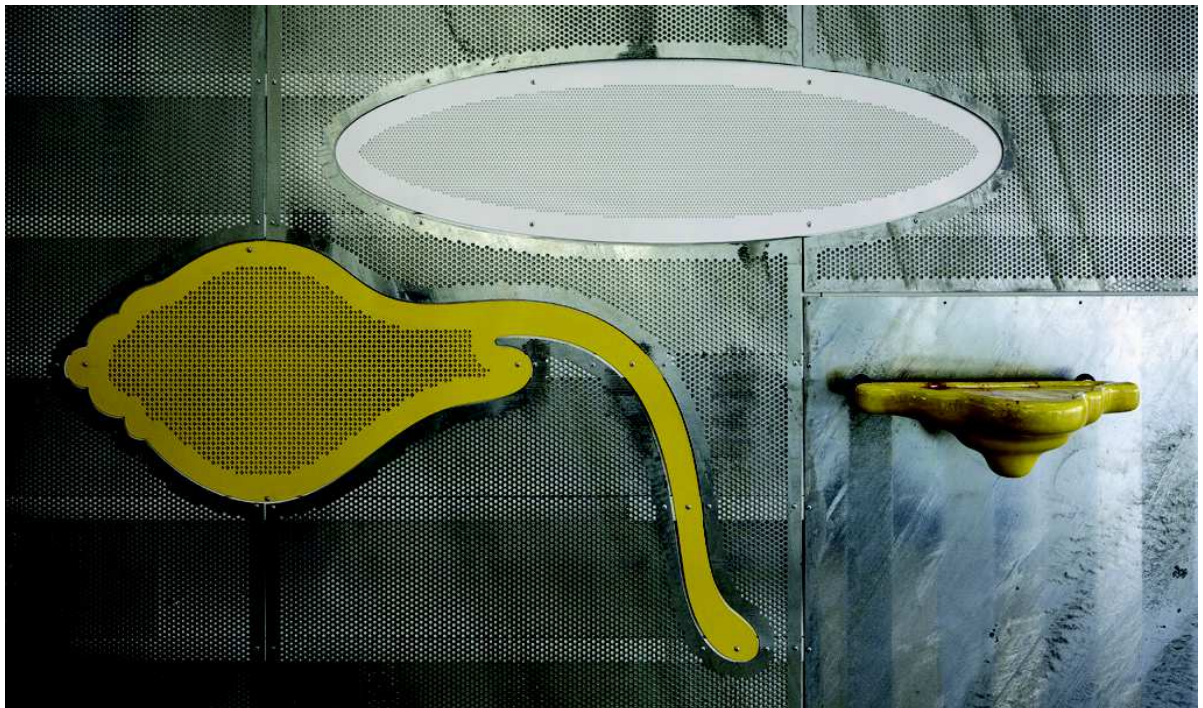
Den lange og høje væg var ikke alene en rumadskillende væg. Væggen havde også

en væsentlig funktion i forhold til svømmehalsrummets akustik. Væggen skulle være lyddæmpende, altså reducere lyden til et defineret niveau. Ud over de lydabsorberende egenskaber var der også brandkrav til vægoverfladen, krav til væggens styrke i forhold til mekaniske stød og slag samt børnenes pølfingre, og de indbyggede vvs-installationer i væggen skulle være tilgængelige for service og udskiftning.

Det var således både en krævende kunstnerisk og byggeteknisk opgave, der skulle løses.

Endelig var der også funktionelle krav til de specialfremstillede keramiske kummer, der blev udført.

Kummerne blev i øvrigt produceret som en »bygherrelevance« af et keramisk værksted uafhængigt af byggeriets entreprenør.

4 Konkurrencer

Formål

Mange kunstopgaver starter med en konkurrence. Det gælder både de store professionelle bestillere og mange mindre, at de ofte benytter konkurrenceformen til at få udarbejdet en række skitser til et kunstværk, som de kan vælge det rigtige ud fra.

Den gode grund for bestilleren eller udbyderen til at afholde en konkurrence er et ønske om at få opgaven så bredt og kvalificeret belyst som muligt. Konkurrenceformen tilskynder de deltagende kunstnere til at yde deres absolut bedste, så det er endnu et argument for at afholde en konkurrence frem for bare at udpege en kunstner til at lave et skitseforslag. Det er de ideelle grunde til at afholde en konkurrence. Men det er nok ingen hemmelighed, at mange indbyder til en konkurrence for at få nogle billige skitseforslag.

I arkitekt- og ingeniørkredse er det almindelig anerkendt, at rådgiverfirmaer investerer uforholdsvist mange penge i konkurrencer i forhold til det, der kommer ud af anstrengelserne. Tilsvarende bruger mange billedkunstnere tid og kreativitet på mere eller mindre seriøse konkurrencer, hvor vederlaget for at lave konkurrenceforslaget langt fra står i rimeligt forhold til opgaven. Der er ofte et skævt forhold imellem det, der skal præsteres i konkurrencen, konkurrencehonoraret og størrelsen af den opgave, der konkurreres om. Endvidere har mange oplevet tvivlsomme forløb med ret mærkværdige beslutninger, hvor projekterne er bedømt, uden at der har været en kunstfaglig person med til bedømmelsen.

De vilkår, som ligger til grund for en konkurrence om udarbejdelse af et kunstværk, skal nøje gennemlæses og overvejes, inden man siger ja tak til at deltage.

Så selvom det kan være attraktivt at deltage i konkurrencer, og selvom der generelt kun er relativt få kunstopgaver at løse, er det godt at forholde sig kritisk, når man får en invitation til at deltage i en konkurrence. Er det en seriøs udbyder, og har udbyderen gjort sit »hjemmearbejde«, inden invitationen er sendt ud? Er vederlaget rimeligt i forhold til konkurrenceopgaven, og vil der være en kunstfaglig bedømmelse af forslagene?

Når et af vores energiselskaber ved en konkurrence om et stort skulpturelt værk foran en ny administrationsbygning honorerede de indleverede konkurrenceforslag med 10.000 kr., var det ganske enkelt for dårligt.

Samtidig skulle forslagene være meget detaljerede, og bedømmelseskomiteen var uden kunstnerisk faglighed. De indbudte deltagere var alle anerkendte, højt-professionelle kunstnere med erfaring i at arbejde med kunst i det offentlige rum og med væsentlige værker bag sig. Kunstnerne skulle have sagt nej tak. Men det gjorde de ikke, og det endte oven i købet med, at vinderen ikke fik opgaven, da hele projektet blev opgivet på grund af interne problemer i udbyderens organisation.

Regler

For arkitekter og ingeniører er der ved offentlige konkurrencer helt klare regler for afviklingen, som er fastlagt af EU. Der er ikke tilsvarende regler, når det handler om billedkunst.

BKF (Billedkunstnernes Forbund) har udarbejdet regler for udskrivelse af konkurrencer om kunstneriske opgaver, regler for bedømmelseskomitéens arbejde samt retningslinjer for form og indhold af et konkurrenceprogram (alle relevante dokumenter kan hentes på nettet). Men det er ikke regler og retningslinjer, der er bindende, og der er mange udbydere, som laver deres egne regler. Derfor følgende anbefaling:

Ja eller nej tak

De vilkår, som ligger til grund for en konkurrence om udarbejdelse af et kunstværk, skal nøje gennemlæses og overvejes, inden man siger ja tak til at deltage.

Hvis det, der står i invitationen til en konkurrence og i konkurrencebilagene, er uklart, så stil udbyderen spørgsmål på skrift. Bed om at få skriftlige svar, som sendes ud til alle de kon-

kurrerende. Det er også i konkurrencesammenhænge kun det skriftlige, der gælder.

Spørgsmål til et konkurrencemateriale er ikke udtryk for en upassende kritik af udbyderen. Der kan jo sagtens være forhold, som der ikke er tænkt over, og som alle parter har en interesse i at få belyst, inden konkurrencen går i gang.

I det følgende belyses:

- Åbne og lukkede konkurrencer
- Konkurrenceprogrammet
- Konkurrencetaktik

Åbne og lukkede konkurrencer

Der findes både åbne og lukkede (indbudte) konkurrencer. Ved åbne konkurrencer kan alle deltage, og ved lukkede konkurrencer er det kun de indbudte kunstnere, der kan deltage. Der afholdes flest lukkede konkurrencer.

Når der er tale om en lukket konkurrence, er der nogle gange først en prækvalifikationsrunde, hvor der annonceres i dagspressen eller i faglige medier efter interesserede kunstnere.

Der skal så indsendes en ansøgning, et prækvalifikationsmateriale, som udbyderen vil vurdere og bruge til at vælge de kunstnere ud, som menes at være de bedst egnede til den foreliggende opgave.

Prækvalifikation

Ved en prækvalifikation er det vigtigt at indsende nøjagtig det materiale, der bliver bedt om, og ikke andet. Der bliver normalt indsendt mange prækvalifikationsansøgninger, og det er et stort arbejde for udbyderen at foretage en grundig gennemgang. Hvis der indsendes irrelevant materiale, kan det skabe en vis modvilje mod ansøgningen.

De fleste lukkede konkurrencer bliver dog afviklet uden prækvalifikation. I stedet vælger udbyderen ud fra et almindeligt kendskab til kunstmiljøet de kunstnere, som bliver indbudt til

at deltage. Her bør rent kunstfaglige kriterier ligge til grund, men andre hensyn kan selvfølgelig også spille ind såsom personkendskab, et organisationsmæssigt tilhørsforhold eller en særlig lokal forankring.

Ofte er der tale om en synergieffekt, hvor det i en periode er de samme kunstnere, der vælges igen og igen, ja, det er endnu en gang historien om »Tordenskjolds soldater«.

Det gør det svært for den nye eksperimenterende samtidskunst at komme i betragtning. Inden for arkitektbranchen kan der spores den samme tendens, og derfor bliver det fra tid til anden drøftet at indføre en »wildcard«-ordning, hvor feltet af erfarne konkurrencedeltagere suppleres med unge uprøvede arkitekter.

Det er værd at bemærke, at der inden for kunstnerisk bearbejdning af folkekirkens rum er sket et opbrud, hvor det tidligere var de samme kunstnere, der fik opgaverne. Nu eksperimenteres der, og mange nye kunstnere får mulighed for at deltage i skitseringsrunder og konkurrencer.

Ruth Campau skriver

Billedkunstneren Ruth Campau skriver om at deltage i konkurrencer:

Bygherrer vil så gerne udskrive konkurrencer. Det er typisk en kunst-konkurrence hvor tre-fem kunstnere bliver bedt om at lave en skitse til det pågældende hus eller en plads. Bygherrerne gør det selvfølgelig ud fra et håb om, at de tre måneder senere vil modtage tre-fem fantastiske bud på en udsmykning, så de derefter kan vælge det allerbedste kunstværk eller den ypperste udsmykning – netop ud fra den udsmykning, som vil løfte huset, give huset identitet, og som alle brugere er glade for og føler ejerskab for. *Intet kunne være mere forkert!*

I stedet for modtager de tre måneder senere tre-fem halvhjertede og halvgjorte bud på, hvordan udsmykningen kan se ud. Men nu har de allerede brugt en stor del af de penge, som er afsat til kunst. Og nu kommer så alle spørgs-

mål og alt det, der alligevel ikke kan lade sig gøre. *Intet kunne være mere spild af penge!*

I denne tankegang ligger der en fuldstændig misforståelse af det kunstneriske arbejde, der ligger i en udsmykning eller intervention i det offentlige rum. Man tror, at kunstneren kan lave en fuldkommen og helhjertet skitse ud fra en beskrivelse af huset formuleret på en A4-side. For mere får kunstneren ikke at vide – det skal jo være ens for alle konkurrencedeltagere! Der er ingen dialog, intet møde med arkitekten eller brugerne af huset, ingen chancer for at samarbejde omkring en evt. bygningsintegreret kunst – kun en afleveringsdato! Man overlader derfor sit hus til kunstnerens gætterier i den antagelse, at den storslåede og stedsspecifikke kunstudsmykning, som man ønsker sig, er noget, der opstår på kunstnerens eget værksted. *Intet kunne være mere misforstået!*

Derfor har det længe været en gåde for mig, hvordan man fra bygherres side kan tro, at man får det bedste resultat ved at udskrive en konkurrence, hvor man udelukker dialogen – ja udelukker alt det »stof« og alle de »input«, som kunstværker (når de er bedst) er gjort af. Det er jo en kunstners fineste opgave at opstille et spejl, så det omgivende samfund kan reflektere over billedet i spejlet. Det ligger i kunstnerens væsen at stille sit sanseapparat til rådighed – at »fange stedets ånd« og nedplante det i værket.

Og det gøres altså bedst, hvis bygherre, arkitekt og kunstner er i dialog, udveksler tanker og muligheder, så kunstneren får en fornemmelse af, hvad der er på spil her; får adgang til at researche i det historiske materiale eller får adgang til at tale med de daglige brugere, finde karaktertræk for virksomheden, finde ud af, hvad det er, der betyder noget her. Og det siger næsten sig selv, at man får det bedste resultat, hvis der er fælles forståelse mellem arkitekt og billedkunstner, så de to parter ikke modarbejder hinanden.

Hvorfor kan en bygherre ikke vurdere og godtage en kunstners egnethed til det pågældende hus ud fra den kunstneriske profil, kunstneren allerede har skabt sig over mange år? Hvorfor skal der absolut en konkurrence til? Man sætter kunsten i udbud, ligesom man sætter husets vvs-arbejde i udbud. Men kunstens grundpræmis er anderledes, og i værste fald deltager kunstneren kun for at score skitsehonoraret, da kunstneren jo ved, at der kun er 33 eller færre procent chancer for at vinde.

Den allerbedste forudsætning for at opnå det ypperste kunstværk er altså, at alle er hundrede procent åbne, og at der er en god dialog undervejs – både konceptuelt og æstetisk. Alle vil blive glade og føle et stort ejerskab til udsmykningen, fordi alle vil kende den historie, der er nedplantet i kunstværket, og føle, at de har bidraget til det. Her må man stole på kunstnerens professionalisme og ekspertise, stole på, at kunstneren får alle disse input til at gå op i en højere enhed. *Også uden en konkurrence!*

Konkurrenceprogrammet

Konkurrenceforslagene skal udføres på grundlag af et skriftligt materiale, som her kaldes konkurrenceprogrammet. Det er et meget vigtigt dokument, som skal udarbejdes af konkurrenceudbyderen og helst i samarbejde med en kunstfaglig person. Den kunstkyndige person kan være en erfaren udøvende billedkunstner, en kunsthistoriker eller en kurator.

Under bilag sidst i bogen er bragt en skabelon for et konkurrenceprogram.

Konkurrenceprogrammet bør både rumme en generel beskrivelse af opgaven med de kunstneriske målsætninger, der er forbundet med opgaven, og alle de nødvendige konkurrencetekniske betingelser samt relevante bilag.

Programmet kan selvfølgelig udformes på mange forskellige måder afhængigt af den konkrete sammenhæng, men her er et

forslag til et konkurrenceprogram for en indbudt konkurrence, der er udarbejdet med inspiration fra blandt andet BKF's materiale. Forslaget kan bruges i forbindelse med både store og små opgaver og er samtidig en checkliste over, hvad der bør være i et godt konkurrenceprogram. Forslaget kan også omformes til et program for en åben konkurrence.

Konkurrenceprogrammet opdeles i tre hovedafsnit:

- konkurrenceopgaven generelt
- konkurrencetekniske betingelser
- bilag

Taktik

Der kan naturligvis ikke gives en enkel opskrift på, hvordan man vinder en konkurrence, men denne bogs forfatter har mange års erfaring med arkitektkonkurrencer, og der er nok en række identiske overvejelser, konkurrerende kunstnere og arkitekter bør gøre sig for at vinde.

Det må anbefales at læse alle konkurrencebilagene meget omhyggeligt igennem. Selvom papirmængderne måske er store, så er det umagen værd. Der kan gemme sig krav og ønsker, som man måske ikke finder i overskrifterne og på de første sider, og som måske kan blive afgørende i bedømmelsessituationen.

Hvad er det, som konkurrenceudbyderen ønsker? Kan man levere en kunstnerisk lødig løsning på den stillede opgave ud fra det, der er ens egen kunstneriske praksis?

Da de fleste konkurrencer om kunst i det offentlige rum drejer sig om et stedsspecifikt værk, så besøg lokaliteten flere gange – gerne morgen, middag og aften. Hvis det er en konkurrence om et værk til et byggeprojekt, der kun er på tegnebordet, så byg konkrete modeller i relevante målestoksforhold.

Konkurrence er konkurrence, så husk, at skriftlige spørgsmål til udskriveren om konkurrenceopgaven kan give de andre konkurrerende gode ideer.

Som konkurrencedeltager kan man også forfalde til at spekulere i de forventninger, som udbyderen muligvis har, og måske også i de holdninger, som bedømmelseskomitéens kunstfaglige personer står for. Men husk, at i de indbudte lukkede konkurrencer er man valgt ud fra ens egne kunstneriske kvalifikationer, så det er naturligt at starte der.

Altså:

- læs konkurrencematerialet grundigt igennem
- er noget uklart i konkurrenceprogrammet, så stil skriftlige spørgsmål
- besøg lokaliteten flere gange
- prøv at give et kunstnerisk svar på det, der bliver spurgt om
- lav et forslag, der er konditions-mæssigt, og som nøjagtig indeholder de ønskede projektdele i den krævede form (tegninger, visualiseringer, modeller, beskrivelser, budget og tidsplan)
- aflever forslaget til tiden

Kunstværk ved Ballerup Super Arena

Ballerup Idrætsby 4, 2750 Ballerup

Et skulpturelt kunstværk til et område ved Ballerup Super Arena udført af Ellen Hyllemose i 2009. Værket er resultatet af en lukket indbudt konkurrence, der blev udskrevet 2006.

Bestiller og konkurrenceudbyder: Ballerup Kommune og Statens Kunstfond

Konkurrencen

Fem udvalgte billedkunstnere blev indbudt til at deltage i en konkurrence om en kunstopgave til området ved Ballerup Super Arena.

Indbydelsen var et konkurrenceprogram, hvor opgaven og de konkurrencetekniske betingelser var beskrevet. Der stod blandt andet om den kunstneriske opgave, at der i bedømmelsen ville blive lagt vægt på,

at det nye kunstværk udviste forståelse for områdets vilkår og betingelser, og at kunstværket kunne være med til at skabe sammenhæng mellem naturomgivelser, vej- og tilkørselsforhold og Super Arenaens og de omliggende sportshallers arkitektur.

Der blev rettidigt indleveret fem kvalificerede, idérige og gennearbejdede forslag, som alle blev optaget til bedømmelse. Bedømmelsen blev foretaget af Kunstfondens

daværende tremandsudvalg sammen med to politikere og en konsulent fra Ballerup Kommune. Der var enighed om, at forslaget fra Ellen Hyllemose var det forslag, der bedst løste den stillede opgave.

De afleverede konkurrenceforslag blev udstillet efter afgørelsen.

Udførelsen

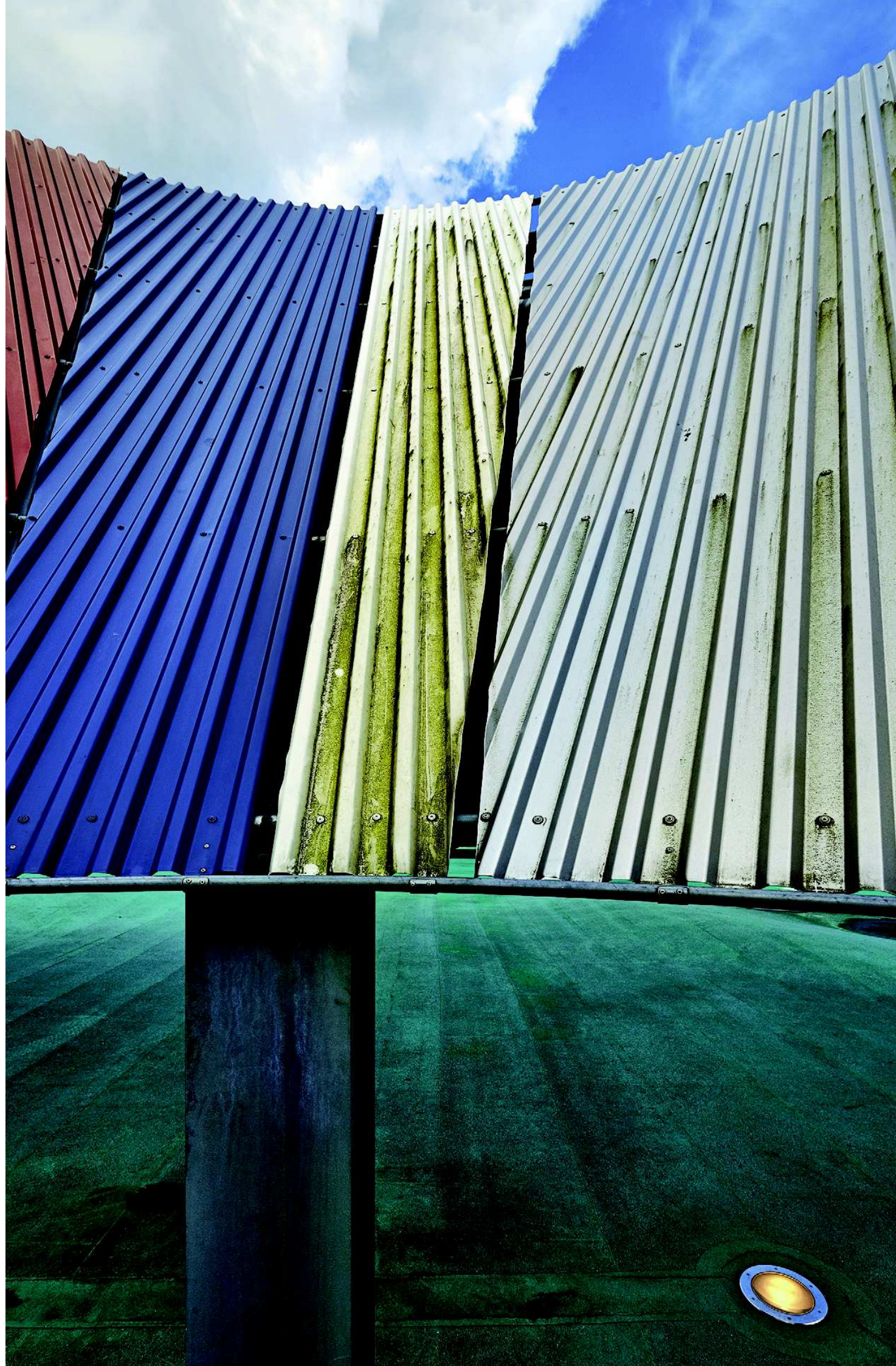
Efter konkurrencen bearbejdede kunstneren forslaget i samarbejde med et ingeniørfirma. Der var både anlægs- og byggetekniske problemer, som skulle løses af ingeniørfirmaet, inden der kunne udsendes et projekt til indhentning af byggetilladelse og tilbud i priskonkurrence.

De største problemer under detaljeringen af forslaget kom dog fra en helt anden side, nemlig fra kommunens vejtekniske medarbejdere.

Kunstværket, der var en 16 m lang, 10 m bred og 6 m høj farverig stålskulptur, skulle stå midt på pladsen. Pladsens almindelige sortgrå asfaltbelægning skulle ændres til en farvet belægning i græsgrøn termoplast. Denne belægning blev i første omgang af vejteknikerne opfattet som uegnet, fordi den var for glat, og der var også problemer med detaljerne med vej bump og en bus-holdeplads.

Derfor var det nødvendigt at indhente Vejdirektoratets kommentar til belægningen. Det er jo ikke alt, der står i de vejtekniske regler, og det krævede møder og tog tid, før projektet kunne godkendes.

Under selve den konkrete udførelse var der de sædvanlige byggepladsproblemer, som byggelederen fra ingeniørfirmaet tog sig af. Ellen Hyllemose deltog i alle byggemøder og tog løbende stilling til de formgivningsmæssige problemer af detaljemæssig karakter, der altid opstår under et byggeri.

5 Kontraktforhold

Intet arbejde med kunst i det offentlige rum bør udføres uden en skriftlig kontrakt – så kort og klart kan det siges.

Som BKF (Billedkunstnernes Forbund) skriver på deres hjemmeside:

Mundtlige aftaler skaber utryghed, misforståelser og uklarhed over, hvad der er aftalt. Og fører ofte til tvister, som kunne være undgået, hvis aftalerne havde været nedfældet skriftligt.

En stor indsats

Kunstværker, der placeres i det offentlige rum, stiller krav og kræver en stor indsats. Der er mange forhold, som skal tages under kritisk overvejelse, og værkerne i sig selv skal typisk have en helt anden fysisk kvalitet end de kunstværker, der opstilles på et galleri. Det er der meget arbejde med, som ikke alene er kunstnerisk og kreativt. Ofte foregår det i et tæt og forpligtende samarbejde med mange andre parter – med bestillerens organisation, med arkitekter og ingeniører, med entreprenører og med de personer, der efterfølgende skal tage vare på værket.

Intet arbejde med kunst i det offentlige rum bør udføres uden en skriftlig kontrakt.

Det er altså et stort arbejde, der skal udføres, men hvad er honoraret, og hvilke betingelser knytter der sig til opgaven i relation til opgavens omfang, kvalitet, tidsplan og økonomi? Alt det bør sammenfattes i en skriftlig aftale, en kontrakt mellem bestilleren og kunstneren, som bør indgås, inden arbejdet med skitseforslaget påbegyndes. Også her har de professionelle bestillere af kunst (Statens Kunstfond og Bygningsstyrelsen) og

BKF hver deres kontraktformularer liggende klar. BKF's formularer kan hentes på nettet til læsning og inspiration, når der skal indgås en kontrakt.

Andre kontrakter

Generelt er der hos mange bestillere af kunst en opfattelse af, at en kunstner og en kunstnerisk frembringelse kan sammenlignes med det arbejde, som et arkitekt- eller ingeniørfirma udfører. Der bliver derfor nogle gange skelet til de aftaler, der anvendes som standard for arkitekternes og ingeniørernes rådgiverydelser, når der skal indgås en aftale om et kunstværk. Andre gange hentes der inspiration i de entreprisekontrakter, der i byggeriet indgås med entreprenørfirmaer.

Som det vil fremgå, kan det være fornuftigt at læse disse standardaftaler igennem og bruge elementer herfra. Der er forhold, som gør, at de ikke kan bruges direkte, men kræver en meget grundig og velovervejet revision.

Dagbod?

Når man for eksempel i en aftale om udførelse af et kunstværk fra en offentlig myndighed kan læse afsnit med dagsbods-krav og sikkerhedsstillelse, så er det indlysende, at der er skrevet direkte af fra de aftaler, som samme myndighed indgår med entreprenører på grundlag af AB92 (AB92 § 6 Entreprenørens sikkerhedsstillelse og § 25 Entreprenørens hæftelse ved forsinkelse). Og det er efter denne bogs forfatters opfattelse en misforståelse og helt urimeligt i en aftale om kunstnerisk arbejde.

Inden de forskellige aftaleformer og eksempler på kontrakter gennemgås, skal det gentages:

Intet arbejde med kunst i det offentlige rum bør udføres uden en skriftlig kontrakt.

Rimelige vilkår

Kontrakten er vigtig for begge parter, både for bestilleren og for kunstneren. Målsætningen for udformningen af en aftale om kunst i det offentlige rum må være, at kontrakten ideelt set opfattes som god og rimelig af begge parter. Det asymmetriske styrkeforhold, der ofte er mellem en økonomisk stærk bestiller og en kunstner, der lever med en svag privatøkonomi og en stor økonomisk risiko i forbindelse med et kunstprojekt, skal ikke udnyttes af bestilleren til at »tryne« kunstneren på honorar og vilkår.

Kontraktmæssigt er der i princippet to måder at fungere på som kunstner i forhold til realiseringen, enten som »rådgiver« eller som »totalentreprenør«. Som rådgiver får kunstneren et honorar for sit kunstneriske arbejde, og håndværkerne bliver betalt direkte af bestilleren/bygherren. Som totalentreprenør får kunstneren en betaling, som skal dække det hele, det vil sige kunstnerens honorar og alle udgifter til håndværkere og leverandører.

Kontrakter kan udformes på mange måder, og her gennemgås:

- Én eller to kontrakter?
- Rådgivermodellen
- Totalentreprisemodellen
- Eksempel på kontrakt

Vedrørende kunstnerens honorar henvises til næste kapitel.

Én eller to kontrakter?

Det drøftes ofte, om man skal indgå en aftale, der dækker kunstnerens indsats fra start til slut, eller om det er en fordel med to aftaler: en for skitseforslaget og en for realiseringen.

Skitse

Argumentet for at bruge to aftaler er, at der kan være usikkerhed om, hvornår der bliver truffet beslutning om og tilvejebragt økonomiske midler til at realisere kunstværket. Derfor nøjes man med en skitseaftale. Det kan selvfølgelig give mening for begge parter, når der er usikkerhed om realiseringen, og det er naturligvis bedre at komme i gang på grundlag af en aftale om skitseopgaven end at vente, indtil alle forhold i forbindelse med opgaven er klarlagt.

Fra start til slut

Men det skal bemærkes, at selvom der er usikkerhed med hensyn til realiseringen, så er det muligt at lave en aftale, der dækker hele arbejdet fra start til slut. Det gør man ved, at der i aftalen indføres en bestemmelse om, at arbejdet med realiserin-

gen kun er en option, som først kommer i brug efter en senere beslutning hos bestilleren. Dette betyder, at begge parter har en klar opfattelse af opgavens vilkår i hele forløbet fra start til slut.

En anden måde at skabe en sådan klarhed på kan være, at aftalen om skitseforslaget bilægges et udkast til aftalen om at realisere kunstprojektet. Det vil sige, at begge kontrakter findes ved opgavens start: en underskrevet skitseaftale og et udkast til aftale om realisering af opgaven.

Rådgivermodellen

Kunstneren kan fungere som »rådgiver«, hvilket svarer til den rolle, som en selvstændig arkitekt eller ingeniør har som rådgiver for en bygherre. Rådgiveren bliver i denne sammenhæng honoreret direkte af bygherren/bestilleren. Det betyder også, at alle håndværkerfirmaer og leverandører, som kunstneren vil have til at udføre arbejder med kunstværket, indgår aftaler med bestilleren om deres arbejde og fakturerer direkte til bestilleren. Bestilleren betaler for arbejder og leverancer direkte til de pågældende, efter at kunstneren har kontrolleret, at arbejdet er udført, og har anbefalet fakturaerne til udbetaling.

Kunstneren skal selvfølge arbejdet ansvarligt med opgaven og styre budgettet i henhold til de aftaler, der er indgået. Men hvis der sker noget uforudset, som medfører ekstra krav fra håndværkerne, så er det bestilleren og ikke kunstneren, som skal betale.

Hvis budgettet overskrides

Da budgetter ofte er bindende, kan det betyde, at der undervejs skal opnås besparelser, så budgettet kan holdes. I denne sammenhæng er det kunstneren, der ud fra en kunstnerisk vurdering foreslår kompenserende besparelser, som bestilleren skal godkende. Det kan overvejes at indføre en såkaldt »omprojekteringsklausul« i aftalen. Det betyder, at kunstneren forpligter sig til at omarbejde projektet med henblik på nødvendige besparelser. Det kan for eksempel formuleres på følgende måde: »Hvis

skitseforslagets budget overskrides, er kunstneren ansvarlig for at finde besparelsesmuligheder, som forelægges bestilleren til beslutning.»

Aftalen om det billedkunstneriske arbejde fastlægger vilkårene for kunstnerens arbejde som »rådgiver«.

Totalentreprisemodellen

Hele opgaven

Kunstneren kan også fungere som »totalentreprenør«. Hvis det er tilfældet, varetager kunstneren hele opgaven, og kunstnerens aftale omfatter både hans arbejde og alle de nødvendige håndværkerarbejder og leverancer. I denne model køber bestilleren hele kunstværket af kunstneren. Det betyder, at kunstneren fakturerer betalingen for sin egen arbejdsindsats og for det udførte entreprenørarbejde.

Kunstneren skal så ikke alene planlægge og budgettere sin egen indsats, men også styre entreprenørernes.

Hvis der sker prisstigninger og ændringer i entreprenørernes økonomiske krav undervejs under udførelsen, vil det være kunstnerens samlede budget, der skal dække dem.

Denne model er lettere at administrere for bestilleren/byggherren, og den økonomiske usikkerhed er flyttet over til kunstneren. Mange bestillere vælger denne form, fordi den som sagt er enklere, og da den »tørrer risikoen af« på kunstneren. Men der kan berettiget sættes spørgsmålstegn ved det rimelige i denne model, og der er mange eksempler på, at kunstnere har måttet dække uforudsete udgifter af deres eget honorar. Afhængigt af den konkrete opgave bør kunstneren altid i denne sammenhæng vurdere, om hans salgspris for hele værket skal medregne udgift til at få en byggefaglig person, der kan hjælpe med styring af kvalitet og økonomi.

Som eksempel på en aftale gengives her økonomiafsnittet om et stedsspecifikt kunstværk til et igangværende offentligt byggeri, udført som totalentreprise:

Den økonomiske ramme for kunstprojektet

Budgettet til udførelse af kunstopgaven beløber sig til i alt 800.000 kr. ekskl. moms.

Indeholdt i dette beløb er alle udgifter til skitseforslag, kunstnerhonorar og evt. teknisk bistand samt transport, materialer, levering og montering af kunstværket.

Kunstneren kan evt. indgå aftale med byggesagens entreprenør om montering af kunstværket.

Udgifter til skadesforsikring af skitse og værk er indeholdt i kunstopgavens samlede beløbsramme. Alle udgifter i forbindelse med forsikring betales af kunstneren.

Af det samlede budget på 800.000 kr. ekskl. moms får kunstneren udbetalt: skitsehonorar: 60.000 kr. ekskl. moms.

Det resterende beløb til udbetaling er 740.000 kr. ekskl. moms, som udbetales i følgende rater:

- 1. rate på 240.000 kr. ekskl. moms udbetales ved underskrivelsen af denne aftale.
- 2. rate på 200.000 kr. ekskl. moms udbetales efter nærmere aftale under arbejdets gang.
- 3. rate på 200.000 kr. ekskl. moms udbetales efter nærmere aftale under arbejdets gang.
- Slutbetaling på 100.000 kr. ekskl. moms udbetales efter afleveringsforretning, når værket er godkendt af bestilleren som værende mangelfrit.

Kunstneren har valgt kunstnermoms, som er 5%.

Aftalen er klar nok, og der er tale om en totalentreprise, hvor kunstneren af de udbetalte rater skal afholde udgifter til materialer og arbejder. Der kan opstå likviditetsmæssige problemer undervejs i processen, da håndværkere fakturerer deres arbejde når det er udført. Som det fremgår, nævnes der evt. udgift til teknisk bistand, og det er blandt andet den omtalte byggefaglige person, der kan hjælpe med styringen. Det skal altså med i opgavens budgettering.

Bemærk også sætningen til sidst om mangelfri aflevering. (Se også kapitel 13 om aflevering, afsnit om væsentlige og ikke væsentlige fejl og mangler.)

Aftalen om det billedkunstneriske arbejde fastlægger vilkårene for arbejdet som »totalentreprenør«.

Eksempel på kontrakt

Som nævnt indledningsvis har BKF aftaler liggende på nettet, som det anbefales at hente. Der er to aftaler: en skitseaftale om første del af en opgave og så en udsmykningsaftale om realisering af opgaven, efter at skitseforslaget er godkendt.

Det er også muligt at disponere en aftale i lighed med de standardrådgiveraftaler, arkitekter og ingeniører indgår. Disse aftaler kan indhentes hos Danske Arkitektvirksomheder.

Se under bilag en model for en aftale for realisering af et stedspecifikt kunstværk. Kunstneren fungerer her som »rådgiver«, og bestilleren er benævnt »køber«.

Kunstnerisk udsmykning af Sygehus Sønderjylland

Sygehus Sønderjylland, Kresten Philipsens Vej 15, 6200 Aabenraa

En kunstopgave til det nye sygehus udformet af billedkunstneren Ane Mette Ruge, som blev vundet i en konkurrence i 2012. Værket er nu under realisering.

Bestiller: Region Syddanmark

I forbindelse med en meget stor om- og tilbygning af det eksisterende sygehus blev der afholdt en konkurrence med tre deltagere. Statens Kunstfond blev konsulteret i processen, ligesom kunstrådgivere fra »IN SITU« deltog ved forberedelse og afvikling af konkurrencen.

Konkurrencens program var omfattende, og en overordnet kunststrategi var et meget væsentligt element i det materiale, som kunstnerne blev præsenteret for.

Der er tale om en opgave, som har en stor udstrækning dels i eksisterende bygningsmæssige rammer, dels i nye sygehusafsnit. Endvidere er det en kunstopgave, der kommer til at tage flere år, da sygehuset udbygges i etaper over en årrække.

Konkurrencen

Konkurrencen blev afviklet på grundlag af det skriftlige materiale og et forberedende møde, hvor opgaven blev introduceret for de deltagende kunstnere. Kunstnerne fik derudover mulighed for at stille spørgsmål til materialet, og som det bør være, blev alle spørgsmål og svar skrevet ned.

Kunstnerne havde cirka fire måneder til at udarbejde deres konkurrenceforslag. I forbindelse med afleveringen af forslagene skulle kunstnerne fremlægge deres forslag for bedømmelseskomiteen. Der var altså ikke tale om en anonym konkurrence.

Efter at komiteen havde fået forslagene præsenteret af kunstnerne, og efter at de havde drøftet styrker og svagheder ved de

forskellige forslag, blev der truffet en afgørelse, og Ane Mette Ruges projekt blev valgt til realisering.

Det var et veltilrettelagt konkurrenceforløb med et fint vinderprojekt.

Kontraktforhandlingerne

Efter at konkurrencen var afviklet og kunstneren udpeget, skulle der skrives en kontrakt mellem bestilleren og kunstneren. Her gik der lidt knas i et ellers meget velplanlagt forløb.

Fra sygehusets administration blev der, først efter at konkurrencen var afgjort, udarbejdet et kontraktoplæg på grundlag af aftaler, der indgås med arkitekter og ingeniører i forbindelse med rådgivningsopgaver. Det er som nævnt en god idé at skele til dem, men ikke ukritisk. Hvis man følger disse aftaler til punkt og prikke, vil man sandsynligvis få det nødvendige med. Men der er nogle principielle forskelle mellem et billedkunstnerisk arbejde og en teknisk rådgivning og bistand, som skal overvejes.

Samtidig må det anbefales altid at vedlægge konkurrencematerialet et udkast til den aftale, der efterfølgende skal indgås med vinderen af konkurrencen. Så kender de konkurrerende betingelserne, og under

konkurrencen er det muligt at få afklaret eventuelle spørgsmål til aftalen.

Det var ikke tilfældet her, hvor kontrakten først blev udarbejdet, efter konkurrencen var afgjort. Det medførte en lidt besværlig forhandling, inden kontrakten kom på plads.

En rimelig kontrakt

Et af de spørgsmål, der blev drøftet ved kontraktforhandlingerne, var rejseudgifter, altså udgifter til de billetter, som kunstneren skulle bruge til transport mellem kunstnerens bopæl i København og byggepladsen i Aabenraa.

I kontraktoplægget skulle kunstneren selv betale rejseudgifter ud af et honorar, der i sig selv ikke var stort. Det ville måske i nogle sammenhænge være en detalje, men i forbindelse med den foreliggende opgave af flere års varighed og med et meget stort antal rejser var det ikke rimeligt. Rejseudgifterne kunne i værste fald »spise« en stor del af honoraret. Det ville for eksempel en byggeteknisk rådgiver aldrig finde sig i.

Aftalen blev forhandlet på plads, og kontrakten blev korrigeret på en række punkter. Rejseudgifterne bliver selvfølgelig betalt ud over honoraret. Og kunstneren kan nu fortælle, at realiseringen går godt, og at samarbejdet er eksemplarisk!

3D visualisering af sidste etape

6 Honorar

Et rimeligt honorar

Kunstnerens honorar er selvfølgelig af vital interesse både for bestiller og kunstner. Honoraret er en del af kontrakten, og det skal aftales i forbindelse med indgåelse af kontrakten.

Honoraret skal være aftalt og nedfældet skriftligt, inden kunstneren påbegynder arbejdet.

Her følger nogle principielle betragtninger over honorarets størrelse og de ydelser, kunstneren skal præstere for honoraret.

Helt overordnet er det vigtigt, at kontrakten er rimelig hvad honoraret angår. Det er nemt for bestilleren at diktere honorarets størrelse, og det er vigtigt, at denne situation ikke udnyttes til at give kunstneren uacceptable vilkår. I langt de fleste tilfælde vil det være købers marked, og det skal begge parter huske. Bestilleren skal sikre et rimeligt honorar, og kunstneren skal kunne sige fra, hvis det, der bliver tilbudt, er uacceptabelt lavt. Der er tale om et kreativt arbejde, som kræver tid og ro. Honoraret skal sikre, at kunstneren kan koncentrere sig om sit værk og ikke skal bekymre sig om, hvorvidt der nu er råd til at yde det, der skal til.

Honorarets størrelse er afhængigt af tre forhold, som alle bør tages med i overvejelserne, når honoraret fastsættes:

- Opgavens størrelse
- Opgavens varighed
- Omfanget af kunstnerens egenproduktion med den foreliggende opgave

Honoraret skal være aftalt og nedfældet skriftligt, inden kunstneren påbegynder arbejdet.

Under drøftelserne af honoraret er det også vigtigt at forholde sig til:

- Kunstnerens ydelser
- Udlæg
- Udvidelse af opgaven

Opgavens størrelse

Honoraret er helt naturligt afhængigt af opgavens størrelse. En stor opgave med meget arbejde skal selvfølgelig give et større honorar end en lille opgave, der hurtigt er udført.

Procent-honorar?

Til sammenligning oppebærer arkitekter og ingeniører ofte et honorar, som er en procentdel af håndværkerudgifterne. Det vil helt automatisk sige, at når håndværkerudgifterne er store, så vil arkitekt- og ingeniørhonoraret også være stort. Men det skal understreges, at de honorarprocenter, som byggetekniske rådgivere får, ikke kan anvendes i forbindelse med kunstopgaver. De forudsætter et helt andet arbejde og er ofte baseret på opgaver af en helt anden størrelsesorden, end kunstopgaver sædvanligvis er.

Opgavens varighed

Honoraret bør også afhænge af opgavens varighed. Hvis der eksempelvis er tale om et bygningsintegreret kunstprojekt ved nyt sygehusbyggeri, drejer det sig om en opgave af mange års varighed. Det bør betyde, at honoraret skal dække kunstnerens lange tidsmæssige engagement, selvom der ikke bliver arbejdet med opgaven i hele perioden.

Opgaven kræver et »beredskab«, som selvfølgelig skal honoreres. Der er også altid et merarbejde, hvis opgaven fra tid til anden bliver lagt til side for så senere at blive taget op på ny.

Omfanget af kunstnerens egenproduktion

Den måde, som kunstneren vil løse opgaven på, bør også have indflydelse på honoraret.

Hvis der er tale om en opgave, hvor kunstneren står for en stor del af produktionen, bør honoraret udgøre en stor del af opgavens samlede økonomiske ramme.

Der kan være opgaver, hvor kunstneren udfører hele arbejdet, og hvor der kun skal afsættes mindre beløb i budgettet til indkøb af materialer, atelierleje samt transportudgifter til og fra den lokalitet, hvor kunstværket skal udføres.

Honorarets størrelse

Det skal nævnes, at der i forbindelse med nogle af de seneste opgaver, som Statens Kunstfond har sat i gang, ikke på forhånd har været en beslutning om honorarstørrelsen. Det er blevet aftalt i forbindelse med aflevering af skitseforslaget, hvor omfanget af kunstnerens eget bidrag til projektet er blevet besluttet.

Som eksempel på denne fremgangsmåde kan nævnes en opgave i forbindelse med et nyt kombineret pleje- og idrætscenter i Præstø, som billedkunstneren Ellen Hyllemose skulle løse. Kunstnerens honorar blev først fastlagt i forbindelse med aflevering af skitseforslaget. Da Ellen Hyllemose efter eget ønske valgte at udføre en stor del af opgaven som egenproduktion, blev honoraret noget større, end det sædvanligvis ville have været.

Kunstnerens ydelser

I kontrakten skal der stå, hvilke ydelser der skal præsteres for at få det aftalte honorar. Ydelserne skal være så præcist defineret, at alle er bekendt med vilkårene. I forbindelse med arkitekt- og ingeniørkontrakter vedlægger man ofte et skema, som beskriver de forskellige parter ydelser. Det kan man også gøre ved kunst-opgaver, da det giver et hurtigt overblik, men det er vigtigt, at et eventuelt skema ved en kunstopgave gennemgås i forbindelse

med kontraktforhandlingerne, således at alle parter forstår indholdet.

Medhjælp

Kontrakten skal endvidere fastlægge, om den medhjælp, kunstneren vælger at have, skal honoreres af kunstnerens honorar eller af det øvrige budget for opgaven. Det bliver mere og mere almindeligt, at estimerede og etablerede kunstnere har et værksted med ansatte, som tager sig af projektstyring og andet i forbindelse med udførelsen af opgaverne. I denne forbindelse er det vigtigt med en præcis beskrivelse af disse ydelser i kontrakten, så der er enighed om betalingen for dem.

Skema for ydelser i forbindelse med en kunstopgave

Et skema for de ydelser, der skal udføres, kan bruges som et bilag til kontrakten. Skemaet giver en hurtig oversigt over det arbejde, der skal laves, og hvem der skal udføre det.

I skemaets højre rubrik med bemærkninger kan der skrives, hvem der i stedet for kunstneren udfører ydelsen. Det kan for eksempel være bestilleren, der ønsker at udarbejde regnskabet ved opgavens afslutning. Det vil også være normalt, at det er bestilleren eller bestillerens tekniske rådgivere, der i forbindelse med et bygningsintegreret kunstværk forestår projekteringsledelsen, koordinering af IT-arbejdet samt er ansvarlig for byggepladsens sikkerhed og sundhed.

Se en skabelon under bilag sidst i bogen. Skemaet er her udfyldt som et eksempel, hvor kunstneren er rådgiver.

Udlæg

Udlæg er de udgifter, som kunstneren afholder i forbindelse med opgavens gennemførelse. Det kan være udgifter i forbindelse med kørsel i bil, nødvendige rejser samt udstationeringsudgifter under realiseringen af værket. Udlæg er de udgifter, som kunstneren løbende lægger ud.

Der bør altid i kontrakten være en præcisering vedrørende omfanget og betalingen af disse udgifter. Det bør være bestilleren, der betaler disse udgifter, og der skal i opgavens budget fastsættes et beløb til at dække kunstnerens udlæg. Det er en uskik at gøre udlæg til en del af kunstnerens honorar.

Udvidelse af opgaven

Efter at kontrakten er indgået, kan der opstå et ønske om at få opgaven udvidet. Det skal selvfølgelig honoreres, og dette ekstrahonorar skal aftales, inden kunstneren går i gang. Det er helt naturligt, at kunstneren gør bestilleren opmærksom på, at der skal være et ekstrahonorar, hvis der i processen opstår ønsker om at udvide opgaven.

Ekstra arbejde og ekstrahonorar

Ved en opgave i Skovlunde Bypark blev kunstneren Anja Franke for eksempel bedt om at udvide opgaven og forholde sig kunstnerisk til nogle kommunale anlægsarbejder, hvilket lå ud over det aftalte. Anja Frankes honorar blev derfor forhøjet, så hun også blev honoreret for denne ekstra opgave.

Kunstopgave til VUC Syd

Afdeling Sønderborg, Løkken 1, 6400 Sønderborg

Kunstopgaven er udført af billedkunstneren Torben Ribe og blev afleveret i november 2011.

Bestiller/bygherre: VUC Sønderjylland (i dag VUC Syd) og Statens Kunstfond.

Opgaven

Opgaven blev stillet i forbindelse med byggeri af en ny undervisningsinstitution. Byggeriet var dels en renovering af en eksisterende bygning, dels en større tilbygning med blandt andet en stor aula og et auditorium.

Opgaven blev løst som et autonomt kunstværk med malerier, der blev hængt op på væggene, og små skulpturer, der blev stillet op på gulvet, uden at gribe ind i den igangværende byggeproces. Det var derfor ingen kompliceret proces, hvor kunstværkets produktion skulle indpasses i byggeriets.

Der er tale om et stedsspecifikt værk, hvor malerierne »tager fat« i bygningen og forholder sig til de uæstetisk og tilfældigt

anbragte elementer, som alt moderne byggeri er fuld af – et skab til en brandslange, stikkontakter, opslagstavler o.l.

Opgavens elementer

I auditoriet er der ophængt et stort maleri på bagvæggen.

I aulaen blev der på væggen ind mod auditoriet monteret tolv malerier, og på gulvet er der placeret tre væltede og én oprejst bronzeskulptur. Alle indvendige skulpturer er anbragt på træsokler.

Uden for bygningen er der på samme måde opstillet tre væltede og én oprejst bronzeskulptur. Alle udvendige skulpturer er anbragt på betonsokler.

Kunstnerens honorar

Der var tale om en mindre opgave med et samlet budget på ca. 630.000 kr. ekskl. moms.

For den indvendige del af kunstværket udgjorde honoraret og udgifterne til materialer m.m. hver halvdelen af budgettet. Honoraret svarede dermed til hundrede procent af materialeudgifterne.

Begrundelsen for honorarets størrelse var, at der var tale om en meget stor egenproduktion i forbindelse med de mange malerier.

Opgaven blev udvidet og honoraret forhøjet

Undervejs i realiseringen blev opgaven udvidet med bronzeskulpturer, der blev stillet op uden for bygningsanlægget. Alle var klar over, at denne ekstra opgave skulle honoreres.

Budgettet blev derfor øget med 150.000 kr. ekskl. moms, hvoraf kunstneren modtog en tredjedel og bronzestøberiet de øvrige to tredjedele.

7 Byggeteknik i forhold til bygbarhed

Kunstværker til det offentlige rum, som skal udføres af entreprenører i kombination med en større eller mindre grad af kunstnerens egenproduktion, skal selvfølgelig helt enkelt kunne lade sig gøre. Det skal være bygbart.

Det lyder som en banalitet, men det er det ikke nødvendigvis. For en kreativ billedkunstner, der ikke har sine faglige kompetencer og erfaringer fra byggebranchen, kan det være svært på forhånd at vurdere, hvad der kan lade sig gøre rent praktisk.

De fysiske love

Det er nødvendigt at huske, at de fysiske love gælder, og det er ikke alt, der kan tegnes, der også kan bygges.

Når billedkunstneren Per Kirkeby udformer sine skulpturelle murede konstruktioner, så formgiver han på grundlag af en håndværksmæssig tradition. Der er tale om et traditionelt murværk udført af kedelige ens røde maskinstrøgne sten, som er opmuret i et traditionelt halvtensløberforbandt med murede stik. I forhold til byggeteknik og bygbarhed er der intet nyt i hans skulpturer, de skulpturelle kvaliteter ufortalt.

Det bedste råd fra byggebranchen i forhold til bygbarhed er altid at vælge enkle, gennemprøvede byggetekniske løsninger.

Men sådan er det naturligvis ikke altid. Den svenske billedhugger Claes Hake havde for eksempel i forbindelse med et værk til Niels Bohr Instituttet et ganske præcist ønske om en bølgebevægelse i en vandflade, men det stred mod de vanddynamiske love, og trods inddragelse af ingeniørkompetencer og gentagne opstillinger af pumper og maskineri kom den del af værket aldrig til at fungere.

Undgå byggefejl!

Det bedste råd fra byggebranchen i forhold til bygbarhed er altid at vælge enkle, gennemprøvede byggetekniske løsninger.

Det er ikke et råd, der gives ud fra et ønske om en formmæssig minimalisme eller forenkling af det kunstneriske billede. Det er heller ikke for at blokere for innovative løsninger. Formålet er ud fra en mangeårig erfaring med konkret byggeri at gøre opmærksom på, at hvis byggefejl og skader skal undgås, skal der vælges en enkel byggeteknik.

Men så nemt er det naturligvis ikke altid, når der arbejdes med billedkunst. Det kan være relevante kunstneriske valg, der betyder, at byggetekniske traditioner og praksisser udfordres. Og det kan være spændende og udviklende at udfordre byggebranchens vanetænkning. Det kan i sig selv give kunstnerisk kvalitet, når tektonik og materialer er nye i forhold til byggeriets praksis.

Her følger et par gode råd til overvejelse i forhold til bygbarhed:

- Enkle, gennemprøvede løsninger
- Drøft projektet med fagfolk (erfarne entreprenører, rådgivere og byggetekniske forskere)
- Lav et gennemarbejdet projekt
- Husk tolerancer
- Stil krav om dokumentation for det leverede og det udførte

Og ved alt byggeri i disse år med klimaforandringerne, der også vil gøre sig gældende fremover:

- Glem ikke miljøet

Enkle, gennemprøvede løsninger

Det er som nævnt byggebranchens stærkeste anbefaling at bruge enkle og gennemprøvede løsninger, og det er en anbefaling, der både gælder autonome og bygningsintegrerede værker.

Det værk, der er enkelt i sin udformning, er til at overskue og til at udføre. Værker, der baseres på nye udførelsesmetoder og med nye uprøvede materialer, kan give en mangfoldighed af uforudsete problemer, som kan betyde, at konstruktionerne, sammenføjningerne og materialerne til sidst ikke får det ønskede æstetiske udtryk eller den levetid og kvalitet, som kunstneren ønsker.

Endelig kan den økonomiske udgift være svær at forudse, når der arbejdes med komplicerede byggemetoder, da det giver risiko for fordyrende ekstraarbejder.

Drøft projektet med erfarne fagfolk

Det kan være svært på forhånd at vide, hvad der kan udføres, og hvad der kun meget vanskeligt eller måske slet ikke kan udføres. Derfor anbefales det at tage kontakt til erfarne rådgivere. Det kan jo være, at der er fagfolk i byggebranchen, for eksempel arkitekter, ingeniører og entreprenører, der har den nødvendige viden i forhold til de konkrete forslag, der arbejdes med.

Det gælder selvfølgelig også i forhold til de materialer og komponenter, der skal bruges til værket. Her vil det være producenter og leverandører, der skal opsøges. Det kan måske også resultere i specialfremstilling af produkter eller i nye designlinjer af kendte materialer.

Indhent viden

Det skal også nævnes, at der kan indhentes viden hos de teknologiske institutter og hos forskere ved universiteter, institutter og højere læreranstalter her i landet eller i udlandet. Der kan være ny viden og ny teknologi, som endnu ikke er implementeret i byggebranchen, og som kan løse den specifikke opgave.

Billedkunstneren Kirsten Justesen og arkitekten Jane Havshøj indhentede således ny viden om lys- og temperaturfølsomme materialer i tæt samarbejde med Teknologisk Institut i Århus til deres bygningsintegrerede værk »En teknologisk hinde – for day, night, hot, cold« til Aarhus Universitet.

Lav et gennemarbejdet projekt

Det er altid en fornuftigt at lave et godt gennemarbejdet og detaljeret projektmateriale!

Det er ikke nødvendigvis det samme som et traditionelt arkitekt- og ingeniørprojekt med digitale tegningsfiler i 2- eller 3D og BIPS standardbeskrivelser med diverse henvisninger til byggebranchens normer og regler.

Det kan selvfølgelig bruges ved mange projekter, men der er også andre relevante muligheder, som en billedkunstner kan bruge til formidling af projektet til de entreprenørfirmaer, der skal udføre arbejdet.

Projektmaterialet Projektmaterialet afhænger af det konkrete projekt og af den enkelte kunstners praksis. Konkrete fysiske modeller, prøveopstillinger af deludsnit af værket, billedreferencer, gammeldags frihåndstegninger, beskrivelser, materiale- og farveprøver m.m. kan i mange sammenhænge afklare projektets geometri og byggeteknik og efterfølgende bruges i kommunikationen med håndværkerne.

Det skal understreges, at projektmaterialet skal være så entydigt og veldefineret som muligt, så der ikke undervejs bliver diskussion om omfanget af arbejdet og om den kvalitet, der skal udføres.

AVPD skriver Billedkunstgruppen AVPD skriver om byggeteknisk kvalitet:

Kalibreret blik

Når vi sidder foran computeren i vores atelier og med få klik og simple kommandoer svejser vektorer sammen til skalaløse rumlige gestalter, udvælger perfekte teksturer, så modellen fremstår næsten hyperrealistisk og zoomer tusinde gange ind i samlingernes glatte perfektion, fortaber vi os til ideens kompromisløshed.

Da det samtidigt forholder sig sådan, at vores valg af konstruktionsmaterialer ikke er prædefineret, men dikteres af værkets idé, støder vi ofte ind i en grundlæggende udfordring: Hvordan kan ideens kompromisløshed bevares i sin realisering?

Spørgsmålet/udfordringen opstår i det punkt, hvor den computergenererede tegning skal omsættes til en 1:1 skala. Hvor den virtuelle model er ultraskarp og friktionsløs i sit udtryk, vil den i transformationen fra tænkt til legemliggjort værk møde materialernes grænser og potentialer.

Vi betragter ikke materialerne som en hæmsko, men som en kvalificerende modstand. Det handler for os om at kalibrere blikket, i forhold til at ideen kan møde materialerne og materialerne kan møde ideen. Heri ligger også vigtigheden af samarbejdet med kompetente fagfolk, der er optaget af og interesserede i at afsøge materialernes grænseflader.

Så kan vi begynde at tale om et værk.

Hvo intet vover, intet vinder.

Husk tolerancer

Ved kunstværker, hvor der er tale om forskellige materialer, der skal sammenbygges, skal man huske at indarbejde tolerancer i projektet, altså at tage hensyn til produkternes målmæssige unøjagtigheder.

Holder målene?

Selvom de enkelte dele af et værk i projekt materialet og de digitale tegninger er målsat til den sidste millimeter, er det ikke sikkert, at de holder målene, når de ankommer ude på byggepladsen. Det, der leveres af byggebranchens producenter, har ikke en præcision som ved produktionen af et schweizisk armbåndsur. En mursten er produceret efter et dansk standardmål, men hvis man tager ti sten og måler dem på højde, længde og bredde, vil det vise sig, at ikke to sten har samme mål. Der er tolerancer, og det skal man tage i betragtning, når man bygger.

En vigtig erfaring fra byggeriet er, at man altid skal indbygge plads til tolerancer. Tolerancerne afhænger af komponenterne og materialerne, så her er det en god idé at spørge erfarne byggefolk og leverandører om, hvilke tolerancer der skal arbejdes med, inden produktionen går i gang.

Betonelementer fra betonelementfabrikken har for eksempel langt større tolerancer end stålarbejder leveret fra smedeværkstedet osv.

Stil krav om dokumentation for det leverede og det udførte

Man bør kræve af leverandører og entreprenører, at de leverer dokumentation for, at materialerne og byggeteknikken er gennemprøvet under klimatiske forhold, der nøjagtig svarer til det sted, hvor værket udføres.

Dokumentation

Det vil for eksempel sige, at det rustfri stål, der bruges til en skulptur i et havneområde, nøjagtig skal have den korrosionsklasse og den legering, som det saltholdige miljø kræver. Det er ikke alt blankpoleret rustfrit stål, der kan klare et aggressivt miljø, og der skal fremlægges dokumentation for, at stålet har den krævede kvalitet.

Den nødvendige dokumentation blev fremlagt ved opstilling af Elmgreen & Dragsets skulptur »Han« fra 2012 i Helsingør Havn og ved opstilling af Inges Idees skulptur »Receiver« fra 2009 foran DR-byen i København.

Her var der i begge tilfælde tale om skulpturer i blankpoleret rustfrit stål produceret i henholdsvis Tyskland og Taiwan.

Glem ikke miljøet

Miljøet skal tages i betragtning ved produktionen af værket. Der kan være miljøproblemer både med materialerne og ved produktionen, som skal afdækkes, når projekt materialet bliver udarbejdet.

Der kan være flere forhold, der skal overvejes, og som kan få betydning for projektets udformning. Hvad er energiforbruget ved den billedkunstneriske belysning, eller hvordan løser man de arbejdsmiljøproblemer, der er med en speciel malerbehandling, uden at kvaliteten går tabt? Der kan være miljømæssige forhold, som betyder, at projektet nødvendigvis må ændres for at kunne realiseres.

Endelig skal man tænke over, at de arbejdsmiljømæssige forhold, der ofte er ved produktioner i udlandet, måske ikke er acceptable for offentligheden, bestilleren og for den ansvarlige billedkunstner. Det generelt lave lønniveau er ikke den eneste grund til, at granitten og bronzestøbningerne fra de asiatiske leverandører er billige. De arbejdsmiljømæssige forhold bør kontrolleres, inden der bestilles leverancer herfra.

Angels and Ghosts

Langkaer Gymnasium, Kileparken 25, 8381 Tilst

»Angels and Ghosts« er en kunstnerisk bearbejdning af pladsen ved gymnasiets hovedindgang, som er udført af billedkunstneren Erik A. Frandsen og arkitekten Jens Bertelsen i 2006. Projektet er således et resultat af et integreret samarbejde mellem en billedkunstner og arkitekt, der hver har bidraget til projektet med deres faglige kompetencer.

Bestiller/bygherre: Langkaer Gymnasium og Statens Kunstfond

Projektet

Projektet er en spejlblank metalcylinder opstillet på spinkle stålben. Cylinderen er 6 m i diameter og 6 m høj med et areal på cirka 115 m². Cylinderen er udført i højglanspolerede syrefaste rustfri stålplader, hvori Erik A. Frandsen har ridset blomstermotiver.

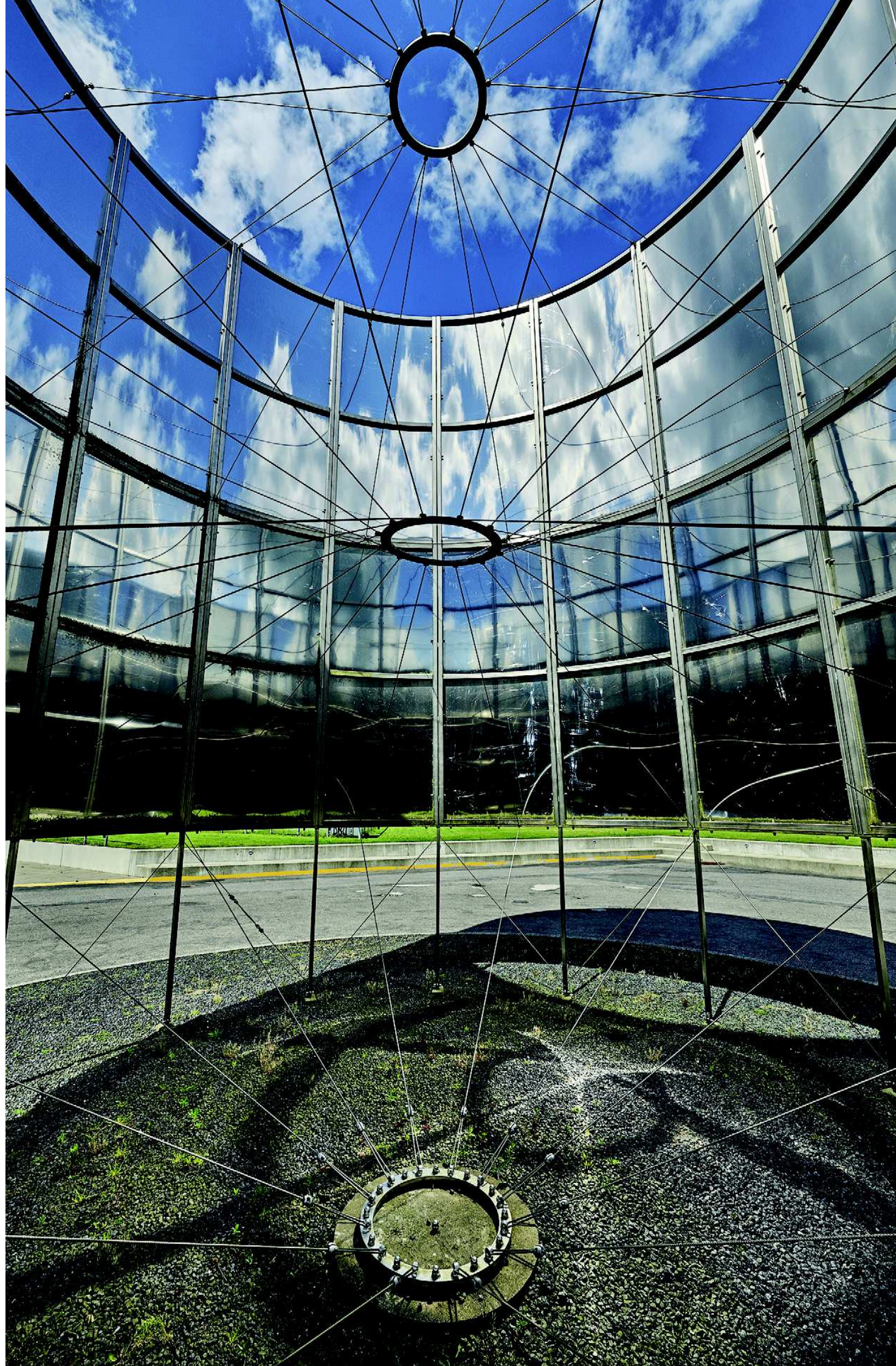
Den bærende konstruktion med otte spinkle søjler er opstillet på punktfundamenter. Søjlerne er spændt op med wirer.

Konstruktionen er udformet af Jens Bertelsen og er gennemprojekteret i samarbejde med en statiker, altså en ingeniør med speciale i bærende konstruktioner.

Bygbarhed

Der er tale om et i byggeteknisk henseende enkelt projekt. Bortset fra betonfundamenterne og nogle nedgravede belysningsarmaturer er der kun brugt ét materiale, stål i forskellige udgaver.

Den bærende stålkonstruktion er projekteret med alle profiler, samlinger og detaljer gennemtegnet.

Med hensyn til anvendt byggeteknik er der ingen særlige forhold at bemærke, og der er tale om god arkitekt- og ingeniørrådgivning og ordentligt smedehåndværk. Det var ikke her, at der var særlige byggetekniske udfordringer.

Værkets udfordring i forhold til bygbarhed og holdbarhed lå i kunstnerens ønske om at indridse blomstermotiver i de spejlblanke ståloverflader. Efterfølgende har han arbejdet med samme blanke stålplader med indridsede motiver blandt andet på Amalienborg. Men der er meget stor forskel på at ophænge bearbejdede stålplader indendørs i en royal spisestue og så opsætte pladerne på en udendørs stålkonstruktion, der er udsat for vind og vejr.

Når der ridses i en ståloverflade, bliver overfladen meget større, og der er risiko for rustangreb uanset stålets legering. Kunstnerens idé med en bearbejdning af overfladerne stred umiddelbart mod al byggeteknisk og materialeteknologisk logik!

Det rustfri stål skulle selvfølgelig være i bedste syrefaste legering, men det var ikke nok, efter at motiverne havde »beskadiget« den færdige polerede overflade.

Derfor blev der under projektets udvikling taget kontakt til specialister for at finde en overfladebehandling, som kunne beskytte mod korrosion, og som ikke gav nogen synlige ændringer af overfladerne. Det lykkedes at finde et industrifirma, der kunne udføre en afrensning og efterfølgende »bejdsning« af ståloverfladerne.

Problemet blev løst. Det, der i begyndelsen ikke kunne lade sig gøre, lod sig til sidst gøre. Ved det efterfølgende 1-årseftersyn var værket i fin form og helt uden rustproblemer.

8 Byggeteknik i forhold til holdbarhed og levetid

Lang eller kort levetid

Den byggeteknik og de materialer, der vælges til et kunstværk, er med til at bestemme værkets levetid. Hvor det i tidligere perioder var en selvfølge, at alle kunstværker i det offentlige rum havde en lang levetid, så er dagens kunstproduktion helt anderledes. Nogle kunstværker er temporære og kun beregnet til en kort levetid, mens andre værker er mere permanente med en levetid på mange år. Samtidskunst kan også være kortvarige serielle forløb, handlinger eller begivenheder, der kun sker én gang.

Samtidig er det moderne fysiske rum, som værkerne udgør en del af, under konstant forandring. Men der er store forskelle. En billedkunstnerisk bearbejdning af et kirkerum har typisk en meget længere levetid end kunstværket, der er opstillet i provinsbyens gågade.

Rum i forbindelse med kulturinstitutioner er traditionelt mere permanente end rum ved butikker og handelscentre. Men erfaringen er, at *alle* rum ændres over tid – nye behov opstår, der bliver stillet nye krav til rummenes funktionalitet og æstetik, udtjente bygninger bliver revet ned og erstattet af nye osv.

Et rum i forandring

Det offentlige rums stadige forandring er så at sige et eksistensvilkår for kunsten i dag, uanset om det kunstneriske projekt er et selvstændigt værk med sin egen integritet, eller om det er et bygningsintegreret kunstværk.

Som følge af de forskellige levetider for et kunstværks enkelte dele bør det være et overordnet byggeteknisk princip, at værkets dele løbende kan udskiftes én for én, uafhængigt af værkets andre dele.

Det kan derfor anbefales allerede i tilblivelsesprocessen at tale med bestilleren om værkets og omgivelsernes levetid. Det bør afklares med bestilleren, om kravet er et temporært eller permanent kunstværk, ligesom bestilleren bør vurdere de ændringer i omgivelserne, som kan forudses. Der er tale om en vigtig forventningsafstemning, som kan forebygge misforståelser og problemer senere, dels under realiseringen, dels i værkets levetid.

Byggeteknik og valg af materialer afpasses efter krav og ønsker til værkets levetid

Der vil være tale om helt overordnede principielle valg, hvor nogle svar hurtigt er givet og andre kræver grundig omtanke. Granit- og bronzeskulpturen har den lange levetid, og videoprojektionen er temporær med en kort teknisk levetid, men hvad med det kunstværk, der er sammensat af mange og forskellige materialer, og som rummer tekniske installationer? Hvad med det kunstværk, der rummer nye uprøvede konstruktioner og materialer?

Det er generelt mere kompliceret, når der er tale om et værk udført af forskellige materialer. I relation til levetid skal man være opmærksom på, at værker udført af forskellige materialer automatisk har det »problem«, at værkets enkeltdele har forskellig levetid, og det bør man tage hensyn til rent byggeteknisk.

Konstruktioner og installationer

Normalt er det således, at konstruktioner holder længere end tekniske installationer, og det skal der tages højde for, når kunstværkets byggeteknik afklares. Når for eksempel vandinstallationens pumper og vandbehandlingsanlæg er udtjent og ikke længere kan producere og drive det afkalkede vand ud over byens skulpturelle vandkunst, så skal installationens komponenter være tilgængelige og til at udskifte uden større byggetekniske indgreb. Når vandkunsten ikke længere fungerer, kunne alternativet være med respekt for kunstnerens ophavsret, at det fjernes i sin helhed. Der henvises her til kapitel 14 om Vedligeholdelse og kapitel 15 om Ophavsret.

Som følge af de forskellige levetider for et kunstværks enkeltdele bør det være et overordnet byggeteknisk princip, at værkets

dele løbende kan udskiftes én for én, uafhængigt af værkets andre dele.

I relation til kunstværkernes holdbarhed og levetid indgår byggetekniske overvejelser i forbindelse med:

- De fysiske påvirkninger, som værket vil blive udsat for
- Den byggeteknik og de materialer, der vælges
- Den patinering og det slid, som værket vil blive udsat for

De fysiske påvirkninger, som værket vil blive udsat for

Generelt skal værker i det offentlige rum være langt mere robuste end værker i det private rum.

Når de fysiske påvirkninger vurderes, er det vigtigt at tænke over forholdene både under udførelsesprocessen og senere, efter at værket er afleveret.

Det er også afgørende i de indledende overvejelser om placeringen af et kunstværk, om der er tale om en udendørs eller indendørs placering. Er der tale om en placering af værket udenørs, skal de klimatiske påvirkninger vurderes.

Udendørs eller indendørs

Det danske klima er hårdt ved bygninger og kunstværker opstillet udendørs. Ja, det er langt hårdere end for eksempel klimaet i Sverige eller Norge. De mange skift vi har mellem frost- og tøjvej er langt mere belastende for udendørs objekter end det tørre klima i en norsk dal med lange hårde frostperioder.

Klimaet

Endvidere skal man være opmærksom på, at der også kan være store variationer i de klimatiske påvirkninger. Pigmenterne i en malet overflade falmer i stærkt sollys, og vestenvinden i Vestjylland har en helt anden kraft end vinden inde i en skov osv.

En placering i det offentlige rum betyder også risiko for utilsigtede fysiske påvirkninger og hærværk. Der kan være tale om mekaniske påvirkninger som stød og slag, og det skal værket kunne holde til.

Nogle mekaniske påvirkninger kan forudses, og andre er helt uforudsigelige. I forbindelse med et værk af billedkunstneren Veo Friis Jespersen, der blev opstillet i en park, blev det grundigt

drøftet, om børn kunne klatre op i skulpturen. Det var ikke meningen, og det var ingen legeskulptur, men for en sikkerheds skyld blev den dimensioneret til det. Det var godt, for allerede ved værkets indvielse under den lange borgmestertale benyttede den lokale børnehave sig af muligheden for at tage skulpturen i brug som et spændende nyt klatreredskab.

Selv placeringer indendørs kan give problemer. Vægmalet kan blive påkørt af rengøringspersonalets vogne, gymnasieeleverne kan i fredagsbaren glemme, at der står skrøbeligt kunstværk midt i lokalet, papirtårnet får et fur af en forbipasserende osv. Poul Gernes' papskulptur på Statens Museum for Kunst har selvfølgelig en lang og tryk levetid, men hvis den i stedet var opstillet på Hovedbanegården, var den kaput efter en uge. Det er ikke videnskab, men snusfornuftige overvejelser om det almindelige liv i det offentlige rum.

Bestilleren kan måske i de kritiske sammenhænge kræve, at der udføres passende fenderlister, markeringer i gulvbelægningen eller andre foranstaltninger med henblik på at sikre værkets tilstand. Det kan få konsekvenser for det billedkunstneriske udtryk. Det er selvfølgelig kunstneren, der kommer med konkrete forslag til disse sikkerhedsmæssige foranstaltninger.

Valg af byggeteknik og materialer

Alt fysisk materiale, der indgår i konstruktioner – det være sig både i anlægsarbejder som broer, ved byggeri af huse og ved design- og kunstobjekter – har som nævnt en levetid. Noget materiale kan holde i lang tid og andet i kort tid. De klassiske antikke græske tempelbygninger står i dag med deres naturstens søjler og vægge, men tagkonstruktionerne, som var udført med træbjælker og spær, er for længst forsvundet.

Et overordnet princip i forhold til holdbarhed er enten at vælge materialer med en lang levetid eller at opbygge kunstværket med materialer, der nemt kan udskiftes, kombineret med en systematisk vedligeholdelse.

Et materiales levetid

Et materiales levetid kan forlænges alene ved den rigtige byggeteknik. I meget ældre træhusbyggeri ser man, at trækonstruktionerne er udført, så regnvandet kan løbe af, og at træet er hævet op på stenfundamenter og ikke kommer direkte i berøring med jord. Det er ofte ubehandlet træ, der er udvalgt i den rigtige træsort og kvalitet, træets kerne har meget længere levetid end splintveddet. Der er tale om en konstruktiv træbeskyttelse. Levetiden af trækonstruktioner kan selvfølgelig forlænges ved forskellige behandlinger med tjære, maling og træolie. Her er der tale om en kemisk træbeskyttelse.

Da Kasper Heiberg ved sit store bygningsintegrerede kunstværk ved Skjoldhøjkollegiet i Århus fra 1972-75 ønskede at bruge de forskallingsbrædder, som var brugt ved udførelse af bygningernes betonkonstruktioner, til en del af sit værk med brædderflader, der skulle gro op af terrænet foran gavlene, så indbød han til byggetekniske problemer med råd, svamp og en meget kort levetid. Det var et kunstnerisk valg, og at de eksisterer i dag er lidt af en gåde. Han har nok givet dem en god gang miljøgiftig kobberimprægnering.

Tekniske installationer forældes og udgår af produktion, hvilket kan medføre vanskeligheder ved driften. Hvor længe holder de digitale filer? Kan der skaffes reservedele til vandinstallationen? Relevante spørgsmål, som skal medtænkes ved skitsering af kunstværket.

Både leverandører og entreprenører skal kunne svare på materialernes og byggearbejdernes holdbarhed, men det er altid en god idé, inden værket realiseres, at indhente udtalelser fra uafhængige byggetekniske rådgivere.

Hvis der anvendes afprøvede og kendte byggetekniske principper ved udførelsen af kunstværket, ved man på forhånd mere om den forventede levetid, end hvis der eksperimenteres med nye metoder og materialer. Det er kunstneriske valg, og vælges der for eksempel ny digital teknik, ved vi på forhånd, at det har begrænset levetid. Det kan så kompenseres ved en kvalificeret plan for drift og vedligehold med backupsystemer, regelmæssige serviceeftersyn m.m., se kapitel 14 om Vedligeholdelse.

Patinerings

Selvom værket holder og ikke skal repareres med udskiftning af enkeltdele, så ændres værket i større eller mindre grad, når det udsættes for vind og vejr. Støvet lægger sig, solen blegner farverne, de keramiske glasurer krakelerer, overfladerne slides og patinerer, ukrudtet gror – selvfølgelig helt afhængigt af værkets udformning og materialer. Dansk byggeri er fuldt af eksempler på sodstribede og beskidte betonfacader, hvor arkitekterne ikke har forholdt sig til den patinerings, der vil ske, når man stiller bygninger op i vores regnfulde klima.

Nogle materialer patinerer og ændrer farve som for eksempel kobber og Corten stål. Andre som for eksempel syrefast rustfrit stål gør ikke. De specifikke kunstneriske ønsker, der er til kunstværkets farver, tekstur og materialitet, skal afstemmes i forhold til den patinerings, der sker over tid ved en udendørs placering.

Forfaldets æstetik Når støvet har lagt sig, og edderkopperne har spundet deres fine spind inde i billedkunstneren Torben Ebbesens skulpturdepoter fra 1994 ved det tidligere Københavns Teknikum i Ballerup, så er det helt klart en del af det samlede kunstneriske udtryk. Her er vind og vejr ikke et problem, men kun med til at give værket den ønskede museale karakter og kvalitet.

We are Free – Electricity

Frederikssund Gymnasium, Odinsvej 6, 3600 Frederikssund

Kunstneren Martin Erik Andersen har i 2000 fået opstillet et større kunstværk dels inde i gymnasiets nyindrettede foyer og studiecenter, dels ude i atriumgården ud for foyeren. Der var tale om et samlet kunstværk, hvor de enkelte dele skulpturelt og installations-teknisk interagerede med hinanden inde/ude og ude/inde.

Bestiller/bygherre: Frederikssund Gymnasium og Statens Kunstfond

Projektet

Der var tale om et kompliceret kunstværk med mange forskellige dele og materialer, med indendørs og udendørs dele og med ny digital teknik kombineret med traditionelle konstruktioner.

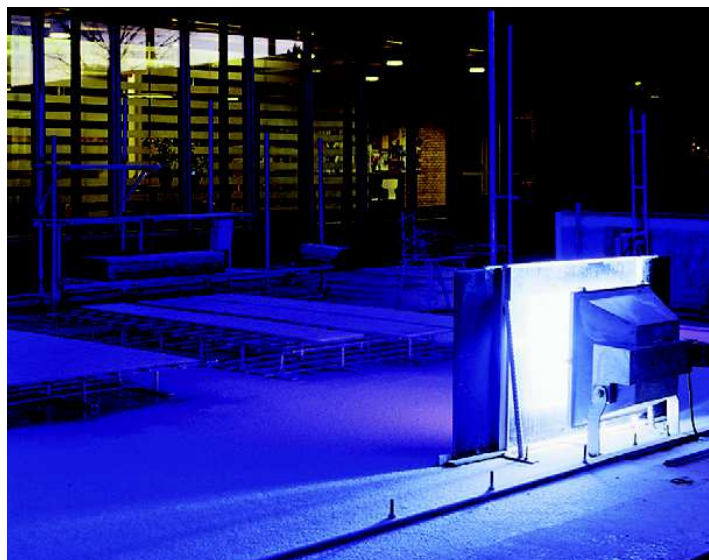
Inde i foyeren var placeret nogle »flydeplateauer«, der var tænkt som lave møbler, som eleverne kunne sidde eller lægge sig på i pauser mellem timerne. Plateauerne var udført med en bærende konstruktion af kamstål med et plan af glasfiber med indstøbte

fragmenter af billeder og strik. På plateauerne var lagt løse hynder og fåreskind. Under plateauerne var der monteret neonrør.

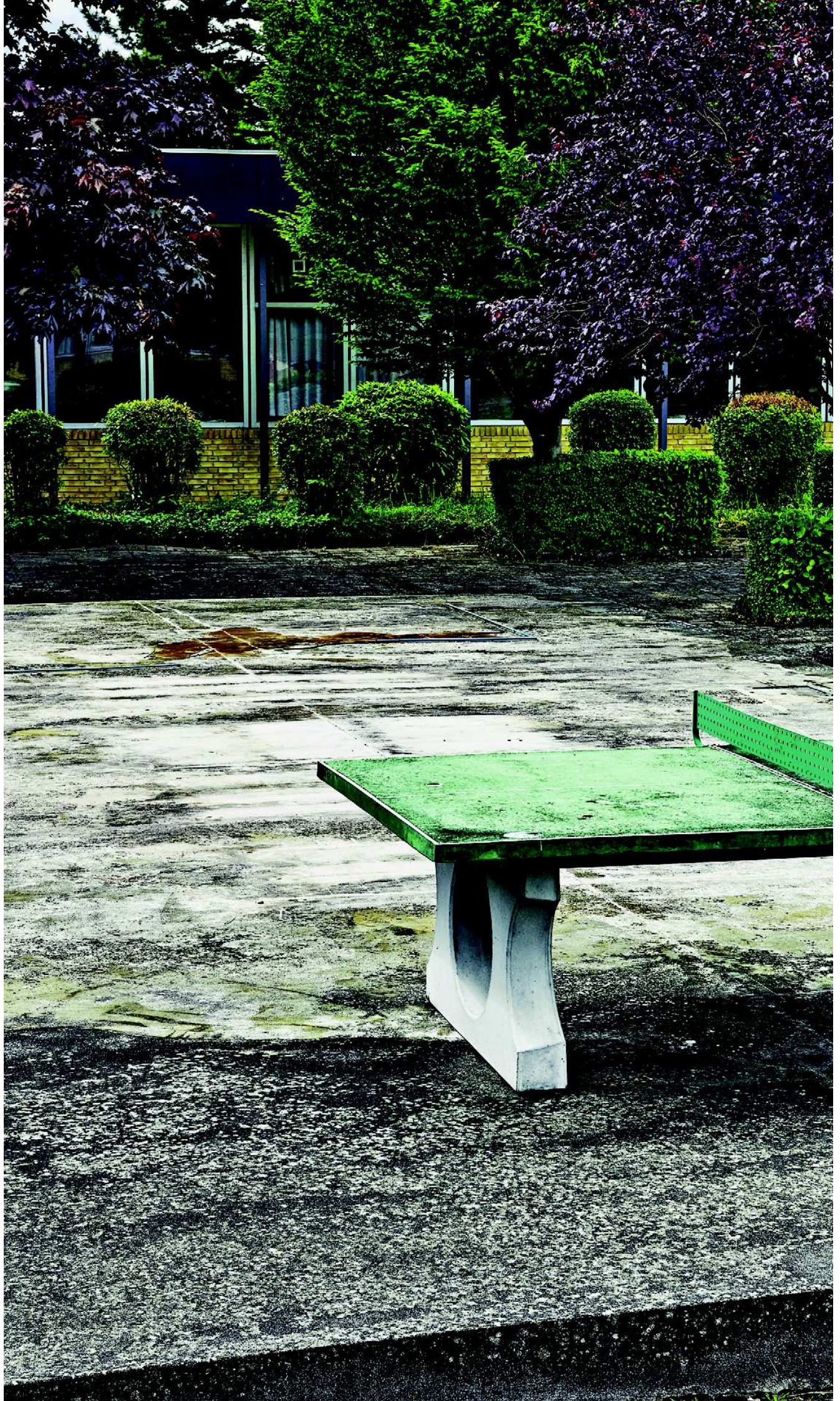
I foyerens loft var til hvert flydeplateau ophængt en monitorgruppe med tre monitører. Billeder til monitorgrupperne kom fra tre kilder: to udendørs kameraer og en indendørs pc.

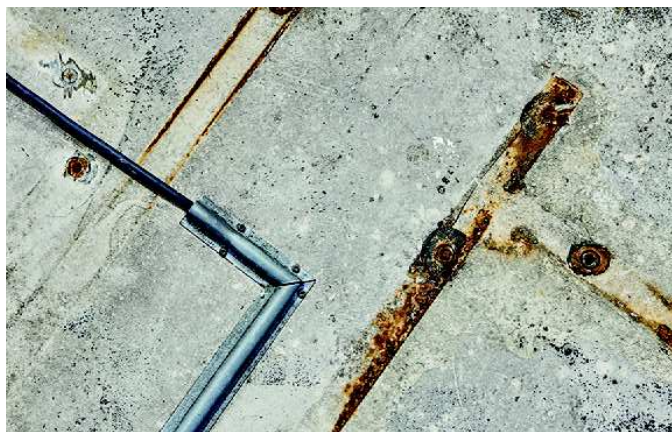
Ude i atriumgården blev der opstillet en større skulpturgruppe på et lavt betonplateau. Ud over betonplateauet flød en plamage af fed maling. Skulpturgruppen

Denne side viser optagelser fra værkets aflevering.
 Forrige og næste side viser, at kun betonplateauet er tilbage.

var bemalede stålstativer, polyesterplader med en plakat, en bronzefigur, en metalhalogenprojektør med sort hærdet glas, en metalhalogenprojektør med almindeligt glas samt kamerahuse. Kamerahusene skulle optage billeder af skulpturdelenene, der blev transmitteret til monitorerne i foyeren.

Endvidere var der installeret en computer i et sekundært rum, som producerede lyd dels til en udendørs højttaler, dels til de indendørs videomonitorer.

Værkets holdbarhed

Værket indbød alene med sin komplicerede, sammensatte opbygning til problemer i forhold til daglig drift og til holdbarhed på længere sigt. Uagtet alle de kunstneriske kvaliteter var der tale om et værk, hvor der var samlet rigtig mange problemer i forhold til holdbarhed.

De udendørs elementer var udsat for vind og vejr, og det gav især problemer med installationerne. De indendørs flydeplatforme skulle bruges af de unge gymnasieelever, og de blev udsat for en hårdhændet behandling, sådan som det må være i et ungdomsmiljø. Samtidig var der anvendt ny digital teknik i en kompliceret teknisk systemop-

bygning, hvor der var brug for løbende backup af et driftspersonale med den fornødne IT-indsigt for at hindre tekniske nedbrud.

Endelig havde skolens driftspersonale i perioder en mindre interesse i at følge op med den nødvendige vedligeholdelse. Installationstekniske dele forudsætter altid løbende tilsyn og pasning.

Gymnasiets ledelse har i værkets levetid ansvarligt sammen med gymnasiets billedkunstlærer og kunstneren taget flere initiativer til at få værket til at fungere efter hensigten.

De fysiske rammer ændres

Men som om det ikke var nok med de byggetekniske problemer, kom der andre lige så hårdtslående problemer til.

Et gymnasium er som mange andre offentlige institutioner under næsten permanent udvikling og forandring, og Frederikssund Gymnasium er i kunstværkets levetid vokset og har fået et større elevtal.

Det har betydet ændrede krav til skolens fysiske rammer og i forhold til kunstværket et specifikt krav om en ændret møblering af foyerområdet med nyindretning af pladskrævende elevarbejdspladser. Dermed var der ikke længere plads til de billedkunstneriske elementer.

På samme måde, som arkitekter må finde sig i bygningsmæssige ændringer af deres huse som følge af ændrede funktionelle krav, bliver kunsten i det offentlige rum presset til en tilpasning – og her måtte den altså nedtages.

»We are Free – Electricity« fik en uventet kort levetid, men var et spændende og udfordrende værk både kunstnerisk og teknisk.

9 Tilladelser

Det offentlige rum i Danmark er i dag et gennemreguleret rum. I modsætning til det private rum – hjemme i værkstedet eller på galleriet – er der en mangfoldighed af regler i det offentlige rum, der skal overholdes. Det gælder også, når der skal stilles et kunstværk op.

Der er samtidig faste procedurer for indhentning af de nødvendige tilladelser, som skal respekteres, og som kan få afgørende indflydelse både på værkets udformning, på udgifterne og på tidsplanen for realiseringen.

Myndigheds- behandling

Omfanget af kunstværkets myndighedsbehandling vil variere og vil være helt afhængigt af værkets karakter og placering. Det åbne land og den tætte by giver grundlag for meget forskellige problemstillinger i forhold til regler og tilladelser. Men begge placeringer giver sine særlige problemer. Det er således ikke nemmere at stille et værk op ude i et smukt ubebygget landskabsrum, end det er inde på en plads i byen. Ja, måske tværtimod, og større »landart«-projekter kan nemt løbe ind i vanskeligheder.

Tidligt i skitseringsprocessen bør man undersøge de myndighedskrav, der er for etablering af fysiske objekter på den pågældende lokalitet.

Det skal også nævnes, at der gælder særlige regler på vandet, hvad enten der er tale om et kunstværk placeret i et havnebassin eller på det åbne hav. Endelig kan der også være regler for værker oppe i luftrummet i forhold til indflyvningshøjder m.m.

Da billedkunstneren Truls Melin ønskede at fortøje en skulpturel gammel kulpram med en skulptur udført i svejsede stålrør ude i havnebassinet mellem Aalborg og Nørre Sundby, mødte han en mangfoldighed af myndigheds- og forsikringsmæssige problemer – for ikke at tale om de grønne og røde markerings-

bøjer, koste og fyrtønder, der skulle til for at advare de sejlende. Projektet gik nu på grund af en anden årsag.

Der er heller ikke lempeligere regler for kunst end for byggeri. En billedkunstnerisk installation, der har en værdi i sig selv som et kunstværk, bliver byggesagsbehandlet på lige fod med et ventilationsanlæg i et kontorhus.

Det kan betyde, at der kan blive arbejdet med kunstprojekter, som af den ene eller anden grund ikke kan godkendes. Så for at undgå at spille tid på værker, der ikke kan realiseres, bør der fra begyndelsen skabes et overblik over de regler og begrænsninger, der er for det pågældende sted.

Myndighedskrav

Tidligt i skitseringsprocessen bør man undersøge de myndighedskrav, der er for etablering af fysiske objekter på den pågældende lokalitet.

Ovennævnte gælder, uanset om det er en opgave, som bliver stillet af det offentlige eller af en privat fond, eller om det er en opgave, som kunstneren stiller for sig selv og opfatter som vigtig i forhold til sit kunstneriske projekt.

For at finde rundt i bureaukratiet og den store mængde af regler kan være nyttigt at kontakte en erfaren planlægger og/eller arkitekt. Det skal være en fagperson, der er vant til at arbejde med fysisk planlægning og byggeri. Den pågældende fagperson kan hjælpe med at udarbejde ansøgning om byggetilladelse o.l.

Det kan også være en god idé at kontakte den lokale planlægnings- og bygningsmyndighed i kommunens tekniske forvaltning for at drøfte projektets myndighedsbehandling. Den myndighedsperson, som er godt orienteret og er rådspurgt under processen, vil ofte bedre kunne få sagen gennem det lokale bureaukrati.

Det kan i relation til myndighedernes tilladelser anbefales:

- At spørge bestilleren om værkets myndighedsmæssige forudsætninger
- At afklare ejendomsforholdene til den lokalitet, hvor værket skal realiseres
- At indhente ejerens tilladelse og fuldmagt

Når det er på plads, handler det om:

- At afklare de planmæssige og bygningsregulerende forhold
- At aftale eventuelle dispensationsansøgninger med bestilleren
- At udarbejde en tidsplan for værkets myndighedsgodkendelse

Spørg bestilleren om værkets myndighedsmæssige forudsætninger

De myndighedsmæssige forudsætninger for billedkunstneriske ændringer i det fysiske rum er en del af de præmisser, der bør være beskrevet, når der stilles en kunstopgave i det offentlige rum. Bestilleren bør som en del af opgavens formulering oplyse alle relevante myndighedsmæssige forhold, der skal tages i betragtning i forbindelse med udformningen.

Ejendomsforholdene til den lokalitet, hvor værket skal realiseres, skal opklares

Ejerens tilladelse Man skal huske, at ejendomsretten til jord og bygninger er ukrænkelig. Det er ikke tilladt at opstille objekter og kunstværker på en ejendom uden ejerens tilladelse. Derfor skal man først finde ud af, hvem der ejer den pågældende ejendom, og derefter indhente ejerens tilladelse.

Den pågældende ejendom kan have særlige tinglyste servitutter, der kan medføre begrænsninger for, hvad der må laves på den aktuelle matrikel. Ejeren vil kunne oplyse om eventuelle servitutter.

Ejerens tilladelse og fuldmagt skal indhentes

I forbindelse med myndighedsbehandling og ansøgning om byggetilladelse skal der medsendes en underskreven fuldmagt fra ejeren, hvor denne giver tilladelse til det ansøgte.

I nogle sammenhænge kan det være relevant at indhente en naboerklæring om, at naboen ikke har noget at indvende mod det pågældende projekt.

**Lars Bent
Petersen skriver**

Billedkunstneren Lars Bent Petersen skriver om at få parkerings-tilladelse til en kamel:

Et af de vigtigste kunstneriske værktøjer, når der skal indhentes den nødvendige tilladelse, er en god plan A og en lige så god plan B for den endelige placering af et steds-specifikt værk.

En god portion tålmodighed er helt klart også rigtig godt at have i den kunstneriske værktøjskasse. Da vi skulle finde den endelige placering på Campus Roskilde til en kamel støbt i bronze, lå den kunstnerisk bedste placering af skulpturen ved parkeringspladsen uden for UCSJ.

Problemet var så bare, at parkeringspladsen ikke lå på UCSJs matrikel, men på Campus Roskildes fællesområde. Det betød at en flytning på højst fem meter ud af matriklen lige pludselig gjorde, at alle parter omkring projektet og kommunen skulle høres. Resultatet var, at processen trak ud, og der var ved gå politik i forløbet, der ikke havde noget som helst med kunst at gøre.

Hvis det sker, skal man som kunstner have en lige så god plan B, så man selv kan løse de eventuelle uforudselige problemer, der kan opstå. Her gik det heldigvis godt: Efter lidt pres og en ikke ubetydelig portion tålmodighed blev kamelen parkeret, hvor den skulle stå. Plan B var stadig god, selvom den ikke kom i spil.

De planmæssige forhold skal afklares

Kompleksiteten af de planmæssige forhold i forbindelse med ændringer i det offentlige rum er stor. Som eksempel kan nævnes, at der i forbindelse med en kunstopgave i et fjordlandskab blev angivet følgende punkter, der skulle afklares:

Planmæssige forhold

Strandbeskyttelseslinje, kystnærhedszone, landzone, kulturarvsareal, jordbrugsareal med særlige natur- og landskabsværdier, særlige lokale naturområder, beskyttet naturtype, beskyttede sten- og jorddiger, EF-fuglebeskyttelsesområde, RAMSAR-område og EF-habitatområde.

Kommunernes planafdelinger kan være behjælpelige med at finde frem til de gældende regler og til overordnede planer.

Som hovedregel skal den gældende kommuneplan med tilhørende lokalplaner gennemgås. Lokalplanerne er detaljerede planer for et delområde i kommunen udarbejdet i overensstemmelse med den overordnede kommuneplan. Lokalplanerne henviser også til anden gældende planlægning for delområdet og kan således være en god guide til at finde rundt i junglen af planer.

I de tilfælde, hvor der ikke er udarbejdet en lokalplan, er det også vigtigt med kontakten til den ansvarlige planafdeling. Planafdelingen kan oplyse om, hvilke planer der er for det pågældende område.

Planer, der kan bestemme udformningen af et kunstværk:

- kommuneplan
- lokalplaner
- fredningsbestemmelser
- kulturarvsbestemmelser

Planer forældes, revideres og udskiftes løbende, så man skal altid sikre sig, at det er sidste og gældende udgave, der lægges til grund for udformningen af kunstværket.

De bygningsregulerende forhold skal afklares

Bygningsreglementet er gældende, og det vil i mange tilfælde være nødvendigt at undersøge, om et kunstværk rummer elementer, som skal udformes i overensstemmelse med bygningsreglementets bestemmelser. Der kan både være bebyggelsesmæssige, funktionelle, konstruktive, brandmæssige, miljømæssige og installationsmæssige bestemmelser, som skal overholdes.

Mulige bygningsregulerende bestemmelser:

- deklarationer
- servitutter
- fredningsbestemmelser
- bygningsreglement
- ledninger i jord (kloakering, elforsyning, naturgas-ledninger m.m.)
- evt. særlige bestemmelser f.eks. i forbindelse med kirkebygninger

Bygningsreglementet

Bygningsreglementet revideres løbende, og det nugældende bygningsreglement afløses af et nyt reglement i 2015, BR15. Bestemmelserne kan ændres, og det er som nævnt altid vigtigt at læse den nyeste gældende udgave.

I bygningsreglementets indledning med de administrative bestemmelser er det beskrevet, hvilke projekter der skal ansøges om tilladelse til. Men bestemmelserne er generelle, og det er altid en god idé at spørge om råd i kommunens tekniske forvaltning. Kunstværker kan befinde sig i et grænseland, hvor det er den lokale bygningsmyndighed, der afgør, om der skal søges om byggetilladelse eller ej.

Når et projekt har fået byggetilladelse, skal man huske at orientere kommunen om, hvornår man går i gang, og når arbejdet er færdigt, skal der indsendes en færdigmelding, således at kommunen kan udarbejde en ibrugtagningstilladelse.

Eventuelle dispensationsansøgninger skal godkendes af bestilleren

Der kan i sagens natur være bestemmelser både i en opgaves planmæssige og i de bygningsregulerende forhold, som giver uhensigtsmæssige begrænsninger i forhold til det kunstneriske projekt, der ønskes udført.

Det kan betyde, at projektet i den ønskede udformning må opgives, men *inden* der kapituleres, skal man huske, at der normalt kan søges om dispensation i forhold til et gældende regelsæt.

Dispensation

Er det afgørende for det kunstneriske projekt, kan man eventuelt i samarbejde med sine rådgivere og de kommunale embedsmænd overveje en dispensationsansøgning.

De forskellige plan- og bygningsmæssige rammebestemmelser har hver deres administrative procedurer for ansøgning om dispensation, som naturligvis skal overholdes. Og man skal huske, at det altid er forbundet med usikkerhed og kræver ekstra tid, hvis der skal gives tilladelse på baggrund af en dispensationsansøgning. Risikoen for et afslag skal vurderes, og det tidsmæssige aspekt skal medtænkes, når man overvejer, om det er hensigtsmæssigt at indsende en ansøgning.

En hovedregel er, at eventuelle dispensationsansøgninger altid skal godkendes af opgavens bestiller og af ejendommens ejer.

Udarbejd en tidsplan for værkets godkendelse af myndighederne

Den myndighedsmæssige sagsbehandling tager tid, og der er for eksempel i forhold til udarbejdelse af en lokalplan ufravigelige tidsmæssige bestemmelser om offentliggørelse, indsigelsesperioder m.m.

Hvis projektet af den ene eller anden grund medfører en politisk behandling og godkendelse, vil det også medføre ekstra tid, da det så skal på kommunalbestyrelsens dagsorden. Møderne holdes med faste mødetidspunkter, og der er måske ikke tid til dette punkt på det første møde.

Det er derfor en god idé at lave en samlet tidsplan for projektet, hvor der er afsat god tid til myndighedsbehandlingen.

Et kunstværk til Trekantområdet

Et skulpturelt kunstværk placeret på begge sider af motorvej E20 syd for Fredericia

Det todelte kunstværk er udformet af billedkunstneren Nils Erik Gjerdevik. Værket, der blev afleveret i foråret 2014, er et af tre værker i projektet »Vores kunst« fra 2011.

Bestiller/bygherre: Fredericia Kommune, Kolding Kommune, Vejle Kommune og Statens Kunstfond

»Vores kunst« var et fællesprojekt mellem Statens Kunstfond, DR og Statens Kunstråd, hvor formålet var at skabe ny kunst til tre offentlige lokaliteter i Danmark og at formidle forløbet på DR's sendeflader. Et vigtigt mål var også borgerinddragelse i processen, dels i forbindelse med udpegning af egnede lokaliteter, dels i forbindelse med bedømmelse og valg af kunstværker til realisering.

På hver af de udvalgte lokaliteter startede tre kunstnere med opgaven, og det endelige valg af værk blev præsenteret ved en tv-transmitteret event med deltagelse af kunstnere, kuratorer, kunstekspertter og lokale arbejdsgrupper.

De lokale ildsjæle havde foreslået en placering nord for motorvejen E20 ud fra et ønske om at skabe et markant stedsspecifikt værk centralt placeret i Trekantområdet. Kunstværket skulle manifestere det folkelige og kommunale fællesskab mellem kommunerne og Trekantområdet i sin helhed som et potent vækstområde.

Projektet

Trekantområdet er i dag præget af mange store elmaster, der fører strøm på kryds og tværs gennem det åbne landskabsrum.

Nils Erik Gjerdevik lod sig inspirere af disse karakteristiske masteformede konstruktioner og stablede fragmenter af

master sammen til to store skulpturer bemalet i kraftige farver fra hans kendte, lidt syntetiske palet. Ned fra masterne hængte han »lianer« af LED-lyskæder, der efter mørkets frembrud lyser op og skaber et stort lysværk. Værket er som kunstværk både en ready-made og en dekomposition af master og kabler.

Værket mødte mange problemer under realiseringen og var tre år om at blive produceret. Der var problemer med de konstruktionsmæssige forhold, med økonomien og med at få indhentet alle de nødvendige myndighedsmæssige godkendelser.

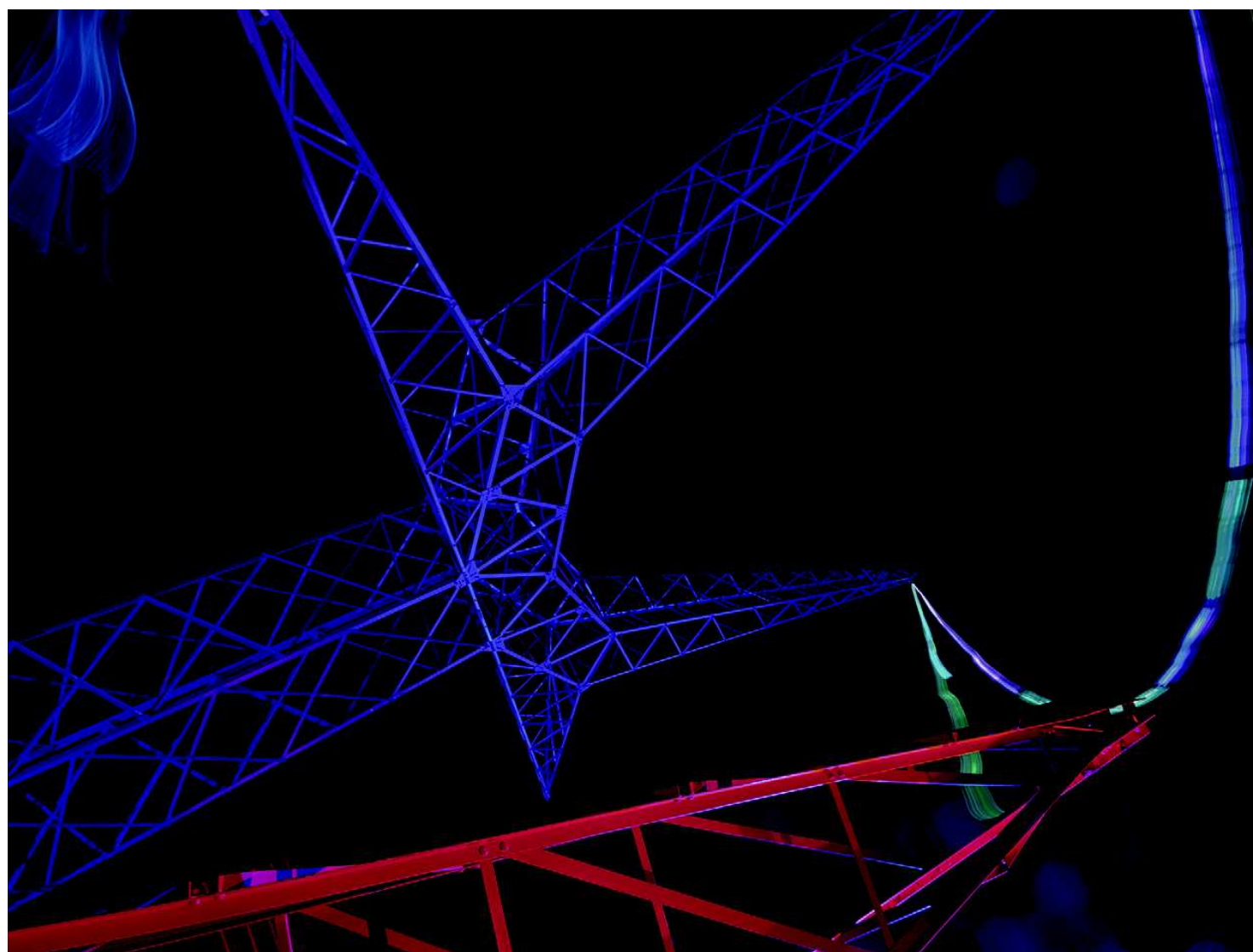
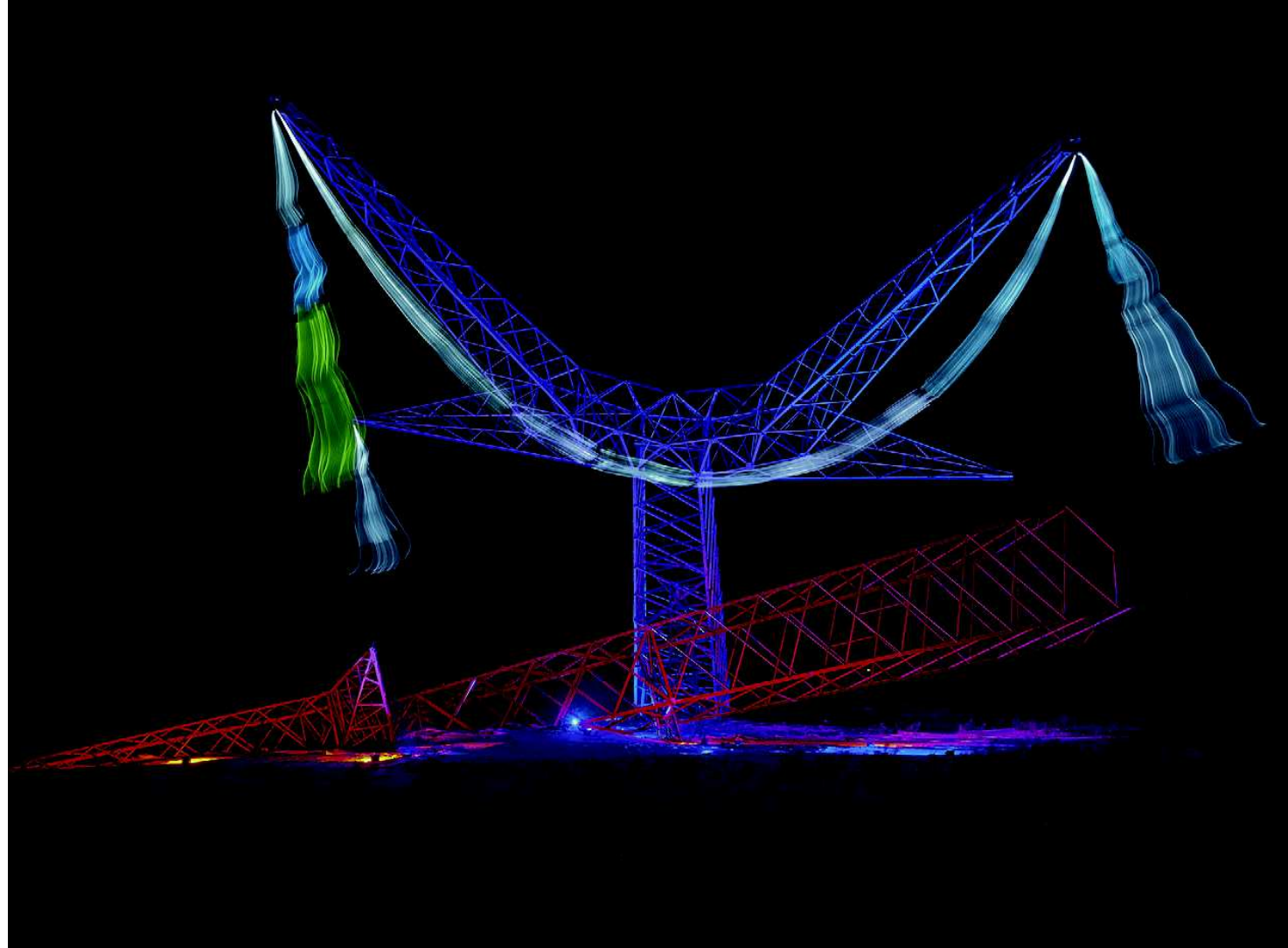
Konstruktionsmæssige forhold

Der blev allerede under den indledende skitsering taget kontakt til et ingeniørfirma med speciale i bærende konstruktioner. Af sikkerhedsmæssige grunde vil det altid være nødvendigt at have en ingeniør med, når der er tale om store konstruktioner og om fundamenter i jord.

Umiddelbart lyder det jo ret enkelt at tage dele ud af store præfabrikerede rumgitterlignende stålkonstruktioner og lægge dem i en tilfældig bunke. Men selv ingeniøren undervurderede opgavens konstruktionsmæssige udfordringer.

Stålmasterne, som Nils Erik Gjerdevik ønskede at genanvende, var jo oprindeligt

projekteret til at stå lodret op. De er som alle elementer i landets tekniske infrastruktur konstruktivt optimeret og kan kun optage de påvirkninger, som masterne udsættes for, når de står lodret op og bærer elkablerne.

De konstruktive forhold var helt anderledes, når masterne skulle ligge ned. Det undervurderede ingeniøren, og der skulle laves mange ændringer i konstruktionerne – ændringer, som vel at mærke ikke skulle kunne ses, når man ser på kunstværket fra en bil i høj fart.

Men det gav både tidsmæssige problemer med omprojektering og økonomiske problemer med ekstra, uforudset ombygningsarbejde.

Myndighedsmæssige forhold

Den byggegrund, ildsjælene havde udpeget, lå klos op ad de dyreste erhvervsgrunde i regionen, og samtidig kunne hovedparten af grunden ikke bebygges på grund af en vejbyggelinje (et afstandskrav i forhold til motorvejen fastsat af Vejdirektoratet).

Af tidsmæssige grunde havde det desværre ikke været muligt at afdække alle de økonomiske og myndighedsmæssige forhold, inden kunstnerne fik opgaven stillet, og det gav uforudsete problemer. Kommunen var ejer af de dyre erhvervsgrunde, som skulle sælges, og der kunne ikke skaffes det nødvendige kunstneriske frirum rundt om skulpturen.

I stedet for en stor samlet, pladskrævende skulptur nord for vejen valgte Nils Erik Gjerdevik derfor en ny placering og

udformning af værket med to mindre skulpturer på hver sin side af motorvejen.

Derefter blev alle de myndighedsmæssige forhold undersøgt, og et stort og tidskrævende arbejde med at skaffe de nødvendige godkendelser gik i gang.

Der skulle søges mange steder:

1. Landzonetilladelse
2. Dispensation fra lokalplanen med naboorientering på grund af masternes højde
3. Tilladelse fra vejdirektoratet
4. En positiv udtalelse fra politiet om projektet i forhold til trafiksikkerheden på motorvejen
5. Dong skulle kontaktes på grund af en såkaldt konsekvensvurderingszone for en gasledning i jord
6. Byggetilladelse.
7. Ibrugtagningstilladelse i forbindelse med afslutning af byggeprocessen

Myndighedsbehandling tager tid. Ansøgninger skal udformes rigtigt, myndighederne skal have tid til at vurdere og behandle projektet, der er svarfrister og tidsterminer i de regler, der skal følges osv.

Alt i alt betød det for kunstneren og de lokale ildsjæle, at der gik måneder med usikkerhed omkring værkets realisering. Kunne projektet realiseres, eller kunne det ikke på grund af manglende tilladelser?

Det tog lang tid, men til sidst var alle tilladelser indhentet, og byggeriet af Danmarks mest kontrollerede og myndighedsgodkendte skulpturprojekt kunne gå i gang.

10 Økonomi og budget

Arbejdet med at fremstille et kunstværk til det offentlige rum skal naturligvis kunne udføres inden for den økonomi, der er til rådighed.

Det må derfor være et mindstekrav til de myndigheder, fonde, firmaer eller institutioner, der stiller en kunstopgave til realisering i det offentlige rum, at der gives præcise oplysninger om de økonomiske vilkår, inden opgaven starter.

Der bør gives følgende oplysninger:

- hvor mange penge er der i alt til at gennemføre opgaven?
- hvad får kunstneren i honorar for skitseforslaget?
- hvad får kunstneren i honorar for at realisere værket?

Kunstværkets pris

Mange billedkunstnere er i tidens løb blevet overrasket over, hvad det koster at få udført et kunstværk. De ønsker, drømme og kreative ideer, der mobiliseres i den indledende skabende proces, kan få en til at lukke øjnene for de økonomiske realiteter.

Når så budgettet er opstillet i forbindelse med aflevering af skitseforslaget, og priserne for, hvad det koster at realisere skitsen, blevet lagt sammen, har der været mange overraskelser og stressede situationer prægede af panik.

Det er selvfølgelig en meget ubehagelig situation, når det kort før aflevering af et skitseforslag viser sig, at der overhovedet ikke er sammenhæng mellem budgettet og den økonomiske ramme, der er oplyst for opgaven. Så er der lagt op til en »sparerunde«.

De »sparerunder«, der mere er reglen end undtagelsen i det ordinære byggeri, er ikke altid af det gode, hverken i byggeriet, eller når det gælder kunstværker.

Skitseprojekt og budget bør så vidt muligt udføres i en integreret fremadskridende proces.

Sparerunder

Erfaringerne fra byggeriet dokumenterer, at sparerunder udført under et tidsmæssigt pres ofte medfører, at man mister overblikket. Der er ikke tid nok til at vurdere konsekvenserne af besparelsesforslagene. Det kan selvfølgelig også ske, når der skal spares i et skitseforslag til et kunstværk.

Helt overordnet må der derfor advares mod en todelt arbejdsproces, hvor der først laves et skitseprojekt og derefter udføres en budgettering af forslaget.

Skitseprojekt og budget bør så vidt muligt udføres i en integreret fremadskridende proces.

Det kan også anbefales, at der under skitseringen samarbejdes med relevante leverandører, erfarne håndværkere og eventuelt byggetekniske rådgivere, der kan kvalificere byggeteknikken, samtidig med at prisen fastlægges.

I forhold til økonomi og budget må det anbefales:

- At afklare momsspørgsmålet
- At udføre budgettering af kunstværket samtidig med skitsering af værket
- At analysere og opdele værket i delopgaver / bygningsdele
- At afsætte penge i budgettet til uforudsete udgifter

Endelig skal man sikre:

- At budgettet rummer alle udgifter
- At det styrende budget for realiseringen fastlægges i forbindelse med skitseforslagets godkendelse

Skal budgettet være med eller uden moms? Og i givet fald, hvilken moms?

Det er vigtigt, at opgavens vilkår angående moms afklares, når opgaven starter. Skal budgettet være med eller uden moms?

Offentlige myndigheder kan i nogle sammenhænge »afløfte« moms, hvilket betyder, at der for de samme penge kan produceres mere kunst. Det er bestilleren af opgaven, der skal redegøre for de økonomiske grundvilkår og herunder svare på spørgsmålet, om det samlede budget skal være med eller uden moms.

Der er forskellige momssatser, der skal afklares, da billedkunstnere er omfattet af særlige regler. En del af den kunstneriske virksomhed er fritaget for moms, for en anden del skal der betales almindelig moms (pt. 25 %), og endelig er førstesalg af kunst belagt med en lavere kunstnermoms (pt. 5 %). Det er indviklet, og det kan også være fornuftigt at spørge en revisor til råds.

Budgettering udføres samtidig med skitsering af værket

Der er i udgangspunktet intet mystisk eller kompliceret i at lave et godt budget, og selvom det opfattes som kedeligt i forhold til den kreative proces, så må det som nævnt anbefales, at budgetteringen begynder, samtidig med at de første ideer til værket konkretiseres.

Regnearket

Når de overordnede økonomiske rammer for det samlede kunstværk er oplyst, er det muligt at opstille budgettet i computeren i et helt almindeligt regneark.

Efterhånden som projektet udvikles, kan priserne for værkets enkeltdeler sættes ind i regnearket – først som rene »slag på tasken« eller gæt, senere som kvalificerede prisoverslag fra håndværkere og leverandører og til sidst som rigtige tilbudspriser.

Det vil sige, at budgettet lidt efter lidt detaljeres nøjagtigt som en konkretisering af skitseforslaget. Denne successive udvikling af budgettet vil samtidig sikre, at der bliver overensstemmelse mellem projektets omfang, den udførelsesmæssige kvalitet og den økonomi, der er til rådighed. Det betyder også, at der ikke bliver brug for panikagtige sparerunder.

Værket opdeles i delopgaver / enkeltelementer

De fleste kunstværker består af flere elementer, og efterhånden som skitsen til værket udvikles, kan det deles op i enkeltelementer.

Et eksempel er den enkle granitskulptur. Granitskulpturen har som regel et fundament, og budgettet for granitskulpturen

skal derfor både indeholde prisen for udførelse inklusiv transport og opstilling af skulpturen og prisen for at støbe fundamentet. Prisen for granitskulpturen, transport og opstilling kan prissættes af stenhuggeren, og fundamentet af betonentreprenøren.

Kunstværker består i princippet af:

- komponenter eller dele, der indkøbes hos en producent, leverandør eller i en butik
- bygningsarbejder, der udføres af håndværkere eller entreprenørfirmaer
- elementer, der udføres af kunstneren selv eller sammen med kunstnerens assistent(er)

Delopgaver

I mange værker indgår indkøb, håndværksmæssigt arbejde og kunstnerens egenproduktion, og det gælder om at finde »entreprisegrænserne« mellem de enkelte dele. Værket analyseres og deles op i forskellige bygningsdele/elementer. Det giver overblik over projektet, samtidig med at det er nødvendigt, når der skal indhentes delpriser til budgettet.

Opdelingen er selvfølgelig helt afhængig af, hvad det er for et værk, og hvem der skal udføre det. Hvis projektet både rummer konstruktioner og installationer, er det forskellige firmaer, der skal kontaktes. I denne sammenhæng kan der med fordel skeles til den traditionelle fagopdeling af bygningsarbejder i jord- og betonarbejde, murerarbejde, tømrer-/snedkerarbejde, elarbejde, vvs-arbejde, malerarbejde osv.

Ved at opdele kunstværket i forskellige arbejder – bygningsdele – får man som nævnt et overblik over værkets bestanddele: hvad det består af, og hvordan det kan udføres. En producent eller leverandør kan fortælle, hvordan produktet kan bruges, og hvad det kan holde til, og en håndværker kan fortælle, hvordan byggearbejdet kan udføres. Derfor er den tidlige kontakt til leverandører og håndværkere værdifuld både i forhold til den konkrete udformning og i forhold til en budgettering.

Pris for indkøb kan indhentes direkte hos producenten, leverandøren eller i butikken. Husk, at prisen for levering skal være oplyst (enten til værkstedet eller til brugsstedet). Hvis prisen er »ab fabrik«, betyder det, at produktet skal afhentes fra fabrikken.

Så skal der i budgettet afsættes et beløb til afhentning og transport frem til brugsstedet.

Husk altid at spørge, om prisen er inkl. eller ekskl. moms.

Overslag og tilbud

Pris for et bygningsarbejde kan enten indhentes som et uforpligtende overslag eller som et tilbud, som er bindende for entreprenøren. Det må altid anbefales at indhente tilbud på de arbejder, der skal udføres, frem for overslag. Igen husk at spørge, om tilbudsprisen er inkl. eller ekskl. moms.

Det kan være svært for en håndværker at afgive et bindende tilbud på baggrund af et skitse-mæssigt oplæg, så i den indledende skitseringsproces kan man nøjes med et overslag, som så senere kan erstattes af et konkret tilbud. Det kan lette processen, når man beder håndværkere skrive, hvad deres tilbud rummer af arbejde. Hvis der senere under realiseringen sker ændringer, kan prisen justeres i forhold til det afgivne tilbud.

Husk også, at prisen for kunstnerens egenproduktion kan være sammensat af flere delpriser:

- kunstnerens eget arbejde betalt af kunstnerhonoraret
- pris for indkøb af materialer
- udgift til leje af atelier eller særlige værkstedsfaciliteter
- løn til assistenter og/eller medhjælp

Der skal i budgettet afsættes penge til uforudsete udgifter

De tal/beløb, der er oplyst ved opgavens start for den samlede økonomi og kunstnerens honorar i de forskellige faser, er *sikre tal*. Men regn med, at alle andre tal undervejs i processen er *usikre*! Ja, der vil være tale om usikre tal, lige indtil alle regninger er modtaget og betalt. Og regn også med, at der er tale om usikre tal med større eller mindre usikkerhed. Som tidligere nævnt er et overslag således behæftet med større usikkerhed end et tilbud osv.

Den usikkerhed, der er med tallene, skal naturligvis professionelt afdækkes i budgettet, og der skal derfor indarbejdes et beløb til uforudsete udgifter i budgettet – et beløb, der holdes i

reserve til uforudsete merudgifter for leverancerne eller byggearbejderne. Det kan for eksempel være økonomiske problemer med et fundament til en skulptur, hvis det ved udgravningen viser sig, at der er »blød bund«, og at der skal ekstrarunderes med pæle.

Samtidig giver beløbet til uforudsete udgifter kunstneren en mulighed for at gennemføre ændringer, som er kunstnerisk begrundet. Det kan være et ønske om at ændre en type granit til en skulptur til en anden eller at lade stenhuggeren udføre en mere tidskrævende bearbejdning af overfladen, end der var aftalt og givet tilbud på. Det koster ekstra, og det kan dækkes ind af posten til uforudsete udgifter.

Hvor mange penge der skal ind i budgettet til uforudsete udgifter, er afhængigt af flere forhold:

- hvor langt man er i processen
- grundlaget for de priser, der indarbejdes i budgettet
- værkets kompleksitet
- værkets størrelse

10-20%

Erfaringsmæssigt skal der til posten uforudsete arbejder afsættes mellem 10 og 20% af de samlede udgifter til indkøb af byggearbejder og leverancer.

Når budgettet første gang opstilles i et regneark (og det bør som nævnt være så tidligt som muligt), er usikkerheden størst. Under bearbejdningen af skitseforslaget bliver budgetsikkerheden større, og derfor kan beløbet til uforudsete udgifter løbende reduceres.

Afhængigt af den konkrete opgave skal der i første omgang i budgettet afsættes 20-25% af udgiften til arbejder og leverancer til uforudsete udgifter. Når skitseforslaget er klar til fremlæggelse og alle tilbuddene er indhentet, kan posten til uforudsete udgifter reduceres til 10-15%.

Mens værket er under realisering, vil beløbet til uforudsete udgifter blive brugt til sit formål, men det er vigtigt at huske, at der kan komme uforudsete udgifter kort tid før aflevering af værket, så der skal altid være lidt i reserve helt frem til afleveringen.

Budgettets prisgrundlag er også af betydning i forhold til størrelsen af beløb til uforudsete udgifter. Er budgettet alene baseret på overslag, skal beløbet være større, end hvis der er indhentet tilbud.

Derudover betyder værkets kompleksitet også noget for usikkerheden, og der skal afsættes flere penge til uforudsete udgifter ved et værk med stor kompleksitet med mange forskellige komponenter og enkeltdele, der skal sammenbygges.

Endelig er opgavens størrelse også af betydning for, hvor mange penge der skal afsættes til uforudsete udgifter. Der skal ikke ret meget til, før budgettet »vælter«, når der er tale om et lille projekt med et lille beløb til uforudsete udgifter.

Alle udgifter skal med i budgettet

Husk, at alle udgifter skal sættes ind i budgettet!

Nogle udgifter kan være svære at prissætte. Det kan være udgifter til at udføre diverse prøver, som der naturligvis hverken kan indhentes overslag eller tilbud på. Det betyder dog ikke, at sådan en udgift ikke skal indgå i budgettet. Der skal gættes et beløb – et såkaldt afsætningsbeløb, der sættes ind i budgettet.

Så vil der være penge til rådighed, når der under realiseringen er behov for at lave prøver, prototyper o.l.

Når der er tale om et bygningsintegreret værk, skal man sammen med byggeriets rådgivere (arkitekter og ingeniører) grundigt diskutere, hvilke arbejder der hører til og finansieres af byggeriet, og hvilke arbejder der skal finansieres af kunstværket. I den sammenhæng kan der også være en honorarudgift til byggeriets rådgivere, som skal ind i kunstbudgettet.

Ved mange værker vil der også være brug for egne rådgivere, der skal beregne og projektere dele af kunstværket. Udgiften til denne projektering skal også prissættes og indarbejdes i budgettet.

Der skal være styr på aftalerne med rådgiverne om, hvad de skal lave, og hvad de skal have for det. Der kan også indhentes priser for den byggetekniske rådgivning.

Er noget glemt?

Endelig kan der være omkostninger i form af landinspektøropmåling, geoteknisk undersøgelse, arkæologisk undersøgelse, akustisk rådgivning og byggesagsbehandling, der skal med i budgettet. Under skitseringen skal pris for disse ydelser indhentes og indarbejdes i budgettet.

Ved godkendelse af skitseforslaget fastlægges det styrende budget

I forbindelse med fremlæggelse og godkendelse af et skitseforslag er det vigtigt, at det tilhørende budget gennemgås og godkendes. Det giver alle parter i processen klarhed over hvad der er aftalt, og det godkendte budget bliver et vigtigt styringsredskab for kunstneren og kunstnerens rådgivere under realiseringen.

Det betyder også, at den myndighed, fond eller institution, der har stillet opgaven, ikke efterfølgende kan komme med ønsker om ændringer og eventuelle tilføjelser til kunstværket, uden at det får konsekvenser for økonomien – og herunder selvfølgelig også for kunstnerens honorar.

Budget for en kunstopgave i det offentlige rum

Det er en fordel at opstille budgettet i et almindeligt regneark, som løbende detaljeres i skitseringsfasen.

Det gør det nemt at lægge priser ind og lave revisioner.

Gæt et tal

En pris kan enten prissættes som et tilbud eller overslag fra en entreprenør eller beregnes af en byggetekniker som en bygningsdelskalkulation. I de særlige situationer, hvor det ikke er muligt at indhente eller beregne en pris, kan man forsøge med et gæt og sætte en pris ind som et »afsætningsbeløb« – så er der i hvert fald de kroner til rådighed under realiseringen.

Budgettet skal altid dateres, da budgettet hurtigt vil foreligge i flere forskellige udgaver. Det vil sikre kommunikationen om budgettet mellem de forskellige parter.

Se en skabelon for et budget under bilag sidst i bogen.

Ekko

Hjallerup markedsplads, 9320 Hjallerup

Ekko er et kunstværk udført til Hjallerup Markedsplads af den tyske billedkunstner Thilo Frank. Værket, der blev realiseret i 2012, var det andet af de tre værker i projektet »Vores kunst« fra 2011.

Bestiller/bygherre: Hjallerup Samvirke og Statens Kunstfond

Projektet

Thilo Frank udformede et stort cirkulært anlæg med en betonsti overdækket af en pergolaagtig trækonstruktion med et integreret lydanlæg. Værket er opstillet på et åbent græsplan i forbindelse med de arealer, der bruges til det berømte Hjallerup Marked.

Værket fremstår som en rund form af lodrette trælægter, og det er muligt at komme ind og gå rundt i værket, samtidig med at konstruktionerne og lydinstallationen giver et komplekst spil af visuelle og akustiske oplevelser.

Trækonstruktionerne er enkle rammer, der er opstillet i et tæt forløb, hvor hver ramme er drejet lidt i forhold til den forrige. Et smukt rumforløb med lys og skygge.

Økonomien

Processen var på godt og ondt meget typisk. Skitseringen »tog magten« fra kunstneren. Skitseprojektet blev for stort og for dyrt. Budgettet var problematisk og havde ikke den ønskede præcisering. Der var i den grad noget at indhente. Men projektet blev alligevel udvalgt som det bedste, og Thilo Frank gik derefter målrettet til værks og fik justeret projektets størrelse og udførelse

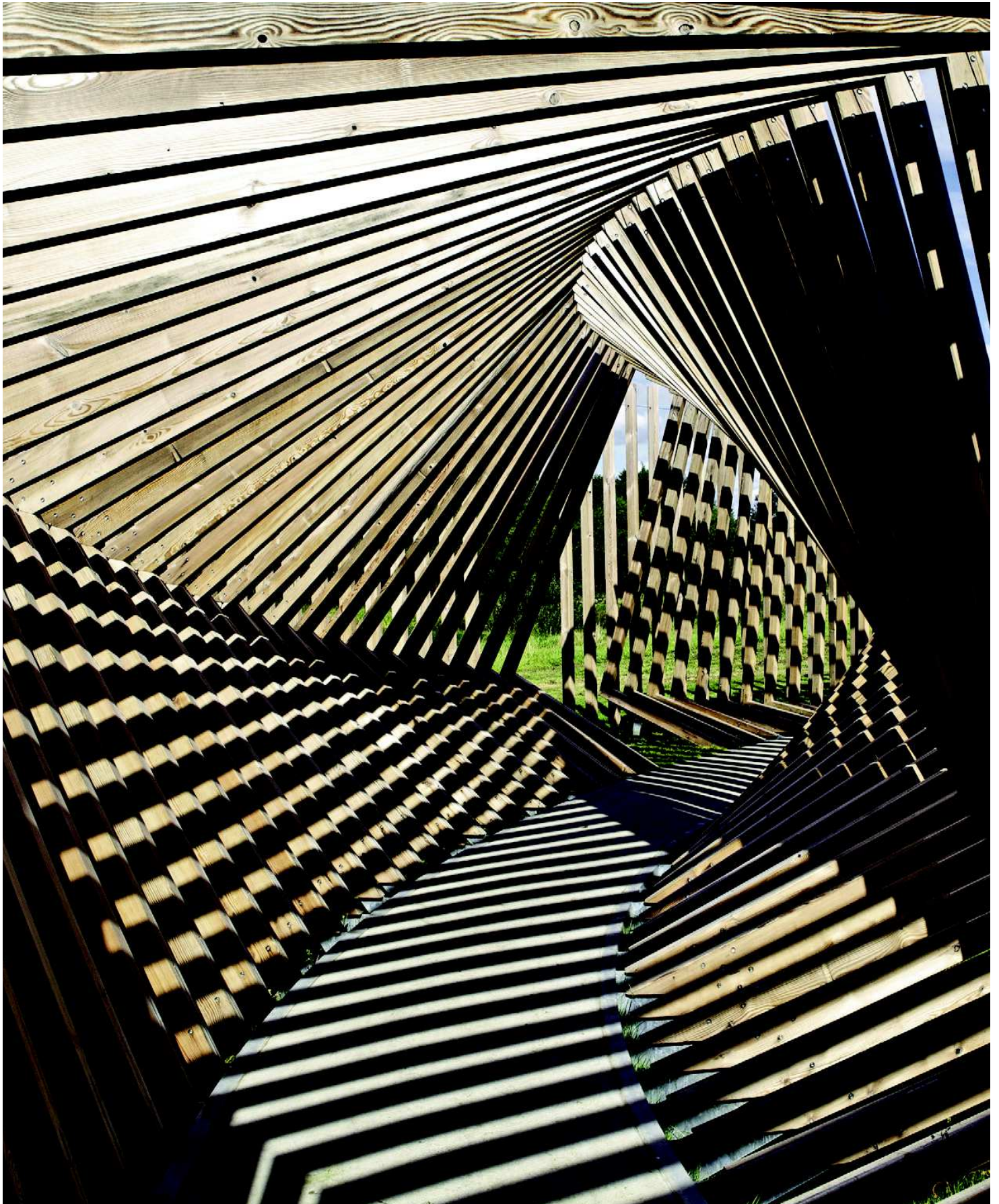
uden at sætte de kunstneriske kvaliteter over styr. Det endte godt, og værket blev realiseret inden for den økonomi, der var til rådighed.

Processen

I samarbejde med en arkitekt og en ingeniør fra Berlin analyserede han byggeprocessen ned til den mindste detalje med henblik på en forenkling og rationalisering. Enhver usikkerhed om arbejdets udførelse blev afdækket og fjernet, og den meget detaljerede projektering og planlægning var en meget væsentlig grund til, at budgettet kunne holdes, samtidig med at de kunstneriske kvaliteter blev fastholdt. Kunstværket endte med at blive gennemprojekteret som det allerbedste byggeprojekt – intet var overladt til tilfældighederne og håndværkernes improvisation.

Processen var også speciel i forhold til materialevalg og valg af de udførende håndværkere. Kunstneren ønskede ubehandlet træ opstillet udendørs, og det giver problemer og en kort levetid. Trævalget blev derfor meget grundigt drøftet, og det endte med, at der blev valgt noget specialimprægneret bæredygtigt træ produceret i Norge.

Da der er kort vej fra Norge til Hjallerup i Nordjylland, var det derfor i starten planen, at træet skulle sendes direkte til byggepladsen, forarbejdes og opstilles på stedet af lokale tømrer-/snedkerfirmaer.

Det var for dyrt, og det viste sig, at det kunne betale sig at sende træet til Berlin, lade et snedkerfirma her fremstille rammerne og sende de færdige snedkerelementer op til byggepladsen til montering – i forhold til dansk byggeproduktion er det i sig selv tankevækkende.

Takket være Thilo Franks og hans rådgiveres energiske indsats endte det med at blive et stort kunstværk udført i god kvalitet inden for en begrænset økonomi.

11 Udbud, prisindhentning og kontrahering

Kunstværk eller svinestald

Det er ikke så enkelt at indhente pris på leverancer og bygningsarbejder, som man måske umiddelbart skulle tro, og der er nogle forhold, som det er vigtigt at gøre sig klart.

Håndværkere og entreprenørfirmaer udfører byggearbejder, men der er ikke forskel på, om det, de skal levere og bygge, er til et kunstværk eller til en svinestald. Der gælder ikke særlige lempe-
pelige vilkår for kunstværker, og der tages ikke specielle hensyn til billedkunstnere. Kunstnere er »kunder i butikken« ligesom alle andre og behandles som sådanne.

Mundtlige prisaftaler dur ikke. Det er kun skriftlige aftaler, der gælder, hvis der opstår uenighed.

Den rigtige pris er også afhængig af kvaliteten. Pris og kvalitet hænger uløseligt sammen. Det skal defineres, hvilken kvalitet og hvilken mængde arbejde der skal udføres. Når man så har modtaget et godt tilbud, skal der laves en kontrakt med håndværkeren/entreprenørfirmaet.

Mundtlige prisaftaler dur ikke. Det er kun skriftlige aftaler, der gælder, hvis der opstår uenighed.

Inden et kunstværk skal realiseres, er det vigtigt at få de rigtige priser for *alle* de leverancer eller bygningsarbejder, der skal udføres af håndværkere eller entreprenørfirmaer. Og det er ikke så ligetil, hvis man ikke har et kendskab til de regler og den praksis, der er gældende i byggebranchen.

Det kan derfor anbefales:

- At spørge en byggefaglig person om at rådgive om prisindhentning og kontrahering

- At udarbejde et projekt, der i tekst og tegning detaljeret beskriver, hvad der skal udføres
- At dele projektet op i delopgaver/bygningsdele
- At indhente skriftlige tilbud i priskonkurrence fra kvalificerede firmaer
- At indhente tilbud på hele arbejdet inkl. byggeplads og alle naturlige følgearbejder

Og husk:

- At tilbud på håndværksarbejde er på grundlag af AB92
- At tilbud på byggeteknisk rådgivning er på grundlag af ABR89
- At der skal skrives en accept eller kontrakt

Spørg en byggefaglig person

Byggebranchen har mange komplicerede regler – skrevne såvel som uskrevne. Det betyder, at det i forbindelse med et større kunstværk i det offentlige rum kan være en god idé at kontakte en byggefaglig person, der kan hjælpe en ikke-byggefaglig kunstner med at indhente priser og med at lave aftaler med leverandører og entreprenører.

Honorar for rådgivning

Den byggefaglige person bliver derfor kunstnerens rådgiver og skal varetage kunstnerens interesser i processen. Dette arbejde har selvfølgelig også sin pris, og prisen skal aftales skriftligt, inden rådgivningen begynder. Der kan eksempelvis aftales en honorering efter anvendt tid, og der bør aftales en fast timepris og et maksimalt timeforbrug. Husk at spørge, om timeprisen er inkl. eller ekskl. moms.

Det kan anbefales at lade rådgiveren (den byggefaglige arkitekt eller ingeniør) udarbejde et udkast til en skriftlig aftale for hans rådgivning baseret på en drøftelse af opgavens omfang og på det i rådgiverbranchen gældende regelsæt ABR89 (Almindelige Bestemmelser for teknisk Rådgivning og bistand).

Udarbejd et projekt

For at få udført det ønskede arbejde til et kunstværk i den rigtige kvalitet til den rigtige pris er det en forudsætning, at der foreligger et projekt. Projektet kan bestå af tegninger i relevante målestoksforhold, af modeller, beskrivelser, prøver på materialer og overflader. Der skal laves en liste over det projektmateriale, der skal ligge til grund for et tilbud, og materialet skal dateres, således at der ikke senere er tvivl om, hvad der er grundlag for tilbuddet og aftalen. Projektet kan som nævnt også være prøver, der viser præcis, hvad det er for en kvalitet, der ønskes.

Beskrivelsen

Beskrivelser kan med fordel opdeles i tre afsnit: 1. arbejdets omfang, 2. materialer og 3. udførelse. Hvis det for eksempel er et kunstværk med to skulpturer, vil der i de tre afsnit stå følgende:

1. arbejdet omfatter to stk. bronzeskulpturer med fastlagte mål på højde, længde og bredde inkl. alt formarbejde og efterbehandling
2. skulpturerne skal støbes i den specificerede bronzelegering
3. skulpturerne skal støbes i en form på den og den måde, afformes, efterbehandles og patineres

Tegningsmaterialet er helt afhængigt af kunstværkets karakter og detaljering. Det er ligegyldigt, om tegningerne er udført i hånden, med eller uden lineal, eller om de er digitale udført på en computer. Det vigtige er, at informationerne er præcise i forhold til den geometri, der ønskes.

Det vil altid være en fordel, hvis tegningerne er i de målestoksforhold, der er gængse i byggebranchen, og som entreprenører og bygningshåndværkere er vant til at aflæse. De mest anvendte målestoksforhold er 1:200, 1:100, 1:50, 1:20, 1:5 og 1:1.

Del projektet op i delopgaver/bygningsdele

Det kan af flere grunde anbefales at dele projektet op i forskellige bygningsdele. Det giver overblik over projektet, samtidig med at det er en fordel, når der skal indhentes priser.

Hvilke bygningsdele er selvfølgelig helt afhængigt af, hvad det er for et værk, men hvis projektet både rummer konstruktioner og installationer, kan det være en fordel at opdele i bygningsdele, der er konstruktioner og installationer. I den forbindelse kan det være fornuftigt at skele til den traditionelle fagopdeling af bygningsarbejder i henholdsvis jord- og betonarbejde, murerarbejde, tømrer- og snedkerarbejde, malerarbejde, vvs-arbejde, elektrikerarbejde osv.

Ved at opdele kunstværket i forskellige arbejder – bygningsdele – får man også en klarhed over værkets bestanddele: hvad det består af, og hvordan det kan udføres.

Indhent skriftlige tilbud i priskonkurrence fra kvalificerede firmaer

Et overslag er ikke det samme som et tilbud. Et overslag er ikke bindende for håndværkeren eller entreprenøren. Overslaget kan med fordel bruges tidligt i processen i forbindelse med skitse-ring og den første vurdering af budgettet. Men når der skal indhentes priser til det endelige budget og til udførelsen, skal det være skriftlige tilbud. Der skal altid stå ordet tilbud på det fremsendte, og tilbuddet skal være dateret.

Alternative tilbud!

Det må anbefales, at der altid indhentes alternative tilbud. For at tilbuddene kan sammenlignes, og for at man kan vælge det bedste tilbud, skal de selvfølgelig være afgivet på de samme betingelser og på baggrund af det samme projektmateriale.

De firmaer, der indbydes til at afgive tilbud, skal udvælges omhyggeligt. Det skal være firmaer, der har de fornødne håndværksmæssige kompetencer og erfaring fra lignende opgaver.

**Axel Lieber
skriver**

Den tyske billedkunstgruppe Inges Idee ved Axel Lieber skriver om at arbejde globalt med kunst i det offentlige rum:

Some advice when working globally in the field of public art

The world is getting smaller – today artists have access to public art competitions abroad or the possibility to produce their work in foreign countries. This can be a great opportunity to place your art in a foreign cultural context or get to know new ways of producing – it will definitely widen your horizon and can be lots of fun. But it might also confront you with unforeseen problems; if you prepare yourself for some of the following issues, you should be able to enjoy the global experience.

Local vs. global

When doing a public art project in Denmark, you could check prices for production abroad. There might be a cheaper price somewhere on the globe for the production of your work, but it also contains certain risks and imponderables. Does the foreign company have references – could someone give a recommendation? Even if a Danish producer is more expensive on the first sight, it still might be worth working locally on the second view. Think first, order then.

Contract surprise

Should you get lucky to secure a public art project in a foreign country, make sure to read the contract thoroughly. Who will be responsible – and finally paying – for issues like foundation costs, structural engineering, permissions according to local building codes and unforeseen problems that are out of your hands as i.e. delays in the building process?. Try to sign a so called “design and draft contract”, giving you the responsibility for the design and artistic quality of the work, while the production and installation including all permissions is taken care of by the consultant

or client. In that way you avoid possible problems as mentioned above, as well as the production warranty.

Get a local

If you don't receive a "design and draft contract" it is important to find a local consultant or person on site that works as your "agent" – someone taking care of the daily problems, who can offer immediate help and is familiar with administrative procedures and local building laws. Make sure the foreign company gives you the warranty that is needed – and ask them what would be done in case there are warranty issues.

Money issues

Working abroad can involve unforeseen tax issues and custom payments. Be aware to check tax regulations – you might have to pay GTS in the foreign country, sometimes even income tax – and incorporate these costs into your calculation. If your project takes a long time – as is often the case with international projects – you might want to guard for currency fluctuations. Be generous with travel expenses and put at least 20% contingency in your budget to cover unforeseen problems.

From here to there

Find an international shipping company who takes care of the whole procedure: packing, shipping and clearing customs. Once the artwork is on Danish ground, it might be worth to continue with a local shipper, which often is cheaper. Insurance should cover the whole journey from the factory to the installation site. Take good time: Ships might be delayed or cancelled.

Once the artwork is delivered the fabricators should also be the ones that install. Check if the foreign workers will get a working permit in Denmark. If not, you will need a Danish company to install in accordance with the foreign

producers. Who will be responsible for unforeseen problems at the installation, who will pay for these?

Don't let yourself be put off to work or produce abroad by these possible obstacles. It is just worth to double check on these issues to ensure everyone is on the same page and that the project will be both: work and a joyful and enriching experience.

Lovgrundlaget

I forbindelse med offentlige og offentligt støttede projekter gælder tilbudsloven, som fastlægger, hvordan der skal indhentes tilbud på udførelse af bygge- og anlægsarbejder, og hvordan ordren tildeles. Denne lovgivning gælder også de bygge- og anlægsarbejder, som indgår i et kunstværk. Det må anbefales, at tilbudslovens krav også ved private kunstopgaver efterleves.

Tilbudsloven

Ved offentlige eller offentligt støttede arbejder over en bagatelgrænse på 300.000 kr. ekskl. moms og under 3.000.000 kr. ekskl. moms skal der indhentes to eller tre tilbud som »underhåndsbud«. Ønskes en større priskonkurrence, kan der indhentes fire tilbud, men så er der særlige regler. Ved offentlige eller offentligt støttede arbejder over 3.000.000 kr. ekskl. moms skal der indhentes tilbud i begrænset (indbudt) eller offentlig licitation. Der er i tilbudsloven en række regler for afvikling af en licitation, der skal overholdes. Ved større projekter bør en byggefaglig rådgiver hjælpe med indhentning af priser, så det bliver gjort rigtigt i overensstemmelse med lovgivningens betingelser.

Udbudsdirektiver fra EU

Ved endnu større byggeprojekter træder EU's udbudsdirektiv i kraft, og det kan være aktuelt ved for eksempel bygningsintegreret kunst til de store sygehusbyggerier. Der er tale om et meget kompliceret og omfattende regelsæt, så her skal erfarne byggefolk spørges til råds. Udbudsdirektivet er netop blevet revideret og er nu under implementering. Revisionen har ikke gjort det nemmere.

Indhent tilbud på hele arbejdet inkl. byggeplads og alle naturlige følgearbejder

Alle naturlige følgearbejder

Det er vigtigt at indhente pris på hele arbejdet, således at der ikke under udførelsen kommer ekstrakrav fra de udførende håndværkere. Det skal derfor understreges i henvendelsen til håndværkerne, at deres tilbud skal indeholde alle naturlige følgearbejder, og at alle udgifter til transport, parkering samt etablering, drift og afgrigning af byggeplads skal være indregnet.

EKSEMPEL: I forbindelse med indhentning af tilbud på udførelse af et fundament til en skulptur skal tilbuddet ud over at rumme pris på støbningen af betonfundamentet indeholde pris på udgravning til fundament samt en pris på en afsluttende tilfyldning og retablering af terræn rundt om fundamentet.

Tilbud på håndværksarbejde skal være på grundlag af AB92

Når der indhentes danske tilbud, skal det være på grundlag af AB92 (Almindelige Bestemmelser for arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed). Dermed er der et fast regelsæt for udførelsen, som det må anbefales at følge. Det er bestemmelser for udførelse, betalinger, tidsfrister, mangler, entreprenørens ansvar m.m. Det skal stå i tilbuddet, at AB92 er gældende. Firmaer, der ikke ønsker at aflevere tilbud på grundlag af dette regelsæt, bør fravælges.

Tilbud på byggeteknisk rådgivning skal være på grundlag af ABR89

Tilbud på byggeteknisk rådgivning som for eksempel beregning af konstruktioner eller udarbejdelse af projektmateriale til installationer skal være på grundlag af ABR89 (Almindelige Bestemmelser for teknisk Rådgivning og bistand). Det er det regelsæt, som er gældende for arkitekt- og ingeniørarbejde.

Ligesom i tilbud på håndværksarbejde skal der i tilbuddet fra en arkitekt eller ingeniør stå, at ABR89 er gældende. Arkitekter og ingeniører, der ikke ønsker at aflevere tilbud på grundlag af dette regelsæt, bør fravælges.

Der skal skrives en accept eller kontrakt

Når tilbuddene fra håndværksfirmaerne foreligger, skal man vælge, hvem der skal have opgaven. Det er normalt at vælge det billigste tilbud. Man kan også vælge at lade det firma, der har afgivet det økonomisk mest fordelagtige tilbud, få entreprisen. Men det forudsætter et indgående kendskab til reglerne, og det kræver assistance fra en byggefaglig rådgiver.

Der skal altid laves en skriftlig accept eller entreprisekontrakt på arbejdets udførelse. På internettet kan man finde en standardentreprisekontrakt fra Håndværksrådet, og den kan selvfølgelig bruges.

Ved mindre opgaver er det normalt tilstrækkeligt at acceptere tilbuddet i et brev – en accept – som udfærdiges som vist under bilag.

Receiver

DR-byen, Emil Holms Kanal 20, 0999 København C

Kunstværket ved DR-byen er udført af den tyske kunstnergruppe Inges Idee. Kunstværket blev sat i gang i 2007 og blev med nogen forsinkelse afleveret i 2009. Forsinkelsen skyldtes primært vanskeligheder med indhentning af tilbud. Kunstfondens bevilling var 3.932.000 kr. ekskl. moms.

Bestiller/bygherre: DR og Statens Kunstfond

Kunstværket er opstillet på den grusbelagte plads foran DR-byens sydfacade. Det er udført i blankpoleret syrefast rustfrit stål. Ud af en seks meter langt liggende æglignende form gror en sytten meter høj mast op i rummet. Skulpturen er fastgjort til et usynligt betonfundament under pladsens grus.

Projekteringen

Der er i udgangspunktet tale om et meget enkelt kunstværk: en let opfattelig form i

blankt spejlende stål placeret på en plads med belægning af grus.

På grund af størrelsen blev der i forbindelse med projekteringen tilknyttet en ingeniør, der fik ansvar for de bærende konstruktioner. Ingeniøren beregnede fundamentets størrelse og udarbejdede et projekt for de bærende stålkonstruktioner inde i den blanke hovedform.

For at sikre skulpturen mod korrosion blev der stillet specifikke krav til stållegeringen.

Prisindhentningen

Det var naturligt at lade to firmaer udføre opgaven: et firma til at støbe fundamentet og et andet firma til at udføre og montere stålskulpturen.

Det var let at finde et firma til at udføre fundamentet. Det var en enkel, traditionel byggeopgave, som mange entreprenørfirmaer kunne udføre uden problemer.

Men det var ikke nemt at finde et smedefirma, som kunne producere den store stålskulptur. Flere smedefirmaer blev kontaktet, og igennem længere tid blev der forhandlet med et stort velanskrevet firma, der har udført mange komplicerede stålskulpturer uden problemer. Processen med at slibe den rå stålform ned til den perfekte spejlblanke form, som Inges Idee krævede, var kompliceret og meget arbejdskrævende. Smedefirmaet ønskede derfor kun at afgive overslag, og hver gang der kom et nyt overslag, var prisen steget, og til sidst kunne budgettet ikke holde.

Det blev så besluttet at indhente oversøiske tilbud, og via kunstgruppens mange internationale kontakter blev der indhentet tre alternative tilbud.

Det endte med, at der blev skrevet kontrakt med et firma fra Taiwan, der kunne udføre arbejdet for det halve af, hvad det danske smedefirma havde givet et overslag på. Der var derfor masser af luft i budgettet

til at betale for de ekstra rejser, som kunstnerne foretog i forbindelse med deres tilsynsbesøg under produktionen, og for transporten af skulpturen den halve jord rundt i to containere: den ene container med ægformen og den anden med masten.

Udførelsen og den perfekte aflevering

Det gav selvsagt nogen problemer at kommunikere digitale konstruktionstegninger mellem de tyske kunstnere, den danske ingeniør og den taiwanske producent. De taiwanske produktionstegninger var teksten med kinesiske skrifttegn, så læsningen af påskriverne var vanskelig.

Men problemerne blev løst, og planmæssigt ankom containerne med skulpturdelenene sammen med et hold montører fra producenten.

Montørerne havde omhyggeligt planlagt alt, hvad de skulle foretage sig på byggepladsen, de havde alt nødvendigt grej med i værktøjskasser, og hurtigt var skulpturens to dele svejset sammen, samlingen mellem ægform og mast slebet, og så kunne de flyve hjem. Derefter blev værket afleveret til DR.

Værket er dermed også blevet en fortælling om den aktuelle globale udfordring, som dansk håndværk og byggeindustri står over for. Den rigtige pris og den rigtige kvalitet kan ofte hentes globalt.

12 Risikovurdering, ansvar og forsikring

Uventede begivenheder

Der er altid en risiko for uforudsete hændelser og ulykker, når der udføres arbejde med kunst i det offentlige rum.

Er der tale om en skulptur, kan den blive tabt under transporten, den kan vælte på pladsen med både ting- og personskade til følge, og endelig kan den efter et stykke tid sætte sig på grund af forkert fundering. Der kan også ske uventede begivenheder under udførelsen af værket på værkstedet eller ude på pladsen, hvor det skal realiseres, og selvfølgelig også efter aflevering. Der er altid en risiko, som skal vurderes, inden produktionen går i gang. Og det er i denne forbindelse hele forløbet fra start til slut, der skal tænkes igennem.

Det er helt normalt, at man i et moderne samfund vurderer risikoen i forbindelse med forskellige former for aktivitet og forsøger at få den dækket af en forsikring. Det gælder også inden for byggeriet, hvor der er udviklet mange forskellige forsikringer, som skal dække de risici, der er forbundet med byggeri, for at undgå økonomiske tab og retssager.

Der er generelt i byggeriet paralleller til arbejdet med kunst i det offentlige rum, og hvad angår den bygningsintegrerede kunst, er der direkte sammenfald. Derfor skal de forskellige forsikringstyper nævnes her sammen med de aktører i byggeriet, der tegner forsikringen:

Risikoen ved realisering af et kunstværk skal vurderes i samarbejde med bestilleren, og det skal undersøges, i hvilket omfang det er relevant og muligt med en forsikringsdækning.

Forsikringstype	Tegnes af
Entrepriseforsikring	bestilleren/bygherren
All risk forsikring	bestilleren/bygherren
Entreprisedriftstabsforsikring	bestilleren/bygherren
Obligatorisk byggeskadeforsikring	bygningsejeren (gælder kun boliger)
Brand- og stormskadeforsikring	bestilleren/bygherren
Professionel ansvarsforsikring	rådgiverne
Objektforsikring	rådgiverne
Erhvervs- og produktansvarsforsikring	entreprenørerne, underentreprenørerne og leverandørerne

Derudover er der forskellige former for forsikring af leverancer og transporter, der kan være relevante. Endelig skal det også nævnes, at der i forbindelse med kunstnerens rolle som arbejdsgiver og erhvervsdrivende vil være særlige forsikringsproblematikker.

Twister

Det er almindelig kendt, at der trods dette udbud af forskellige forsikringer i byggeriet stadig opstår mange tvister og konflikter på kryds og tværs. Når ulykken er sket, går »slagsmålet« i gang med at afklare om det er den ene eller anden forsikring, der skal dække.

Så når det er kompliceret i byggeriet, så er det ikke mindre i den bygningsrelaterede kunst. Kunstnerisk aktivitet er ofte nyskabende og afprøver grænser i forhold til konstruktion og holdbarhed, og det gør det ikke nemmere at få forsikringsdækket en potentiel risiko.

Samtidig befinder den kunstneriske aktivitet sig i et grænseland i forhold til byggeriet, og det betyder, at mange forsikringselskaber ikke interesseret i at deltage med andet end deres sædvanlige »produkter«.

Risikoen ved realisering af et kunstværk skal vurderes i samarbejde med bestilleren, og det skal undersøges, i hvilket omfang det er relevant og muligt med en forsikringsdækning.

Man kan altid kontakte en forsikringsmægler, som kan rådgive om de forskellige muligheder, der er i forhold til et givet værk og i forhold til den aftale, der er indgået med bestilleren om værket. Mægleren kan også indhente tilbud fra forskellige forsikringsselskaber, så udgiften bliver så lille som muligt.

Kunstneren som rådgiver eller totalentreprenør

Hvis kunstneren har opgaven som rådgiver, så vil en objektforsikring tegnet til den konkrete opgave dække rådgiveransvaret, og hvis kunstneren har opgaven som totalentreprenør, så vil en erhvervs- og produktansvarsforsikring dække ansvaret. Men problemet er, at kunstneren hverken er rådgiver eller totalentreprenør. Kunstneren er billedkunstner uden den uddannelse og erfaring, der gør pågældende til rådgiver eller entreprenør. Det er forsikringsselskaberne selvfølgelig klar over, og det betyder, at de traditionelle »forsikringsprodukter« ikke kan tegnes.

Det er for en billedkunstner svært at få skaffet en forsikringsdækning, hvad enten vedkommende har opgaven som rådgiver eller som entreprenør, og uanset om det er et autonomt eller et bygningsintegreret kunstværk.

En mulighed

Forsikringsdækning

Men bestillerens og kunstnerens legitime interesse er under alle omstændigheder at få en forsikringsdækning af de risici, der er. Det kan bedst tilgodeses ved at alle de forskellige aktører, der er tilknyttet projektet, *skal* have de for branchen sædvanlige forsikringer. Bestilleren skal i samarbejde med kunstneren sikre sig, at forsikringerne dækker den konkrete kunstopgave.

Det skal også nævnes, at det er et krav i de aftaler, som Kunstfonden indgår i disse år med kunstnerne, at de skal sikre sig, at rådgivere og entreprenører har de professionelle forsikringer i orden.

Det betyder konkret,

- At bestilleren/bygherren skal kontrollere, at kunstneren og kunstværket er medtaget på den entreprise-, all risk-samt brand- og stormskadeforsikring, der er tegnet for byggeriet. Hvis der ikke er tegnet sådan en forsikring kan bestilleren selvfølgelig overveje at tegne en.
- At den eller de tekniske rådgivere, der udfører ydelser med teknisk rådgivning for kunstværkets udførelse, skal have en professionel ansvarsforsikring, som også dækker ydelsen med kunstværket.
- At de entreprenører med eventuelle underentreprenører, der udfører arbejder i forbindelse med værket, skal have en sædvanlig erhvervs- og produktansvarsforsikring for skader, for hvilke der er ansvar for efter dansk rets almindelige regler.
- At leverandørerne skal have en produktansvarsforsikring, der dækker de leverancer, der er til kunstværket.

Økonomi

Det koster at få forsikringsdækket en given risiko, og det skal altid aftales, hvem der skal dække disse udgifter. Det bør fremgå af de aftaler, der er for værket. Det er selvfølgelig også et dagsordenpunkt, når kunstnerens aftale forhandles.

Det er da også relevant at undgå en dobbelt forsikringsdækning. Det er kun forsikringsselskaberne, der har glæde af det.

Ansvar for byggepladsens sikkerhed og sundhed

Der kan ske ulykker på en byggeplads, og jævnfør de regler, der er for arbejdsmiljø, er det bestilleren/bygherren, der har ansvaret for sikkerhed og sundhed på byggepladsen.

Det er ikke en opgave for en billedkunstner. Opgaven skal varetages af særligt sikkerhedsuddannede byggefolk. Det er bestillerens opgave at beslutte, hvilken sikkerhedsorganisation der skal etableres.

Dag & nat

Skovlunde Bypark, Skovlunde, Ballerup Boulevard, 2750 Ballerup

Kunstneren Anja Franke har i perioden 2014 – 15 forestået etableringen af kunstværket »Dag & nat« i Skovlunde Bypark. Kunstværket er delt i to: en »løber«, der er en sti fra Ballerup Boulevard og ind i byparken, og et »tæppe«, der er en befæstet plads midt inde i parken.

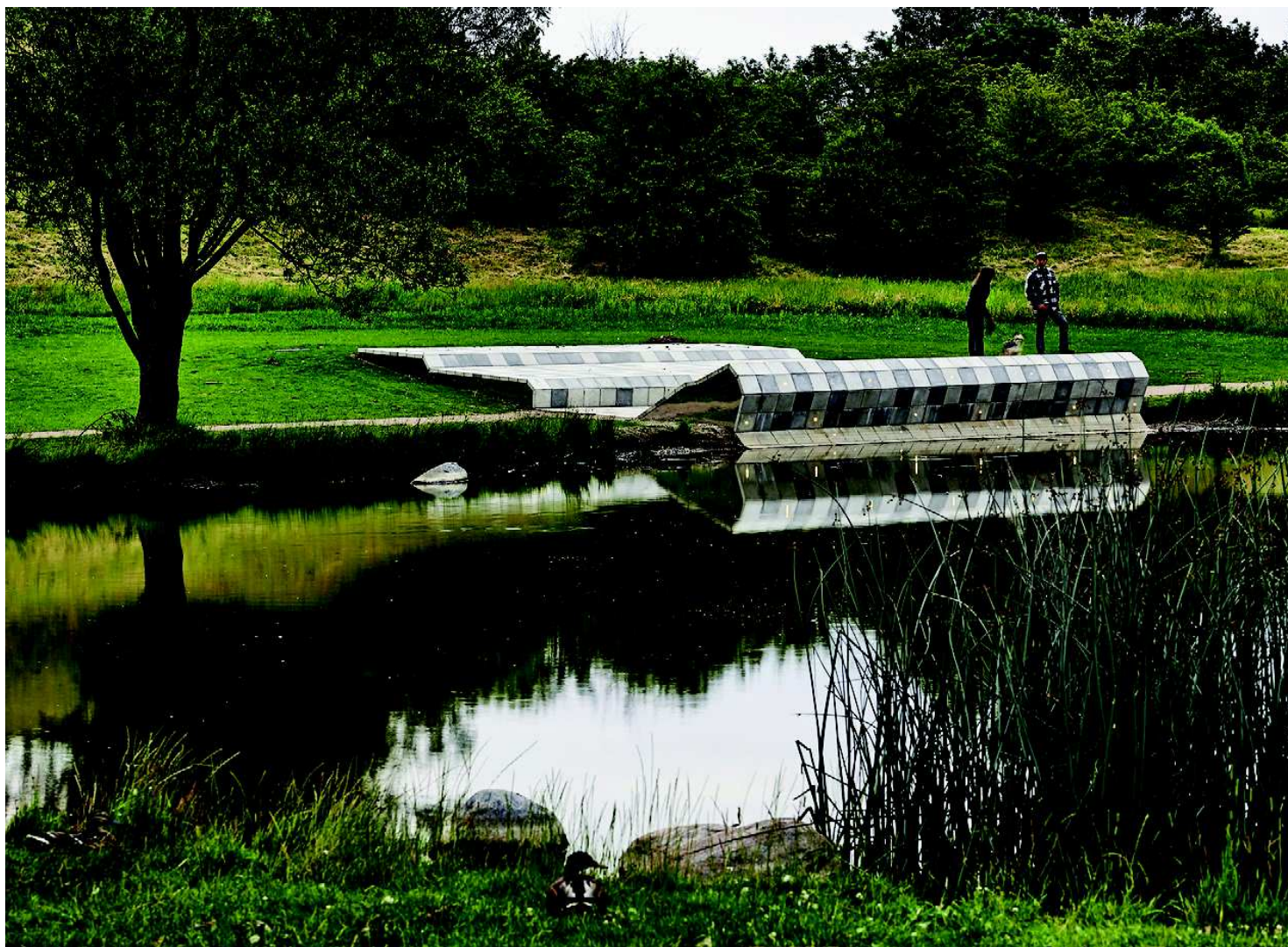
Bestiller: Ballerup Kommune og Statens Kunstfond

Processen

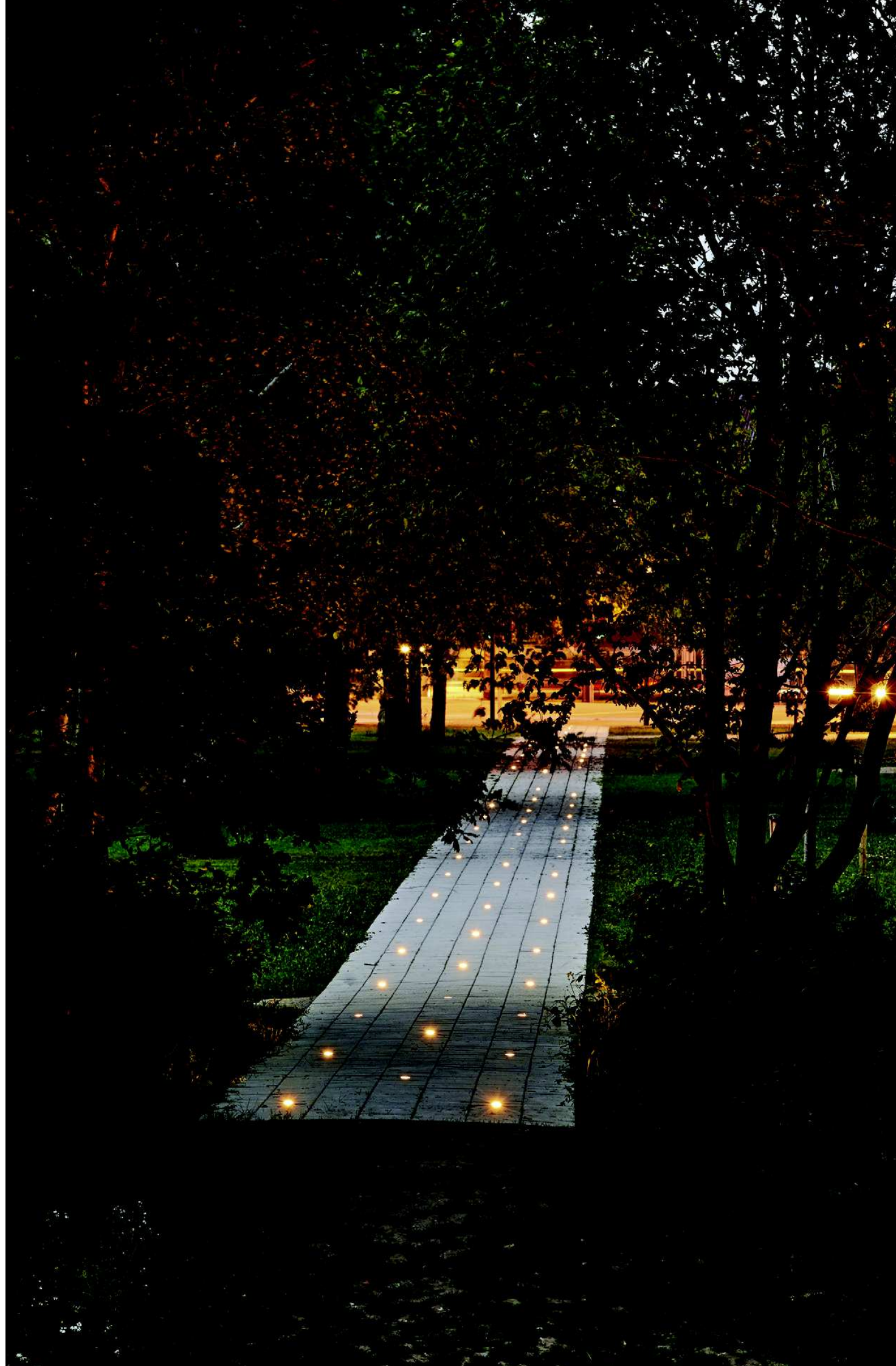
Processen blev længere end planlagt. Kunstneren og Kunstfonden prioriterede tæppet, som værkets centrale element. De lokale repræsentanter blandt beslutningstagerne ønskede løberen og en lille plads ved indgangen til Ballerup Boulevard udført samtidig, men det var der ikke penge til i budgettet. Indhentningen af tilbud gav flere økonomiske problemer, da tilbudspriserne var for høje i forhold til budgettet.

Der var tale om meget typiske problemstillinger: dels modsatrettede ønsker til projektet og prioriteringerne og dels problemer med indhentede priser i forhold til det godkendte budget.

Det tog lidt tid inden tingene faldt på plads, og der blev skaffet økonomi til et kompromis, hvor både tæppe og løber blev udført, som ønsket af parterne.

Projektet

Både løber og tæppe er udført i standard grå kvadratiske betonfliser. Der er integreret punktformede led-lys i flisebelægningerne. Løberen er en lige linje, der er trukket vandret gennem terrænet. Tæppet er en flade, der er foldet fra terrænet og ud i byparkens sø.

Der er tale om et tilsyneladende enkelt værk, som trods oplægget har været meget kompliceret at projektere og udføre. Det var især tæppets folder, der gav problemer med at finde den rigtige udførelsesmetode. Da de punktformede led-lys skulle føres fra underlaget midt op imellem fliserne var der også skærpede krav til udførelsens nøjagtighed – altså til udførelsens tolerancer. For at give karakteren af et »flyvende« tæppe er fundamentets sider påklæbet blanke stålplader.

Der hele ser meget enkelt ud, men det var det bestemt ikke.

Ansvar og forsikring

For at sikre projektets byggetekniske kvalitet blev der tilknyttet følgende fagpersoner/firmaer, som alle havde en professionel forsikringsdækning af deres arbejde:

- et landskabsarkitektfirma som projekteringsleder og arkitekt for anlægsgartnerprojektet

- et specialist firma, der udførte en geoteknisk undersøgelse, som grundlag for funderingen
- et ingeniørfirma med speciale i bærende konstruktioner til at projektere funderingen
- et ingeniørfirma med speciale i el-teknik til at projektere el-installationerne
- et anlægsgartnerfirma som hovedentreprenør

Det blev ved aftalerne sikret, at alle havde den ønskede forsikringsdækning. Kunstneren havde dermed kun ansvar for opgavens koncept og formgivning. Det skal også nævnes, at hovedentreprenøren i overensstemmelse med AB92 §6 stillede den ønskede sikkerhed for arbejdets udførelse i form af en kautionsforsikring.

Byggeregnskab

Projektet blev gennemført som aftalt uden at det reviderede budget blev overskredet. Det er dog interessant at se lidt på det endelige »byggeregnskab«. Der er brugt mange penge af det samlede budget til honorarer. Det samlede budget var 2.600.000 kr. ekskl. moms, og heraf udgjorde honorarer til kunstneren og hendes byggefaglige rådgivere 600.000 kr. Honorarerne var altså cirka 26 % af det samlede budget. Det er mere end der sædvanligvis bruges ved byggeri, hvor honorarerne udgør en langt mindre del af byggeudgifterne, og det er et udtryk for det mer-arbejde, der normalt er med udformning af kunstværker.

Under realiseringen blev honorarerne øget, som følge af de uforudsete problemer, der var med at gøre projektet bygbart.

13 Aflevering

Afleveringsforretning

Når arbejdet med et kunstværk er færdigt, skal det afleveres, og efter afleveringen har bygherren overtaget værket og dermed ansvaret for værkets drift og vedligehold.

For rigtig mange bestillere/bygherrer betyder tidsplanen meget, og i forbindelse med et bygningsintegreret værk er det helt afgørende at følge den tidsplan, som byggeriet har. Det betyder, at kunstværket skal afleveres sammen med byggeriet.

En aflevering af et kunstværk i det offentlige rum bør formaliseres. Når et værk er færdigt, skal det afleveres procesmæssigt nogenlunde på samme måde, som man afleverer et byggeri. Ja, man kan med fordel følge den proces, der er for aflevering af et byggeri, og det uanset om kunstnerens rolle er som »rådgiver« eller »totalentreprenør« (se kapitel 5).

Et kunstværk skal overdrages bestilleren ved en aflevering. Så snart værket er færdigt, indkaldes bestilleren til aflevering.

En aflevering er ikke en festlighed eller markering i forbindelse med værkets overtagelse. Der bliver jo ofte afholdt en eller anden form for indvielse, fernisering, afsløring eller festlighed for de berørte parter, hvor både værket og kunstneren præsenteres for offentligheden. Det kan selvfølgelig i sig selv være nyttigt for begge parter. Det sker måske et stykke tid efter at værket er blevet færdigt, og det har med pr og kommunikation at gøre.

Men den form for festlighed er noget andet end en aflevering, som er det tidspunkt, hvor værket afleveres til bestilleren. Ved afleveringen overtager bestilleren ansvaret for det, og det skal ske hurtigst muligt efter at det sidste arbejde er udført. Argumentet for hurtigt at aflevere det færdige værk er, at der i

Et kunstværk skal overdrages bestilleren ved en aflevering. Så snart værket er færdigt, indkaldes bestilleren til aflevering.

det offentlige rum hurtigt og uforudset kan ske beskadigelser og måske hærværk. Tænk for eksempel på hvad der kan ske i et gymnasiums fællesrum, når fredagsbaren åbner. Så kan det gå hårdt ud over inventar og bygningsintegreret kunst. Det er derfor vigtigt at aflevere værket straks, når det er færdigt.

Det er i det hele taget vigtigt i alle faser af processen med et kunstværk at have klarhed over, om det er kunstneren, håndværkerne eller bestilleren, der har ansvaret for værkets dele.

Erik Hagens skriver

Billedkunstneren Erik Hagens skriver om at sige farvel til et værk efter års arbejde:

En 40 meter lang rotundevæg i foyeren foran det nyopførte auditorium på UCSyddanmark blev grundlaget for 5 års arbejde.

Jeg maler fortællende billeder, de forestiller noget ligesom pressefotos eller malerier fra før i tiden. Og den krumme væg i Esbjerg lagde op til en »fortælling om Danmark« – var min første tanke, da jeg stod over for den i september 2001! Men hvilket Danmarksbillede? En krum, fyrre meter lang væg er velegnet til handling, for når man er i rummet foran væggen, ser man ikke hele væggen på én gang – man skal bevæge sig fremad ligesom når man læser en bog eller følger med i en films handling.

Jeg var i vildrede med »den røde tråd« som binder enhver roman eller gyser sammen. Udskød mødet i Statens Kunstfond, hvor idéen skulle præsenteres. Jeg fik heldigvis en indskydelse. Havde set »Ernst og Lyset« en aften på TV – en kortfilm af Anders Thomas Jensen, der handler om hvis Jesus kom tilbage – hvis han pludselig dukkede op, som der står i bibelen vil ske engang.

Nu dukkede han op i Esbjerg – Jesus! Heldigvis skete det på en stor uddannelsesinstitution, hvor alle de mest formidlene faciliteter står til ens rådighed. Især det velassorterede bibliotek, hvor jeg kunne sidde og læse alt om religion, tro og testamenter, for jeg var ikke bibelstærk på det tidspunkt.

Hele vægudsmykningens 140 kvadratmeter fortælling er udviklet på UC Syddanmark i takt med jeg malede billedet op. Nu var jeg ved værkafslutningen sidst i 2005 og var løbet ind i Esbjerg-fotografen Poul Madsen, der udover at følge processen med sit kamera, foreslog at lave en samlet optagelse af værket på den krumme vægflade, som han så digitaliserede, så den fremstod som en »stribe« – som en tegneserie. Og den lavede vi et computerprint af på en 30 meter stofbane, som jeg udstillede på Charlottenborg i januar-februar 2006.

Dér blev det set af mange. Også af en præst og én fra Folkekirkens Skoletjeneste, og de kunne se nogle helt andre kvaliteter i den fortælling end jeg havde forestillet mig, for de købte (via Tipsmidlerne) rettigheder, og i dag cirkulerer 5 lignende kopier af Esbjerg Evangeliet på skoler og i menighedshuse i Danmark som »pædagogisk hjælpemiddel« i konfirmandundervisningen. Præsten, der så billedet på Charlottenborg, er gift med forfatteren Egon Clausen. Han gi'r sig i kast med at lave »En Almanak« over alle de omkring 150 skriftsteder, der er at finde i værket, og Gyldendal udgiver. Og sidste år i 2014 udkom sognepræsten Egil Hvid-Olsens »På Kant med Jesus«, der er en minutiøs teologisk fortolkning af fortællingen om, da Jesus dukkede op i Esbjerg sidst på året i 2005.

Så det har på denne måde ikke været muligt at »sige farvel til værket« for det dukker op med jævne mellemrum.

En aflevering

En aflevering af det færdige kunstværk kan være et møde ved værket, hvor bestiller og kunstner i ro og mag gennemgår arbejdet i detaljer, og hvor bestilleren bekræfter, at værket nu er modtaget.

Der skal laves et mødereferat, som dokumenterer, at værket er afleveret i den aftalte udformning og kvalitet. Det skal aftales, hvem der skriver referatet.

Som dagsorden og referat kan man bruge skabelonen, der er vist sidst i bogen under bilag. Skabelonen er hentet fra byggebranchen:

Væsentlige og ikke væsentlige fejl og mangler

Inden for byggeriets aftaler for arbejder og leverancer (AB92) taler man om »væsentlige« og »ikke væsentlige« mangler, og det kan også bruges i sammenhæng med aflevering af kunstneriske objekter.

Grundlæggende er der tale om sund fornuft, og det giver som regel sig selv, hvad der er væsentligt og ikke væsentligt for værket. Alligevel kan der altid opstå forskellige opfattelser af, hvad der er væsentligt og hvad der ikke er.

Fejl og mangler

Hvis det ved afleveringen konstateres, at der er »væsentlige« fejl og mangler, så må det anbefales at udsætte afleveringen til senere. Så bør kunstneren hurtigst muligt oplyse bestilleren om, hvornår værket forventes færdigt uden væsentlige fejl og mangler. Det kan for eksempel være, at strømforsyningen til en lysinstallation ikke er udført. En lysinstallation, der ikke lyser, er naturligvis en væsentlig mangel, og bestilleren skal da afvise at overtage værket.

Ved en aflevering kan der være »ikke væsentlige« fejl og mangler, som kan afhjælpes efter afleveringen. Det kan være installationsmæssige dele, der skal justeres og indkøres, eller mindre malerreparationer o.l.

Disse mindre fejl og mangler giver ikke bestilleren et rimeligt grundlag for at afvise at modtage kunstværket. Men det bør selvfølgelig altid aftales, hvornår disse mindre fejl og mangler skal være afhjulpet.

Udsatte arbejder

Der kan være enkelte dele af arbejdet, der tager længere tid at producere, og de kan afleveres senere. Årsagen kan være produktionsmæssige forhold, som gør det nødvendigt, og afleveringen

bliver derved delt op i delafleveringer. Udsatte arbejder skal også afleveres, så snart de er færdige.

Da kunstneren Gitte Villesen i forbindelse med et stort tredelt kunstværk til Campus Roskilde var færdig med to af værkets dele, blev det aftalt, at den tredje del først blev afleveret et år senere. Årsagen var, at den sidste del af værket, som var en video til institutionens netværk, tog væsentlig længere tid at producere.

Alle parter kunne se det fornuftige i den to trins aflevering.

Entreprenører, håndværksfirmaer og leverandører

Når håndværksfirmaer og leverandører er med til at udføre et kunstværk, så er det vigtigt at være opmærksom på, hvornår ansvar for arbejdet eller leverancen er i det ene eller andet regi. Hvornår er det entreprenøren, der skal passe på arbejdet, og hvornår er det i stedet er bestilleren/bygherren? For en kunstner må det gælde om, at håndværkere og leverandører varetager vedligeholdelsen af deres arbejder og leverancer helt frem til det tidspunkt, hvor bestilleren overtager værket.

Ansvar frem til levering

Hvis en leverance til et kunstværk afhentes af fabrik, så betyder det, at man overtager ansvaret for leverancen ved fabriksdøren. Det gælder naturligvis ikke for fabrikationsfejl, men hvis der opstår eventuelle transportskader, er det ikke leverandørens ansvar. Det kan for eksempel være en god ide at lade bronzestøberiet levere og montere bronzeskulpturen.

Når kunstneren har rådgiverrollen (se Kapitel 5), skal kunstneren styre håndværkerne på samme måde, som en arkitekt og ingeniør gør. I dette tilfælde skal kunstneren eventuelt sammen med sine byggetekniske rådgivere føre tilsyn med arbejdet og godkende det, når det afleveres.

Når kunstneren har totalentreprenørrollen, har kunstneren ansvaret for arbejdet helt frem til afleveringen af kunstværket. Det betyder, at han skal sikre sig, at det delarbejde, som måske er blevet færdigt et halvt år inden afleveringen, er fuldt intakt, når kunstværket afleveres i sin helhed.

Skulptur til Lille Torv

Lilletorv, 7600 Struer

Et skulpturprojekt placeret på Lille Torv, der blev udført i forbindelse med gågadens renovering som et samarbejdsprojekt af kunstnerne Thomas Bang og Ole Broager. Værket blev afleveret i år 2000. Opgaven rummede en dobbelt udfordring for kunstnerne: et nyt samarbejde og et kunstværk i en gågade.

Bestiller: Struer Kommune og Statens Kunstfond

Et samarbejde

Opgaven blev stillet til to kunstnere, der ikke før havde arbejdet sammen. De kendte hinandens kunst, men havde ikke før haft anledning til et tæt samarbejde, som det var ønsket.

Det kom der alligevel en god samarbejdsproces ud af, som resulterede i et skulpturværk med flere delelementer: krumme betonmure, en rodformet stålskulptur, et støbt bronzehoved, en cortenplade samt en granitflade. Granitfladen var et billede på en sø, hvor der blev stillet to ænder i patineret

bronze. Alle værkets dele ligger inden for en cirkulær geometri midt på det lille torv, og det er muligt at komme rundt om værket og der er god afstand til butikkerne.

Et værk på en gågade

Værket repræsenterer en type kunstopgaver i det offentlige rum, som har det svært. Gågader er kommercielle rum, hvor de handlende gør alt, hvad de kan for at tage rummet i besiddelse for at få sat gang i salget. Og det sker ofte uden særlig forståelse for billedkunstens placering og integritet.

Det skete og sker selvfølgelig også i Struer, hvor de handlendes udstillingsstativer mm. allerede lige fra starten tog mere og mere af arealet rundt om værket i brug og »blandede« sig rumligt med skulpturen.

Det var noget, som alle parter var opmærksom på under udviklingen og udførelsen af kunstværket, men det er en ulige kamp, som bliver tabt uanset kommunens indgriben.

Andre gode eksempler på kunstværker i gågader er Lone Høyer Hansens værk »Anna« i Aabenraa fra 1996, og Torben Kappers væltede skulpturelementer i Slagelse fra 2007.

Granitstenen

Der blev valgt en dyb sort svensk granit til granitsøen. Det skulle være en sten af en betydelig størrelse og god kvalitet. Det tog lang tid for stenbruddet at finde den rigtige sten dybt inde i klippen. Det er et godt eksempel på, at særlige materialeleverancer kan tage uforudset lang tid – men det var værd at vente på.

Aflevering kl. 16 og hærværk kl. 22

Værket blev afleveret ved en festlighed en fredag eftermiddag. Borgmesteren holdt

tale, og alle var glade for det kunstneriske løft, som byrummet havde fået.

Men samme nat tog byens graffiti-»kunstnere« fat, og alle værkets forskellige dele fik en tur med spraydåsen!

Formelt var værket afleveret, kommunen havde overtaget ejerskabet og ansvaret for værkets vedligeholdelse, og opgaven med afrensning var dermed kommunens.

Alligevel blev der i bedste forståelse lavet et samarbejde med kommunen og Statens Kunstfond om afrensningen.

Graffiti

Afrensningen af graffitien på betonelementerne var nogenlunde enkel, da de havde fået en anti-graffiti-behandling. En behandling, som ikke kunne ses.

Graffiti er en risiko i det offentlige rum, og det bør altid drøftes under projektets udvikling, om værket skal have en anti-graffiti-behandling inden aflevering. Det er normalt en forholdsvis beskednen udgift. Hvis der er tale om et værk, som anses for at være særlig udsat, kan det anbefales at indgå serviceaftale med et professionelt afrensningsfirma, så man blot skal ringe til firmaet, når skaden er sket.

14 Drift og vedligeholdelse

Det er almindelig praksis, at bestilleren/bygherren ved afleveringen af værket overtager ansvaret for drift og vedligehold. I forhold til drift betyder det for eksempel med en vandkunst, at bestilleren skal sørge for, at installationerne fungerer og er tilsluttet i det aftalte tidsrum, og i forhold til vedligehold kan det for vandkunsten betyde, at kalkaflejringer periodevis afrenses, filtre udskiftes m.v. Bestilleren har altså ansvar for både for den løbende drift og for den periodevise vedligeholdelse.

Plejeplan

Men for at bestilleren kan være i stand varetage denne opgave, bør kunstneren aflevere informationer, der enkelt og præcist fortæller, hvordan værket skal passes og plejes: en plan for drift og vedligehold eller med en anden betegnelse, en »plejeplan«.

I forbindelse med aflevering af et kunstværk anbefales det, at kunstneren udarbejder og overdrager bestilleren en plan for drift og vedligehold.

Det er i kunstnerens egen interesse, at denne plan bliver så informativ som muligt. Derfor er der grund til omtanke og omhu, når planen udarbejdes. Det vil være fornuftigt at holde et møde med bestilleren og med dennes driftspersonale, hvor planen gennemgås, således at alle er på det rene med de anvisninger, planen indeholder.

Det er vigtigt at huske, at der i forbindelse med drift og vedligehold ofte er forskellige behov og interesser.

Hvem er det for eksempel i kommunen, der skal betale for drift og vedligehold af det kunstværk, politikerne var så interesseret i at få? Der er økonomi forbundet med arbejdet, og de kom-

I forbindelse med aflevering af et kunstværk anbefales det, at kunstneren udarbejder og overdrager bestilleren en plan for drift og vedligehold.

munale budgetter til drift og vedligehold af offentlige veje og anlæg kan blive beskåret. Det kan være et problem med at få kunstværkets drift og vedligeholdelse prioriteret i kommunens driftsbudget.

Der er mange forskellige måder at lave disse planer på, men uanset om de laves på den ene eller anden måde, så er en klar og overskuelig struktur med enkle anvisninger at foretrække.

I det følgende belyses:

- Den gode pasning og pleje
- Dokumentation
- Plejeplanens form og indhold

Den gode pasning og pleje

Der kan i høj grad være forskellige opfattelser af den rigtige pasning og pleje. Skal værket stille og roligt forfalde og »illustrere« tidens gang, eller skal værket vedligeholdes, så det ser ud som nyt og ikke patinerer? Skal græsset rundt om kunstværket stå som en nyslået golfgreen eller er det hensigten, at det skal ligne en vild blomstereng?

Det er selvfølgelig kunstneriske valg, og det skal et driftspersonale ikke bestemme. Her er det nødvendigt, at kunstneren afleverer en præcis beskrivelse for at få den rigtige pleje og dermed også på længere sigt det rigtige kunstneriske billede.

Dokumentation

Når der indkøbes arbejder og leverancer til kunstværkets fremstilling, skal man huske at bede om dokumentation for, hvordan de skal vedligeholdes, og hvad det er for produkter, der er leveret. Entreprenører og byggevareleverandører er vant til at levere denne dokumentation, og ofte er det en direkte betingelse i accepten for den sidste betaling, at dokumentationen er afleveret. Denne information med diverse produktblade, anvisninger mv. kan indgå som bilag i den samlede plan for drift og vedligehold.

Men husk, at det ikke er godt nok at overdænge bestilleren med en bunke usorterede brochure- og produktblade samt et ufordøjet kvalitetssikringsmateriale fra entreprenørerne. Det er ikke en plan for drift og vedligehold. Dokumentation skal bearbejdes og struktureres.

Plejeplanens form og indhold

Det er vigtigt at spørge bestilleren i meget god tid inden kunstværket afleveres, om der er nogle specifikke formkrav og ønsker til planen.

I forbindelse med bygningsintegrerede kunstværker skal informationerne måske indgå i den samlede plan for bygningsanlægget, og det vil være naturligt, at informationerne om kunstværket struktureres og gennemgås på samme måde som anlæggets øvrige bygningsdele. Det vil byggesagens rådgivere kunne oplyse om.

Manualer

Det skal også nævnes, at mange kommuner og andre offentlige bestillere/ bygherrer har digitale manualer eller standarder liggende, og det vil være naturligt, at planen for et kunstværk får en tilsvarende udformning, som driftspersonalet kan genkende og er fortrolig med. Det giver en langt større sandsynlighed for, at kunstværket bliver passet, sådan som kunstneren ønsker.

Men hvis der ikke er specifikke krav til planens udformning, er der under bilag bag i denne bog en skabelon, der kan bruges som inspiration. Planen afleveres naturligvis i en digital udgave.

Nordstjernen

Tilkørselsvej til 9440 Aabybro

En billedkunstnerisk bearbejdning af en rundkørsel og af et område ved tilkørselsvejen til Aabybro udført af billedhuggeren Kurt Tegtmeier i 2004.

Bestiller: Aabybro Kommune (i dag Jammerbugt Kommune) og Statens Kunstfond

Projektet

Projektet er en omfattende landskabelig bearbejdning af en rundkørsel samt af et område i tilknytning til en tilkørselsvej til byen.

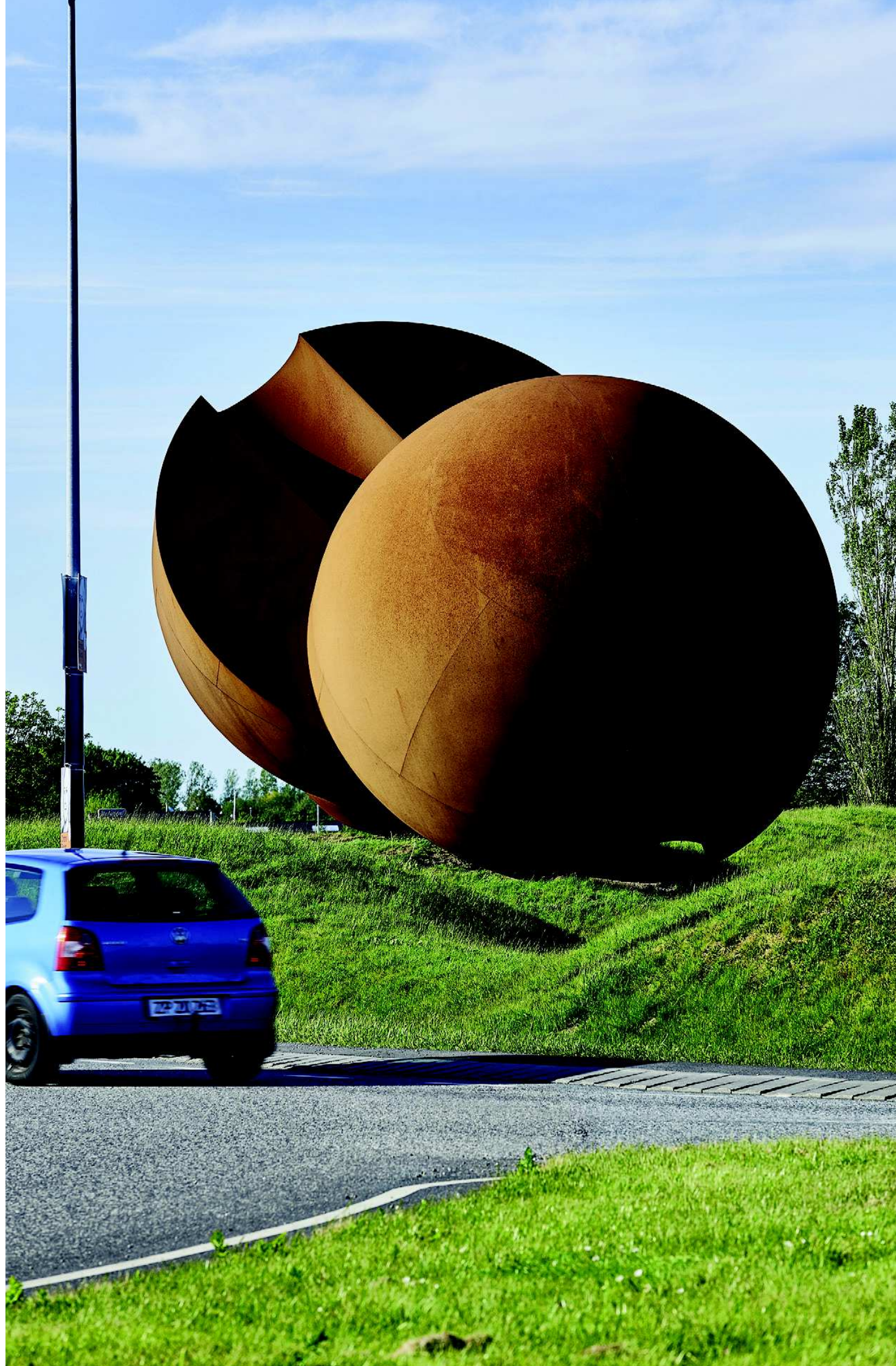
Terrænet er bearbejdet og givet en bølgende græsklædt form. På arealet ved siden af rundkørslen er der opstillet en stor kugleformet skulptur i rusten Cortenstål. En række af popler står i kanten af det bølgende terræn og leder hen til byen.

De mange rundkørsler

En køretur i det åbne land er i dag ofte en tur mellem rundkørsler. Rundkørslerne bruges trafikteknisk til en effektiv fordeling af trafikken i forskellige retninger, og i de senere år har det har givet anledning til mange mere eller mindre heldige løsninger.

Lokale turistforeninger og opfindsomme vejteknikere er på spil, og det er meget sjældent med et seværdigt resultat til følge.

Det skal jo være bedre end den rene runde form, og det er det næsten aldrig. Det var således på mange måder en velkendt opgave, som Kurt Tegtmeier fik overdraget.

Myndighederne

Selvom der er mange, der har »øvet« sig med denne type opgave, gav kunstnerens originale bearbejdning af terrænet myndighederne hovedbrud. Kunne den markante skulpturelle jordform godkendes, eller kunne den ikke? Hvordan skal oversigten være i en rundkørsel, hvor langt rundt skal man kunne se? Myndighedsbehandlingen i det nu nedlagte Nordjyllands Amt tog sin tid, inden projektet blev godkendt og byggeriet gik i gang.

Landskabsarkitektonisk rådgivning

Den landskabelige bearbejdning er umiddelbart meget enkel. En præcis bølgeform, der gentages ud over arealerne, og bølgeformerne skæres over, hvor de møder rundkørselens cirkel eller terrænets afgrænsning.

Men der var mange tekniske spørgsmål, og for at sikre et godt og blivende resultat blev der tilknyttet en landskabsarkitekt til at udarbejde de anlægstekniske specifika-

tioner og til at sikre kvaliteten af det udførte anlægsgartnerarbejde.

Det lykkedes at finde gode løsninger, så jordformerne står med hældninger helt som ønsket, så det er muligt at slå græsset, så formen opleves som en præcis græsklædt form, og endelig så der ikke er problemer med regnvand, der ikke naturligt drænes væk.

Samtidig udførte billedkunstneren, der havde en tidligere uddannelse som bygningskonstruktør, de fineste håndtegnede stereometriske projektionstegninger af den store smukke kugleformede stålskulptur. Det gav smedefirmaet et præcist grundlag for deres arbejde.

Plejeplanen og det gode resultat

Landskabsarkitekten bidrog også med en plejeplan, og et besøg på lokaliteten i dag viser, at det kan betale sig. Selvom der i årenes løb har været problemer med tørke og mælkebøtter, fremstår værket i dag, som det var tænkt af kunstneren. Kommunen lever op til sit ansvar med kvalificeret drift og vedligehold.

15 Ophavsret

Immateriel rettighed

Når kunstværket er afleveret uden fejl og mangler og kunstneren har fremsendt en plan for drift og vedligehold, tilhører værket bestilleren. Det er bestilleren, der ejer værket med de forpligtelser, der er aftalt.

Som ejer kan bestilleren/bygherren disponere fuldt og helt over værket med de begrænsninger, der findes i aftalen med kunstneren, og med de begrænsninger, der ligger i loven om ophavsret. Det betyder, at ejeren både kan sælge det og låne det ud.

Et kunstværk er et åndsprodukt, og kunstneren har ophavsret til sit værk, både før og efter at det er afleveret til ejeren. Ophavsret er en såkaldt immateriel rettighed, der er en fælles betegnelse for rettigheder tilknyttet ikke-materielle produkter.

Kunstnernes ophavsret medfører med de i loven om ophavsret angivne indskrænkninger, at kunstneren har eneret til at råde over værket ved eksemplarfremstilling og gengivelse af det. Det giver ofte anledning til drøftelser, da mange ønsker at bruge kunstværket til at promovere stedet eller institutionen som kulturbærende. Det må derfor anbefales, at det på forhånd aftales, i hvilket omfang bestilleren kan bruge værket i forbindelse med markedsføring o.l.

Ophavsretten indebærer også, at værket ikke må ændres på en måde, der er krænkende for ophavsmandens kunstneriske anseelse og egenart. Kunstværket må således ikke fremstilles, gengives eller ændres uden særlig aftale herom med kunstneren. Loven betyder også, at kunstneren har ret til at få sit navn sat op

**Lov om ophavsret
gælder også for
kunst i det offentlige
rum. I lov om ophavs-
ret fastlægges kunst-
nernes rettigheder
i relation til værket,
efter at det er
afleveret.**

ved værket, og når det gøres tilgængeligt for almenheden ved udstillinger o.l.

Fælles ophavsret

I samtidskunsten er det mere og mere almindeligt, at kunstværker bliver udført af to eller flere kunstnere i fællesskab. Loven om ophavsret forholder sig også til værker af den karakter og skriver:

Har et værk to eller flere ophavsmænd, uden at de enkeltes bidrag kan udstilles som selvstændige værker, har de ophavsret til værket i fællesskab. Enhver af dem kan dog påtale retskrænkelser.

Når landskabsarkitekten Torben Schønherr udstiller et projekt og fotos af en nyanlagt plads ved hovedindgangen til en af LIFE's bygning i København, så er samarbejdet med billedkunstneren Marianne Grønnow nævnt. Det var også nødvendigt, da pladsen er udformet på grundlag af de geometriske former, som kunstneren har udviklet i forbindelse med et værk inde i bygningen bag pladsen. I henhold til ophavsretten har kunstneren ophavsret til pladsen som et fælles værk, og hun skal nævnes, *hver gang* det omtales.

Lov om ophavsret gælder også for kunst i det offentlige rum. I lov om ophavsret fastlægges kunstnernes rettigheder i relation til værket, efter at det er afleveret.

Loven er i sin nuværende udformning med i alt 85 paragraffer en lang tekst, og det er naturligvis en tekst, der som al lovgivning kan fortolkes. Paragraffer kan som bekendt bøjes og gradbøjes. Her skal nærmere beskrives forhold vedrørende økonomi og ændringer.

Immaterielle rettigheder

Kan loven om ophavsret tilsidesættes? I forbindelse med en aktuel byggeopgave fik nogle yngre kunstnerne serveret en kontrakt, som blandt andet i et afsnit om immaterielle rettigheder indeholdt følgende paragraffer:

§11.1 Ordregiver erhverver ejendomsret, ophavsret og enhver anden rettighed til leverancerne.

§11.2 Ordregiver er derfor berettiget til vederlagsfrit og på enhver måde at anvende leverancerne, herunder ved bearbejdelse og anvendelse i anden form og sammenhæng, samt stille leverancerne til rådighed for og udlevere til ordregivers nuværende, fremtidige rådgivere og anden tredjemænd.

De omtalte »leverancer« var et bygningsintegreret kunstværk, og ordregiver var en statslig bygherre. Det kan undre, at en offentlig bygherre spiller ud med en kontrakt, hvor kunstnerne mister deres ophavsret. Det er ikke i overensstemmelse med gældende lovgivning, og der var da også en del at forhandle om. De ovennævnte paragraffer blev til sidst trukket ud af kontrakten.

Kunstnere kan indgå aftaler, hvor de afskriver sig deres ophavsret. Det bestemmer de jo selv, men det skal der advares mod. Man bør under ingen omstændigheder indgå aftaler med det indhold.

Økonomi

For enhver professionel billedkunstner er de økonomiske muligheder i forbindelse med den kunstneriske aktivitet relevant. Efter aflevering af værket er der nogle muligheder, som kan overvejes.

Jævnfør lov om ophavsret § 2 har kunstneren eneret til at råde over værket ved fremstilling af eksemplarer og i forbindelse med dets tilgængeliggørelse for almenheden i oprindelig eller ændret skikkelse. Her er der selvfølgelig klare og gode muligheder for kunstneren for at skaffe sig en merindtægt.

Det skal dog samtidig nævnes, at der ofte i aftaler om kunst i det offentlige rum er bestemmelser om, at kunstneren ikke kan udføre samme værk andetsteds. Her afskriver kunstneren sig altså sin ret til eksemplar fremstilling.

**Indskrænkning
af ophavsretten**

Når kunstneren Peter Bonnén i en årrække via en avis har solgt små modeller i sort poleret granit af den store granitskulptur, som han i 2000 udførte til Rockefellerinstituttet, er det så en overskridelse af den ret, som han har fraskrevet sig i aftalen med Statens Kunstfond og Rigshospitalet? Det er selvfølgelig af mindre interesse, og indtægten er i høj grad kunstneren vel undt. Men en præcisering i aftalen ville være at foretrække.

Det skal også nævnes, at loven rummer en række indskrænkninger i ophavsretten. Det betyder, at værket kan gengives offentligt (ved udstillinger o.l.), når kilden angives »i overensstemmelse med, hvad god skik kræver«. Alene henvisningen til »god skik«, som der i øvrigt står flere steder i lovteksten, giver mulighed for fortolkning.

Det kan klart anbefales at have fokus på den aftale, der laves med kunstneren, således at kunstnerens økonomiske interesser efter aflevering bliver tilgodeset. Allerede i Birgitte Strømgaards publikation »Den offentlige udsmyknings vilkår i Danmark« fra 1984 stod der, at kunstnerens økonomiske interesser varetages bedst i situationen, hvor kontrakten indgås. Nu 30 år efter gælder det synspunkt stadig.

Ændringer

Jævnfør ophavsretslovens §29 om ændring af bygninger og brugsgenstande, kan både bygninger og brugsgenstande ændres af ejeren uden ophavsmandens samtykke, når det sker af tekniske grunde eller af hensyn til deres praktiske anvendelighed.

Den ophavsret, som arkitekter og designere har, er altså meget begrænset. Det er klart, at en bygningsfredning kan sikre bygninger og dermed også den bygningsintegrerede kunst mod ændringer og nedrivning, men da det er de færreste bygninger, der er fredet, befinder den bygningsintegrerede kunst sig i en risikozone.

Der er nok ingen tvivl om, at denne lovtekst kan tolkes som »fri bane« for bygningsejeren og kan misbruges til at ændre en bygning med et bygningsintegreret kunstværk.

Her er tilsyneladende et problem i relation til den bygnings-integrerede kunst.

Det offentlige rum er under stadig forandring, og ophavsretten kan ikke sikre kunstværkerne. Derfor er det bedste råd til ejerne og kunstnerne at indgå i konstruktive forhandlinger, *inden* der udføres ændringer.

Kunstværkerne har en værdi for ejeren, og det må være i ejers klare økonomiske interesse, at disse værdier ikke forsvinder. Derfor må det anbefales at gå i dialog, således at både de nye funktionelle behov og kunstneriske spørgsmål bliver løst på en kvalificeret måde.

Det skal bemærkes, at kunstneren selvfølgelig bør honoreres for dette arbejde, og ofte vil en honorering efter anvendt tid med en aftalt timesats sikre kunstneren en rimelig betaling.

En teknologisk hinde – Day, Night, Hot, Cold

En kunstnerisk bearbejdning af et glasrum ved en gavl på Aarhus Universitets Konferencecenter udført af arkitekten Jane Havshøj og billedkunstneren Kirsten Justesen i 2006.

Bestiller/bygherre: Aarhus Universitet og Statens Kunstfond

Projektet

Kunstværket var en bearbejdning af mellemrummet mellem to dobbelthøje glasvægge ved gavlen i en bygning ud til Ringgaden i den nordlige del af byen.

Projektet består af metalplader med farveskiftende folie og el-strips opsat på vinduesprofilerne. Metalpladerne skifter farver, når temperaturen ændres. Endvidere blev der ophængt et specialproduceret gardin. Gardinet blev vævet af retro-refleksive, fluorescerende, iriserende og holografiske garner.

Der er tale om innovation og brug af nyudviklede fibre og folier, og projektet

blev derfor udviklet i et samarbejde med Teknologisk Institut.

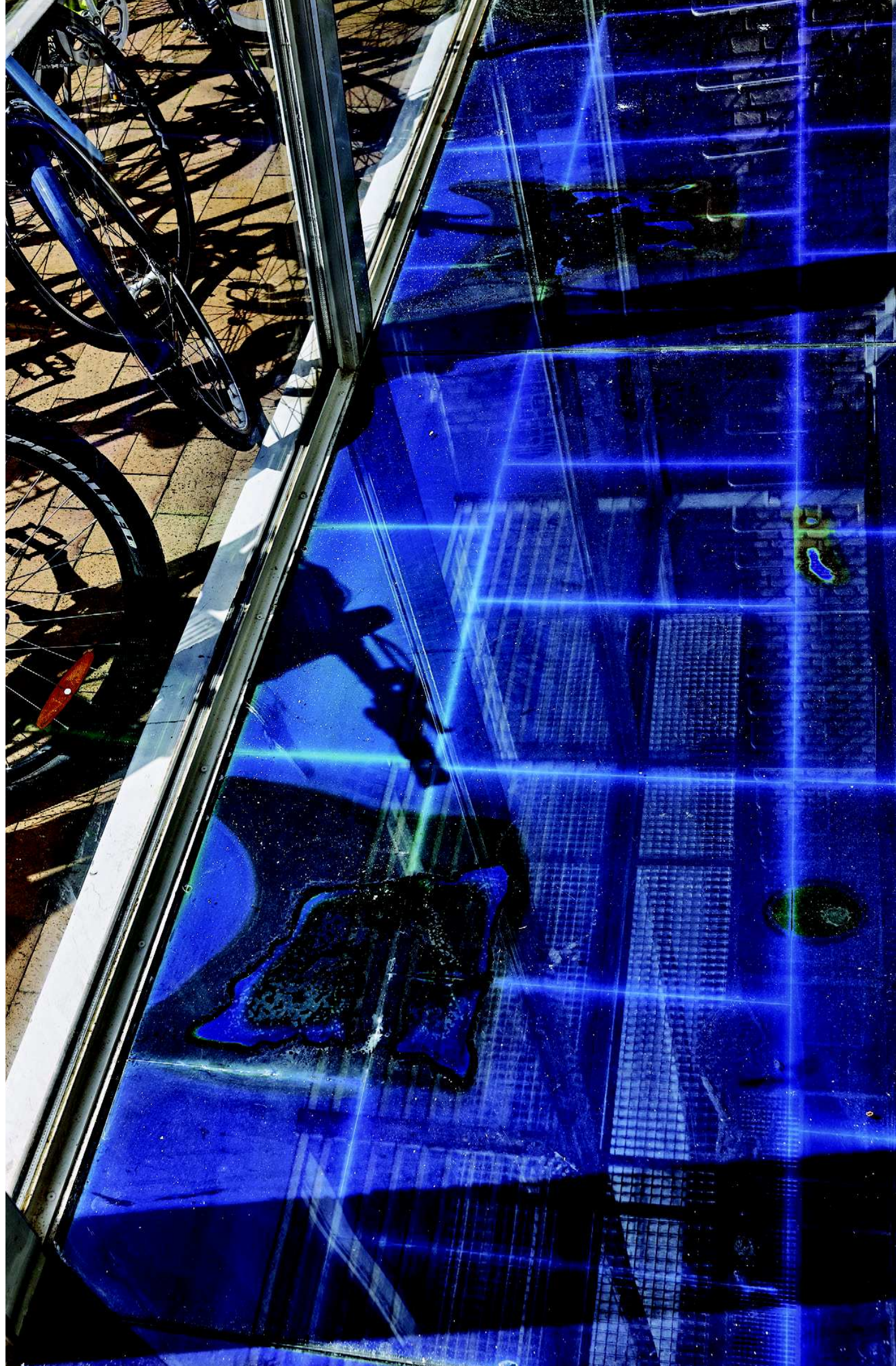
Processen

Der er tale om et bygningsintegreret kunstværk, som er udført i en eksisterende bygning. Der er altså ikke tale om et værk udført samtidig med et byggeri. Arkitekten og billedkunstneren skulle altså ikke forholde sig til en igangværende byggeproces, men alene udforme deres værk i forhold til eksisterende bygningsdele.

Under processen blev bygningens driftspersonale inddraget.

Ophavsretten

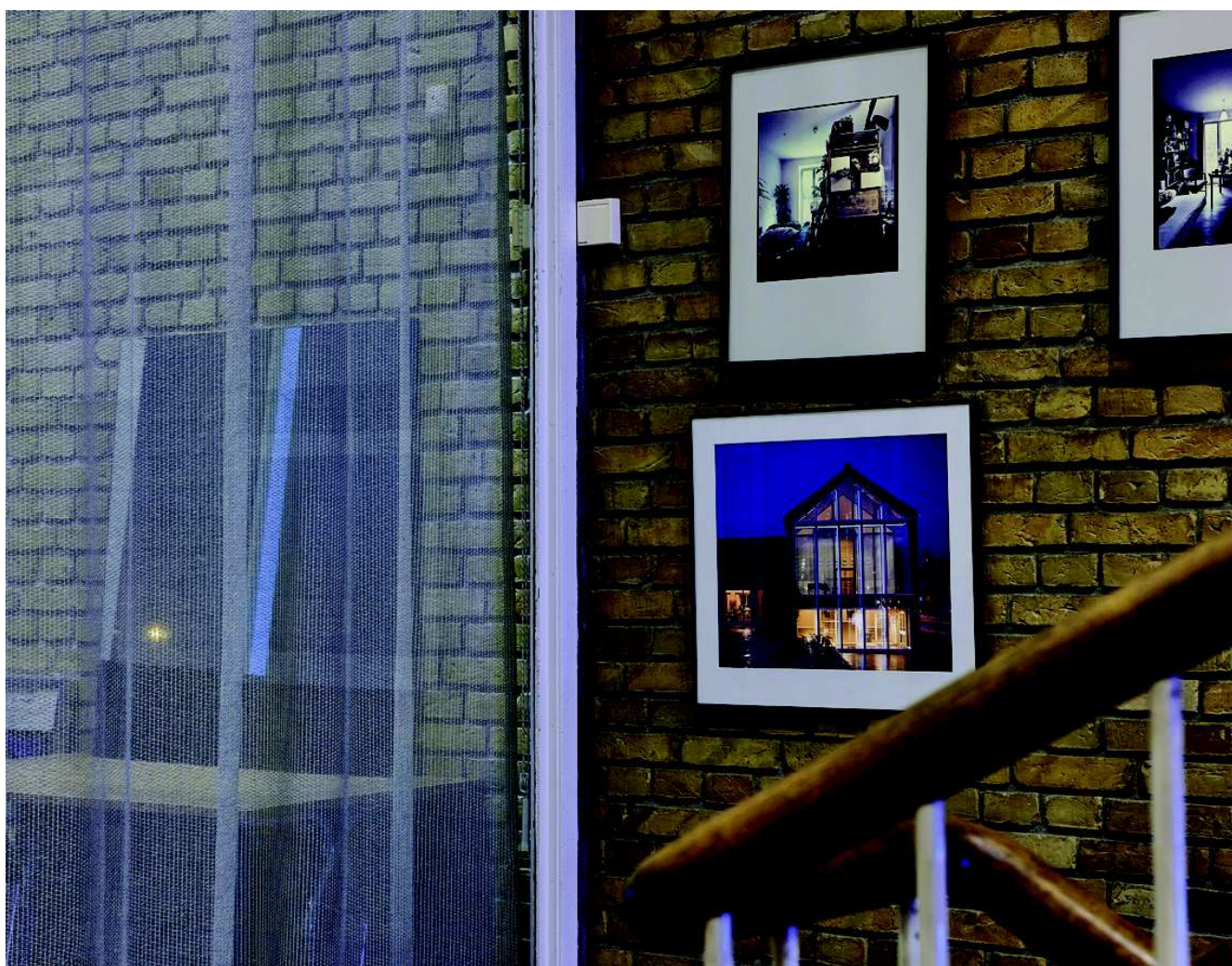
Arkitekten og billedkunstneren havde ikke arbejdet sammen før. De fik alligevel etableret et godt samarbejde og fik i fællesskab udført et fint projekt, som respekterer og nuancerer de eksisterende arkitektoniske kvaliteter. Arkitekt C.F. Møller i sin himmel og hans store tegnestue længere nede i byen kan ikke have noget at beklage sig over.

Principielt har både arkitekt og billedkunstner ophavsret til værket, og det fremgår da også, når man ser på deres hjemmesider. Men dermed er hele forholdet vedrørende ophavsret ikke afdækket. Der var nemlig en tredje vigtig person tilknyttet

projektet som medproducent, og det var Anne Louise Bang, som vævede de specielle gardiner af fotoluminescence (selvlysende) fibre. Hendes arbejde som brugskunstner er også omfattet af ophavsretsloven.

Så dermed gælder følgende:

- ophavsret for hele værket, eksklusive gardinerne, har arkitekt Jane Havshøj og billedkunstner Kirsten Justesen i fællesskab
- ophavsret for gardinerne har væver Anne Louise Bang, arkitekt Jane Havshøj og billedkunstner Kirsten Justesen i fællesskab

Til venstre nogle af de aktuelle problemer med vedligeholdelsen.

Ordforklaringer

I forbindelse med et bygningsintegreret kunstværk kan en kunstner møde mange byggefaglige ord og begreber. Her er nogle få almindelige:

AB92 Det regelsæt, der skal ligge til grund for aftaler om arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed.

ABR89 Det regelsæt, der skal ligge til grund for teknisk rådgivning inden for bygge- og anlægsområdet, herunder arkitektmæssig, ingeniørmæssig, landskabsarkitektmæssig og planlægningsmæssig bistand.

ABT93 Det regelsæt, der skal ligge til grund for aftaler om arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed, som udføres i totalentreprise.

Byggeprogram Et byggeprogram er bygherrens krav og ønsker til et byggeri byggefagligt formuleret. Byggeprogrammet er det dokument, der bruges af byggeriets rådgivere som grundlag for deres arbejde.

Bygherre Bygherren er den juridiske person (kan være flere personer, ledelsen af en institution o.l.), der har sat en byggeopgave i gang.

Dispositionsforslag Et dispositionsforslag er det første skitse-mæssige forslag på opgavens løsning udarbejdet på grundlag af byggeprogrammet.

Fagentreprise En fagentreprise er et byggearbejde, der udgør en del af et samlet byggeri. Fagentrepriser kan for eksempel være et murerfirma, der kun udfører murerarbejdet på et byggeri. Et byggearbejde, der udføres i fagentrepriser, kræver en byggeleder fra det rådgiverfirma, der koordinerer byggeaktiviteterne.

Fagtilsyn Fagtilsyn er den kvantitative og kvalitative kontrol af det udførte byggeri, som rådgiverne udfører under byggeriets realisering. Fagtilsyn udføres normalt stikprøvevis.

Forprojekt (myndighedsprojekt) Et forprojekt er en bearbejdning af det godkendte projektforslag. Forprojektet skal have en sådan detaljeringsgrad, at det kan danne grundlag for en myndighedsgodkendelse.

Hovedentreprise En hovedentreprise er et byggearbejde, hvor et entreprenørfirma udfører alle byggearbejderne. Hovedentrepriser udføres ofte af større entreprenørfirmaer, der selv ansætter underentreprenører til at løse delopgaver ved byggeriet.

Hovedprojekt Et hovedprojekt er et gennemarbejdet projekt, der entydigt beskriver, hvad der skal udføres. Hovedprojektet er grundlag for indhentning af tilbud fra leverandører og entreprenører.

Licitation, begrænset og offentlig

Licitation er en måde at indhente tilbud på i konkurrence fra entreprenører og leverandører af arbejder og leverancer. En licitation skal gennemføres efter tilbudsloven.

NLM94 Det regelsæt, der skal ligge til grund for aftaler for levering og montering af maskiner og andet mekanisk, elektrisk og elektronisk udstyr.

Projekteringsledelse/projekteringsleder

Den person i rådgiverorganisationen, som varetager kontakten mellem rådgiverne og bygherren. Projekteringslederen står for ledelse og koordinering af rådgivernes ydelser. Projekteringslederen kan både være en ledende medarbejder fra arkitektfirmaet eller et af ingeniørfirmaerne.

Projektforslag Et projektforslag er et bearbejdet skitseforslag udarbejdet på grundlag af et godkendt dispositionsforslag, og hvor alle afgørende valg for opgavens løsning er truffet.

Projektopfølgning Projektopfølgning er den supplerende detailprojektering, som rådgiverne udfører under byggeriets udførelse.

Rådgiver En rådgiver er en arkitekt, landskabsarkitekt eller ingeniør (kan selvstændig være både være enmandsfirmaer og større firmaer), der varetager en opgave i forbindelse med et byggeri. Rådgiverne kan være hyret til opgaven direkte af bygherren eller af en totalentreprenør.

Sagsarkitekt En sagsarkitekt er den arkitekt, der dagligt forestår arkitektfirmaets arbejde med skitsering og projektering.

Tilbuddene afleveres i en lukket anonym kuvert på et bestemt tidspunkt og åbnes af bygherren eller bygherrens rådgivere. En begrænset licitation er en lukket licitation, hvor kun de firmaer, der er blevet udvalgt, kan afgive tilbud. Ved en offentlig licitation opfordres alle interesserede firmaer via annoncering til at afgive tilbud.

Totalentreprise En totalentreprise er et byggearbejde, hvor ét firma har alle opgaver fra projektering, projektledelse, byggeledelse og til udførelse. Totalentrepriser udføres ofte af store, velkonsoliderede entreprenørfirmaer. Ved et byggearbejde, der udføres i totalentreprise, har totalentreprenøren ansat rådgiverne.

Underhåndsbud Underhåndsbud er indhentning af tilbud uden licitation. Et underhåndsbud indhentes ligeledes efter regler fastsat i tilbudsloven. Underhåndsbud bruges ved mindre arbejder.

Økonomisk mest fordelagtige tilbud

Ved licitation og indhentning af underhåndsbud kan man enten vælge, at opgaven skal tilfalde den lavestbydende entreprenør, eller at den skal gå til den entreprenør, der har afgivet det økonomisk mest fordelagtige tilbud. Ved det økonomisk mest fordelagtige tilbud vil man sammenligne pris og kvalitet. Præmisserne for vægtning af pris og kvalitet skal være oplyst de bydende på forhånd.

Litteratur

Byggeri

Følgende kan findes på internettet:

AB92 Almindelige Betingelser for arbejder og leverancer i Byggeriet

ABR89 Almindelige Bestemmelser for teknisk Rådgivning og bistand

ABT93 Almindelige Betingelser for Totalentreprise

NLM94 Almindelige Betingelser for levering af Maskiner og andet mekanisk, elektrisk og elektronisk udstyr

Tilbudsloven, lov nr. 338 af 18. maj 2005 som ændret ved lov nr. 572 af 6. juni 2007.

Lov om indhentning af tilbud på udførelse eller projektering af offentlige bygge- og anlægsarbejder.

Kunst – lovgivning

Følgende kan findes på internettet:

Kunstkirkulæret CIR nr. 9067 af d. 17. februar 2004.

Cirkulære om kunstnerisk udsmykning af statsligt byggeri m.v. i medfør af §2 og §8 i lov nr. 228 af d. 19. maj 1971 om Statens byggevirkksomhed m.v.

Lov nr. 1389 af 20. december 2004.

Lov om mulighed for at afskrive køb af kunst, herunder fradragsmulighed for udsmykning af bygninger og lokaler.

Ophavsretsloven LBK nr. 202 af d. 27. februar 2010.

Lov nr. 457 af 8. maj 2013.

Lov om billedkunst og kunstnerisk formgivning.

Momsloven.

Billedkunstnere er omfattet af særlige regler for moms. En del af den kunstneriske virksomhed er fritaget for moms, for en anden del skal betales almindelig moms (25 %) og endelig er salg af førstegangs-værker belagt med en kunstnermoms (5%).

Kunst i det offentlige rum – kunst og arkitektur

Den digitale app fra Statens Kunstfond »Kunst på stedet« med kunstværker fra hele landet opdateres løbende.

1981

Rapport om en mulig helhedsplan for integrering af billedkunst i et byudviklingsområde af Kasper Heiberg og Willy Ørskov, udgivet af Billedhuggerskolen Charlottenborg 1981. Et klassisk værk om bygningsintegreret kunst.

1984

Den offentlige udsmyknings vilkår i danmark af Birgitte Strømgaard, udgivet af Billedhuggerskolen Charlottenborg 1984. Rapport, specielt om kunstens vilkår i kommunerne.

1989

Kunst i rummet – monumentaludsmykning i Danmark 1964–1988 af Leila Krogh, forlaget Borgen 1989. Oversigt over 24 års kunstværker.

2000

Integration af kunst i byggeriet af Jytte Wainø, Arkitektens Forlag 2000.
Antologi om kunst i byggeriet med indlæg fra en konference.

2002

Ny billedkunst – nye byrum – kunst i trekroner af Kerstin Bergendal, forlaget Politisk Revy 2002.

Et oplæg om integration af billedkunst i en ny bydannelse.

Ny Carlsbergfondet 1902–2002 af Hans Edvard Nørregård-Nielsen, forlaget Gyldendal 2002.

En jubilæumsbog, der også handler om de mange udsmykninger og kunstværker i det offentlige rum, som fonden har ansvar for.

2003

Overblik – kunsten og den nye by af Philip von Platen, udgivet af Roskilde Museum 2003.

En beskrivelse af en kunstplan for en ny bydannelse.

2007

Kunst i byggeriet – inspiration til bygherrer udgivet af Bygherreforeningen 2007.
En kortfattet vejledning til bygherrer, der ønsker at arbejde med kunst i et nyt byggeri, i en ombygning eller i bygningens omgivelser.

2011

Kunst på stedet – 27 udsmykninger i dansk arkitektur af Jane Løvschall Dolmer & Trine Møller Madsen, udgivet af Arkitektens Forlag 2011.

Oversigt over 27 nyere kunstværker.

Integreret kunst – bygninger, en evalueringsrapport af proces omkring integreret kunst i byggeri. Pilotprojekt, SDU og LIFE.

Udgivet på nettet af Universitets- og Bygningsstyrelsen. Kan downloades fra Bygningsstyrelsens hjemmeside: www.bygst.dk.

Det' vores kunst, en publikation med dvd udarbejdet i forbindelse med en udstilling på KØS Museum for kunst i det offentlige rum fra 2010/2011.

15 af Kunstfondens projekter gennemgås. En debatterende publikation med en dvd om kunstens vilkår med udgangspunkt i borgernes synsvinkel.

2012

Arkitektur dk 03 2012 udgivet af Arkitektens Forlag 2012.

Et temanummer om kunst og arkitektur.

Commissioning Contemporary Art, af Louise Buck og Daniel McClean, Udgivet af Thams & Hudson. En engelsk håndbog for kuratorer, samlere og kunstnere.

2014

Stedsans – 25 indgange til kunst i det offentlige rum, redigeret af Camilla Jalving, udgivet af forlaget Strandberg Publishing 2014.

Magt minder mennesker – mindesmærker i dag udgivet i forbindelse med udstillingen af samme navn af KØS Museum for kunst i det offentlige rum 2014.

Bilag

- A. Et konkurrenceprogram til en opgave om kunst i det offentlige rum
- B. Skematisk hovedtidsplan for et byggeri
- C. Skematisk tidsplan for en kunstopgave i det offentlige rum
- D. Kontrakt om en kunstopgave til det offentlige rum
- E. Ydelsesbeskrivelse – bilag til kontrakt om kunstopgave
- F. Budget for en kunstopgave i det offentlige rum
- G. Accept af et tilbud
- H. Aflevering af en kunstopgave i det offentlige rum
- I. Plan for drift og vedligehold

Et konkurrenceprogram til en opgave om kunst i det offentlige rum

1.0 KONKURRENCEOPGAVEN GENERELT

Dette afsnit er en beskrivelse af opgaven og opgavens forudsætninger. Hvilken lokalitet er der tale om, og hvilke krav og forventninger er der til det kunstneriske projekt? Der kan også være eventuelle funktionelle forhold, der skal redegøres for. Beskrivelsen kan være ledsaget af fotomateriale, og der kan være henvisning til relevante bilag.

2.0 KONKURRENCETEKNISKE BETINGELSER

Dette afsnit får en række underpunkter:

2.01 Navn og adresse på udbyderen

Her oplyses det, hvem der udbyder konkurrencen, og hvem der er kontaktperson under afviklingen af konkurrencen.

2.02 Lokaliteten

Hvilken lokalitet er der tale om? Der skal være en præcis afgrænsning af opgaven eventuelt med henvisning til tegningsbilaget.

2.03 Konkurrenceform

Det skal fremgå, at det er en indbudt konkurrence, og antallet af konkurrerende kunstnere skal oplyses.

2.04 Deltagerliste

Hvilke kunstnere er indbudt til konkurrencen?

2.05 Anonymitet

Hvis det er en konkurrence, der gennemføres anonymt, så skal proceduren beskrives for opretholdelse af anonymitet med mærkning af det indsendte materiale, lukket navnekuvert med kunstnerens navn og adresse. Det bør være en regel, at navnekuverterne først åbnes, efter at bedømmelsen er afsluttet og bedømmelses-komiteens skriftlige begrundelse er udarbejdet og vedtaget.

2.06 Konkurrenceforslagets omfang

Her beskrives det, hvilket projektmateriale der skal indleveres, for at forslaget er konditions-mæssigt og bliver optaget til bedømmelse.

Der skal altid være en præcis afgrænsning af materialets omfang, der er afstemt i forhold til opgaven og det vederlag, der gives for at indlevere et forslag. Det er det mest rimelige i forhold til kunstnerne, og det gør samtidig bedømmelsen meget lettere, når forslagene eksempelvis rummer tegninger eller modeller i samme målestoksforhold.

Materialet kan være tegninger i fastlagte målestoksforhold, visualiseringer, modeller, materialeprøver, beskrivelse af de kunstneriske intentioner, et budget for en realisering af forslaget, eventuelt en tidsplan for realiseringen.

2.07 Rettigheder til konkurrenceforslagene

Det skal fremgå af programmet, at det er kunstnerne, der har ejendoms- og ophavsret til de indleverede forslag.

2.08 Forsikring

Det bør fremgå, at udbyderen har eller ikke har forsikret alle de indleverede forslag frem til det tidspunkt, hvor de er blevet returneret.

2.09 Besigtigelse og spørgemøde

Det er ofte en fordel at afholde en besigtigelse, hvor programmet gennemgås, lokaliteten besigtiges, og hvor det er muligt at stille spørgsmål til opgaven.

Udbyder skal skrive et referat med svar på de stillede spørgsmål. Referatet udsendes til de konkurrerende i god tid, inden forslagene skal indleveres.

2.10 Spørgsmål til konkurrenceprogrammet

Det skal være muligt at stille spørgsmål til programmet i konkurrenceperioden. Spørgsmål skal indsendes skriftligt til udbyderens kontaktperson, og alle spørgsmål med svar udsendes skriftligt til de konkurrerende kunstnere.

Spørgefristen bør udløbe senest to uger før indlevering af forslag.

2.11 Præsentation af konkurrenceforslagene

Ved en ikke-anonym konkurrence kan det besluttes, at kunstnerne enkeltvis får mulighed for at fremlægge deres forslag for bedømmelseskomiteen, som så får lejlighed til at stille uddybende spørgsmål.

Præsentationen skal i givet fald gennemføres, inden den egentlige bedømmelse går i gang.

2.12 Oplysning om tid og sted for indlevering

Der skal altid være god tid til at udarbejde et konkurrenceforslag. Normalt vil tre måneder være tilstrækkeligt, men hvis det er hen over en sommer, bør der være mere tid. Hvis der skal udarbejdes et budget for realisering af forslaget, skal man huske, at det tager tid at indhente priser og at opstille et budget.

2.13 Oplysning om vederlag og eventuel præmiering

Der kan være forskellige modeller for honorering og præmiering, men da alle de deltagende kunstnere bidrager til at give den ønskede brede belysning af opgavens potentiale, skal alle have et vederlag. Og vederlaget skal udbetales straks, når konkurrencen er afsluttet og resultatet er offentliggjort.

Der bør stå i programmet, at forslaget ikke vil blive bedømt, og at der ikke vil blive udbetalt et vederlag, hvis forslaget ikke er indleveret rettidigt og i det ønskede omfang.

En model for vederlag kan være, at det samme beløb udbetales til alle for et rettidigt indleveret og konditionsmæssigt forslag. Det skal oplyses, om vederlaget er inkl. eller ekskl. moms. Man kan også vælge at differentiere vederlagene, så at vinderen får et større beløb end de andre. Det bør i øvrigt altid være således, at vinderen får et yderligere vederlag, hvis det senere viser sig, at vinderforslaget ikke realiseres på grund af uforudsete forhold hos udbyderen.

En anden model for honorering kan være, at alle deltagerne får det samme beløb, men at vinderens vederlag udgør første rate af det samlede kunstnerhonorar for opgaven.

Der er således mange måder at honorere kunstnernes indsats i forbindelse med en konkurrence på, men helt overordnet skal vederlaget have en størrelse, der er rimelig i forhold til den konkrete opgave. Her tænkes på, hvor meget der skal præsteres i konkurrencesituationen, og hvilken opgave der efterfølgende skal realiseres.

Det er indlysende, at et godt vederlag og en eventuel præmie vil øge kunstnernes interesse og gøre det muligt for dem at bruge den nødvendige tid på konkurrencen.

2.14 Bedømmelseskomiteens sammensætning

Udbyderen skal oplyse bedømmelseskomiteens sammensætning. Hvem deltager for udbyderen, og hvilke kunstfaglige personer er tilknyttet? Almindelige habilitetsregler skal respekteres, således at personer i bedømmelseskomiteen ikke kan stå i familie- eller forretningsmæssig forbindelse med en eller flere af de konkurrerende kunstnere.

Det kan også besluttes at supplere bedømmelseskomiteen med konsulenter. Konsulenter kan for eksempel være den eller de arkitektfaglige rådgivere, der er tilknyttet opgaven, repræsentanter fra lokale myndigheder, museumsfolk eller andre med særlig ekspertise i forhold til den konkrete opgave. Det bør altid oplyses, hvilke konsulenter bedømmelseskomiteen har tilknyttet. Konsulenterne rådgiver bedømmelseskomiteen, men det er bedømmelseskomiteen, der alene tager beslutningerne.

2.15 Bedømmelsen

Det bør fremgå af programmet, hvornår bedømmelsen forventes afsluttet, og at der vil blive udarbejdet en skriftlig redegørelse for bedømmelsen.

2.16 Offentliggørelse og udstilling

Det skal oplyses, hvordan deltagerne bliver underrettet om resultatet, og hvilke arrangementer der er planlagt i forbindelse med konkurrencens offentliggørelse.

Det kan for eksempel være en offentlig præsentation af kunstnerne, deres forslag og bedømmelsen efterfulgt af en udstilling eller lignende.

2.17 Værkets realisering

De vilkår, der vil være gældende for vinderforslagets realisering, skal beskrives. Det vil sige den forventede tidsmæssige og økonomiske ramme for værket.

Kunstnerens honorar i forbindelse med værkets realisering skal oplyses.

Endvidere kan der være supplerende oplysninger om praktiske og organisatoriske vilkår under processen.

3.0 BILAG

Dette sidste afsnit i programmet kan rumme en række nødvendige bilag. Det kan være diverse skriftlige materialer, som giver kunstnerne et indtryk af den konkrete kontekst, for eksempel hvilken institution der er tale om, og hvilke værdier institutionen ønsker at stå for.

Det er ofte nødvendigt med fotos og tegninger af de eksisterende forhold samt projektmateriale af planlagte byggeprojekter.

Endelig bør der altid vedlægges et udkast til kontrakt med kunstneren om forslagets realisering. Det er vigtigt for de konkurrerende at vide, hvordan vilkårene bliver for den kunstner, der vinder.

Aktivitet	Tid	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Programmering												
2. Forslag												
2.1 Dispositionsforslag												
2.2 Projektforslag												
3. Projekt												
3.1 Forprojekt												
3.2 Hovedprojekt												
4. Udbud og kontrahering												
5. Udførelse												
6. Aflevering og ibrugtagning												
7. Drift												

BILAG B

Skematisk hovedtidsplan for et byggeri

Skematisk tidsplan for en kunstopgave i det offentlige rum

Aktivitet	Tid	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Opgaveformulering											
2. Skitseforslag											
2.1 Skitser											
2.2 Budget											
2.3 Tidsplan											
3. Godkendelse af skitseforslag											
4. Realisering											
4.1 Projektering											
4.2 Myndighedsbehandling											
4.3 Indhentning af tilbud											
4.4 Udførelse											
5. Aflevering											

BILAG D

Kontrakt for en kunstopgave til det offentlige rum

Dato skrives

Paradigme for aftale om udførelse af et stedsspecifikt billedkunstnerisk værk.

Parterne

Mellem parterne:

.....
(*efterfølgende benævnt som køber*)

og

.....
(*efterfølgende benævnt som kunstner*)

er der indgået følgende aftale om udførelse af et billedkunstnerisk værk.

Opgaven

Aftalen omfatter realisering af et stedsspecifikt billedkunstnerisk værk
til købers bygningsanlæg:

[*den præcise placering med adresse m.m. skrives*]

Købers kontaktperson

Købers kontaktperson under realiseringen er:

[*købers kontaktperson skrives her*]

Aftalegrundlag

Kunstnerens skitse- eller konkurrenceforslag til et kunstværk til købers ejendom dateret d.

[skitseforslagets dele oplistes: skitser, visualiseringer, materialeprøver, beskrivelse, budget o.l.]

Grundlag for udarbejdelse af skitse- eller konkurrenceforslaget har været

[grundlag for skitse- eller konkurrenceopgaven med bilag oplistes, opgavebeskrivelse med f.eks. redegørelse for placering, ønsker til opgavens løsning, budget o.l.]

Evt. referater og skriftlig godkendelse fra aflevering af skitse- eller konkurrenceforslag.

Kunstnerens ydelser

Skitse- eller konkurrenceforslaget bearbejdes i overensstemmelse med godkendelsen med henblik på realisering. Projektet kan justeres efter aftale, hvis kunstneriske hensyn gør det ønskeligt.

Under realiseringen er det kunstnerens opgave at afrapportere til køber om, hvordan arbejdet skrider frem.

Projekt- og byggestyring af værkets realisering, herunder egenproduktion og produktion udført af entreprenører.

Økonomistyring af værkets realisering i overensstemmelse med det godkendte budget for skitse- eller konkurrenceforslaget.

Ved overdragelse/aflevering af det billedkunstneriske værk afleveres der en plan for drift og vedligeholdelse af værket til køber.

Køberens ydelser

Køber følger realiseringen og tager stilling til evt. ændringer, herunder eventuelle budgetmæssige ændringer.

Køber administrerer den samlede økonomi og forestår udbetalinger til entreprenører, tekniske rådgivere og leverandører, når fakturaer er godkendt og attesteret af kunstneren.

Køber tegner de nødvendige forsikringer.

Køber sørger for, at der udføres en gennemgang af kunstværket et år efter værkets aflevering samt en afsluttende gennemgang af værket fem år efter dets aflevering.

Tidsplan

Værket skal realiseres inden for den aftalte tidsplan. Tidsplan for opgaven er bilag til aftalen.

Efter aftale med køber kan tidsplanen revideres, hvis kunstneriske hensyn gør det ønskeligt.

Økonomisk grundlag for opgavens løsning

Der er aftalt et styrende budget for realisering af kunstværket. Det styrende budget er bilag til aftalen.

Honorar

Der er aftalt et fast honorar på kr. ekskl. moms.

Honorar udbetales efter en aftalt ratebetalingsplan, og sidste rate udbetales først, når værket er overdraget til køber, og når plan for drift og vedligehold er afleveret. Ratebetalingsplanen er bilag til aftalen.

Hvis opgaven af køber ønskes udvidet under realiseringen, skal der aftales et ekstra honorar for udvidelsen af det kunstneriske arbejde. Honorar skal aftales, inden ekstraarbejdet udføres.

Udlæg

Køber afholder udgifter til transport, reproduktion m.m. inden for et aftalt budget. Budget for udlæg er bilag til aftalen.

Sikkerhedsstillelse

Kunstner og køber stiller ikke sikkerhed for opfyldelse af sine forpligtelser.

Ansvar

Kunstneren har det fulde kunstneriske ansvar. Kunstneren er efter dansk rets almindelige erstatningsregler ansvarlig for fejl og forsømmelser ved opgavens løsning.

Rådgiveransvar for projektering af eventuelle bygningsdele skal dækkes af de tilknyttede tekniske rådgiveres erhvervsansvarsforsikringer.

Forsikring

Kunstneren tegner ikke erhvervsansvarsforsikring.

Køber betaler/betaler ikke forsikring under arbejdets udførelse.

[er der tale om et kunstværk i tilknytning til et byggeri, kan købers entrepriseforsikring (all-risk forsikring med storm og brand) udvides til også at dække kunstværket]

Ejendoms- og ophavsret

Retten til skitser og forarbejder tilhører kunstneren. Køber skal sikre, at kunstnerens signatur/navneskilt til stadighed er anbragt i forbindelse med det realiserede kunstværk.

Retten til videreudnyttelse af kunstværket tilhører kunstneren. Såfremt køber ønsker at gengive kunstværket, skal kunstneren godkende gengivelsen.

Kunstværket må ikke under nogen form ændres uden kunstnerens skriftlige samtykke, og kunstværket kan ikke uden kunstnerens samtykke overdrages til tredjemand.

Køber er forpligtet til at vedligeholde kunstværket og dets nære omgivelser samt til at følge kunstnerens plan for drift og vedligehold. Ved beskadigelser er køberen forpligtet til at rette henvendelse til kunstneren, der har ret til indseende med reparationsarbejdet mod vederlag.

Twister

Eventuelle tvister, som måtte opstå i forbindelse med denne aftale, skal søges afklaret ved dialog.

En tvist, der ikke kan afklares ved dialog, skal afklares efter »Regler for behandling af sager ved Den almindelige voldgiftsret i Danmark«.

I tilknytning til Voldgiftsrettens behandling er det aftalt, at sagen som udgangspunkt skal behandles ved en enkelt voldgiftsdommer.

Sagen skal behandles ved kunstnerens hjemting.

Særlige bestemmelser

[her kan særlige bestemmelser vedrørende realiseringen anføres:

I de tilfælde, hvor køber er statslige, regionale og kommunale instanser og offentlige institutioner, skal det anføres, at tilbudsloven for indhentning af priser på byggearbejder og leverancer er gældende.

Det kan også være bestemmelser om forpligtelse til et samarbejde med købers tekniske rådgivere vedrørende bygningsintegreret kunst o.l.]

Bilag

- Godkendt styrende budget dateret d.
- Tidsplan for realisering dateret d.
- Ratebetalingsplan for udbetaling af kunstnerhonorar dateret d.
- Budget for udlæg (tryk, rejseudgifter o.l.) dateret d.

Aftalen tiltrådt

..... Den

.....

Køber

..... Den

.....

Kunstner

BILAG E

Ydelsesbeskrivelse

Bilag til kontrakt om kunstopgave

.....

Opgavens navn

.....

dato

.....

Kunstnerens navn

Ydelser	Indeholdt	Ikke indeholdt	Bemærkning
Kunstnerens rolle			
Konsulent	—	×	
Rådgiver	×	—	
Totalentreprenør	—	f	
Ydelser i forbindelse med skitseforslag			
Skitseforslag	×	—	
Budget for realisering	×	—	
Estimat for udgifter til drift og vedligehold	×	—	
Tidsplan for realisering	×	—	i samarbejde med bestillers rådgiver

Ydelser	Indeholdt	Ikke indeholdt	Bemærkning
Ydelser i forbindelse med realisering			
Projekt for realisering	×	—	
Myndighedsprojekt	×	—	
Indhentning af tilbud og kontrahering	×	—	
Styring af realiseringens kvalitet	×	—	
Styring af realiseringens økonomi	×	—	
Styring af realiseringens tidsmæssige forløb	×	—	
Udarbejdelse af plan for drift og vedligehold	×	—	
Andre ydelser			
Projekteringsledelse	—	×	bestillers rådgiver
It-koordinering	—	×	bestillers rådgiver
Plan for sikkerhed og sundhed	—	×	bestillers rådgiver
Administration af økonomi	—	×	projektleder
Udarbejdelse af regnskab	—	×	projektleder
1-års eftersyn	×	—	
5-års eftersyn	—	×	bestillers rådgiver
Deltagelse i borger- eller brugermøder	—	×	bestillers rådgiver
Formidling af kunstopgaven	—	×	lokalt kunstmuseum
Drift og vedligehold af kunstværket	—	×	bestiller

BILAG F

Budget for en kunstopgave i det offentlige rum

.....
Opgavens navn dato

.....
Kunstnerens navn

Forudsætninger

[her opstilles budgettets forudsætninger i hovedpunkter]

Skitseforslag udarbejdet i perioden ...

Forslagets hovedelementer ...

Indhentede tilbud, overslag, beregnede udgifter og/eller afsætningsbeløb

Budget er eller er ikke med udgift til formidling, opdatering af hjemmeside o.l.

Forslaget skal eller skal ikke myndighedsbehandles

Budget er inkl. eller ekskl. moms

Prisniveau ...

Budget – Håndværkerudgifter og leverancer:

[her oplistes priser for kunstværkets enkeltdele]

Udførelse af eventuelle prøver		kr.
Levering og montering af ...		kr.
Levering og montering af ...		kr.
Levering og montering af ...		kr.
Levering og montering af ...		kr.
Transport af ...		kr.

Håndværkerudgifter og leverancer i alt ekskl. uforudsete udgifter		kr.
Uforudsete udgifter 15% af håndværkerudgifter og leverancer		kr.
Håndværkerudgifter og leverancer i alt inkl. 15% uforudsete udgifter		kr.

Budget – Omkostninger:

[her oplistes alle omkostninger ved værkets produktion]

Kunstnerhonorar for skitseforslag		kr.
Kunstnerhonorar for realisering af kunstværk		kr.
Medhjælp på værksted og byggeplads		kr.
Teknisk rådgivning og bistand af arkitekt og/eller landskabsarkitekt		kr.
Teknisk rådgivning og bistand af ingeniør, statik, vvs og/eller el		kr.
Myndighedsgodkendelse		kr.
Geoteknisk undersøgelse		kr.
Landinspektørarbejde		kr.
Udgifter til reproduktion, modeller, fotografier samt materiale til belysning af opgaven		kr.
Leje af atelier og/eller værksted		kr.
Udstationeringsudgifter		kr.
Udgifter for rejser mellem værksted og byggeplads		kr.
 Omkostninger i alt		 kr.

Budget: kr.

[her lægges ovennævnte udgifter sammen]

Budget i alt kr.

BILAG G

Accept af et tilbud

.....
Til entreprenørfirmaet

.....
dato

Vedr. kunstprojekt på lokaliteten

På vegne af bestilleren/bygherren gives hermed accept af tilbud af d.
på udførelse af bygningsarbejder ved kunstprojekt i det offentlige rum.

Arbejdet omfatter følgende bygningsarbejder ...
Arbejdet skal kvalitetssikres i henhold til lov om statsligt byggeri.

Acceptens skriftlige grundlag er:

- Tilbud af d. ...
- Diverse dateret projektmateriale såsom tegninger, beskrivelser, mængdeberegninger mv. ...
- Generelle tekniske forskrifter og normer for det aftalte arbejde ...
- AB92
- Tidsplan for arbejdets udførelse ...

Acceptsum ekskl. moms ...

Acceptsum inkl. moms ...

Acceptsummen er fast og reguleres i henhold til cirkulære om pris og tid.

Betaling i henhold til AB92, §22.

Eventuelle ekstra arbejder skal aftales skriftligt inden arbejdet udføres.

Eventuelle enhedspriser og/eller timesatser ved ekstra arbejder anføres.

Tilsyn udføres af billedkunstner ... og eventuelle byggefaglige rådgivere.

Med venlig hilsen

Billedkunstner ...

BILAG H

Aflevering af en kunstopgave i det offentlige rum

Afleveringsforretning afholdt d.
[datoen skrives]

Deltagere:
[navne på deltagere skrives, og det skal være mindst én fra bestillerens organisation,
kunstneren, de udførende håndværkere og evt. andre]

Sag:
[navnet på opgaven skrives]

Bestiller/bygherre:
[navnet på bestilleren skrives]

Kunstner:
[navnet på kunstneren skrives]

Entreprenører og leverandører:
[navnene på de firmaer, der har udført byggearbejdet, skrives]

Kontrakt/aftale:
[henvisning til den kontrakt, der er indgået mellem bestiller og kunstner]

Aflevering:
[forslag til tekst: Kunstværket er afleveret uden væsentlige fejl og mangler]

Afleveringens omfang:
[det skrives, at det er hele værket eller definerede dele af værket, der afleveres]

Udsatte arbejder:
[det skrives, om afleveringen af enkelte definerede dele af værket er udsat til senere]

Konstaterede mangler:
[hvis der er »ikke væsentlige« mangler, skrives det her]

Tidsfrist for afhjælpning af konstaterede mangler:
[det skal aftales, hvornår manglerne skal være afhjulpet]

Aflevering af drifts- og vedligeholdelsesvejledning inden:
[det skal skrives, hvornår plan for drift og vedligehold skal være afleveret til bestilleren]

Økonomi:
[hvis der er økonomiske forhold, der skal nævnes, skrives de her]

Referatet er godkendt d.
[datoen skrives]

Underskrift fra bestilleren og kunstneren

BILAG I

Plan for drift og vedligeholdelse

.....
Kunstværkets navn og placering

.....
dato

Liste med navne, adresser, telefonnumre og e-mailadresser på bestiller, kunstner, eventuelle rådgivere, entreprenører og leverandører

Generelle oplysninger om værket

Kunstnerens ophavsret efter aflevering af værket

Kort beskrivelse af kunstværket med en liste over, hvilke bygningsdele værket består af

Præcis beskrivelse bygningsdel for bygningsdel af, hvordan vedligeholdelsen skal udføres med renhold, pasning, overvågning og anden vedligeholdelse. Der skal være en angivelse af terminer for de forskellige aktiviteter

Bilag: datablade, vejledninger, kvalitetssikringsmateriale fra entreprenører, diagrammer o.l.

*Jørgen Kreiner-Møller: Fra kunstnerens værksted til det offentlige rum.
En praktisk håndbog i planlægning og udførelse af udsmykninger.*

1. udgave 1. oplag, er sat og tilrettelagt med skriften Documenta og Kievit af Carl-H.K. Zakrisson, Polytype, reproarbejde og ebog er lavet af Narayana Press ¶ Copyright © 2015 by the author and Forlaget Vandkunsten KS, Lindgreens Allé 20C, DK-2300 København S, Telefon +45 3297 1474

ISBN 978-87-7695-426-0

www.forlagetvandkunsten.dk

info@forlagetvandkunsten.dk

Bogens forside og side 4 viser aktuelle billeder fra en offentlig kampplads: »Byfraktal« midt i København er en skulptur af billedkunstneren Elisabeth Toubro fra 2000.

Disse og bogens øvrige fotos er nyoptaget til denne bog af Torben Petersen, undtagen fotografierne i kapitel 3 (Torben Eskerod), kapitel 5 (Dorte Krog), kapitel 6 (Anders Sune Berg), kapitel 8 (Erik Wøldike), kapitel 10 og 11 (Anders Sune Berg), samt billedet nederst side 175 (Hans Ole Madsen).